

VILNIAUS PEDAGOGINIS UNIVERSITETAS
PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS FAKULTETAS
SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS KATEDRA

RITA ILGŪNIENĖ

**SOCIALINĖS PAGALBOS MODELIŲ LYGINAMOJI
ANALIZĖ SMURTAŲ PATYRUSIEMS VAIKAMS JAV IR
LIETUVOJE**

Magistro diplominis darbas
(Edukologija)

**Mokslinis vadovas
doc.dr. G. Kvieskienė**

Vilnius, 2004

**Darbą SOCIALINĖS PAGALBOS MODELIŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ SMURTAJ
PATYRUSIEMS VAIKAMS JAV IR LIETUVOJE**

(temos pavadinimas)

2004 m. _____ mėn. ____ d. įteikiau moksliniam vadovui.

(magistranto parašas)

(vadovo parašas)

Magistro darbo vadovo vertinimas:

.....

.....

(data)

(v.,pavardė)

(parašas)

Recenzento vertinimas:

.....

.....

(data)

(v.,pavardė)

(parašas)

Magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

Komisijos pirmininkas:

Komisijos nariai

.....

.....

.....

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DIPLOMINIO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad diplominis darbas yra:

1. Atliktas savarankiškai ir nėra pateiktas kitam diplomui šių ar ankstesnių studijų metu.
2. Nebuvo naudotas kitame Institute/Universitete Lietuvoje ir užsienyje.
3. Nedaroma nuorodų į kitus darbus, jeigu jie nėra nurodyti darbe.
4. Pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Rita Ilgūniene

Turinys

Įvadas	1
1.Paauglių smurtinių nusikaltimų plitimo tendencijos Lietuvoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose	4
1.1. <i>Smurto samprata ir paauglių nusikalstamumo tendencijų apžvalga</i>	4
1.2. <i>Smurtinio paauglių elgesio priežastys</i>	13
1.3. <i>Smurtinių nusikaltimų tarp paauglių tyrimų Jungtinėse Amerikos Valstijose analizė</i>	24
2.Tyrimo metodika ir rezultatai	38
2.1. <i>Smurto problemos suvokimas tarp paauglių</i>	38
2.2. <i>Priemonės, kuriomis siekiama sumažinti smurtinių nusikaltimų skaičių</i>	45
3.Socialinės pagalbos modelių smurtą patyrusiems vaikams Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Lietuvoje analizė	48
3.1. <i>Lietuvos ir JAV teisės aktų, reglamentuojančių pagalbą prievartą patyrusiems vaikams ir nusikaltimų prevenciją, bendra apžvalga ir palyginimas</i>	48
3.2. <i>Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos raida Lietuvoje</i>	51
3.3. <i>Lietuvoje ir JAV vaikų ir paauglių nusikaltimų prevencijos programų ir vykdomų priemonių analizė ir palyginimas</i>	54
3.4. <i>Socialinės pagalbos modelių Lietuvoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose metmenys</i>	64
Išvados ir pasiūlymai	75
Literatūros sąrašas	78
Santrauka	83
Priedai	84

IVADAS

Vaikai yra ypatingi visuomenės nariai. Jie neturi savarankiško statuso, todėl yra priklausomi nuo suaugusių, ir nuo veikiančių šalyje sukurtų socialinių institucijų. Suaugusieji laukia iš vaikų tam tikro elgesio, santykių, atspindinčių būtent jų vaidmens reikšmingumą vaikams. Tokiu atveju, kai suaugusieji iš jų tikisi tik tam tikro elgesio, vaikų, linkusių į nusikaltimus, situacija tampa dar sudėtingesnė. Šie vaikai pajunta ne tik tam tikrą suaugusių, bet ir visuomenės, kurioje dažnai būna susiformavusios išankstinės nuostatos ir taisyklės vaikų atžvilgiu „spaudimą“. Jei vaiko elgesys neatitinka šių taisyklių, būna nuvertintas ne tik jo elgesys, bet dažniausiai ir pats vaikas.

Lietuvoje, statistikos duomenimis 2003 m. pradžioje gyveno 802,3 tūkstančiai vaikų, t.y. 23,2 procento visų gyventojų. Vaikų, kaip ir visos šalies gyventojų nuo 1992 m. nuolat mažėja. Kas ketvirtas šalies gyventojas yra vaikas, t.y. asmuo, neturintis 18 metų amžiaus. Dėl materialinių, socialinių ir kitų priežasčių, šalyje daugėja beglobių, socialiai ir pedagogiškai apleistų vaikų, dažnėjo jų nusikalstamumas. 2002 m. 14–17 metų amžiaus nepilnamečiai padarė 5,2 tūkst. nusikaltimų, tai apie 14,7 procentų visų išaiškintų nusikaltimų.

Šiandien daug mokslininkų nagrinėja smurto problemą, tačiau nepakankamai dėmesio yra skiriama smurtinių nusikaltimų tarp pačių paauglių problemos sprendimui. Rašant šį darbą buvo pasigęsta tyrimų, apklausos duomenų, analizės ir kitokio pobūdžio šaltinių šiuo klausimu. Informacijos stoka - viena iš priežasčių, kodėl šio darbo iškeltiems uždaviniams spręsti kaip pavyzdį pasirinktos Jungtinės Amerikos Valstijos. Smurtas tarp paauglių šiandien yra aktuali Jungtinių Amerikos Valstijų problema, todėl ieškant sprendimų šioje šalyje atlikta gausybė įvairiausių tyrimų bei pateikta darbų, kurie naudojami šioje studijoje. Magistro darbe pateikti JAV atliktos paauglių apklausos bei tyrimai galėtų būti pavyzdžiu ieškant paauglių nusikalstamumo problemos sprendimo būdų Lietuvoje.

Smurto ir prievartos prieš vaikus, vaikų nusikalstamumo, agresijos, smurtinių nusikaltimų prielaidas nagrinėja tiek lietuvių, tiek ir užsienio šalių autoriai. Magistro darbo tyrime naudojami **Z.Bajoriūno, M.Barkauskaitės, B.Bitino, V.Blažio, P.Dereškevičiaus, G.Kvieskienės, D.Pūro, J.Vaitkevičiaus, R.Žukauskienės, A.L. Baldwin, P.J. Cook, D.G. Myers, R.B.Cairns** ir kitų autorių darbai.

Remiantis darbo aktualumo apibūdinimo, nusakomas magistro darbo **tyrimo objektas** - socialinės pagalbos modeliai smurtą patyrusiems vaikams. Darbe nagrinėjami

Jungtinių Amerikos Valstijų ir Lietuvos socialinės pagalbos modeliai, pateikiama jų lyginamoji analizė. Nagrinėjant šį objektą, sprendžiama mokslinė problema - Lietuvoje ir JAV vaikų ir paauglių nusikaltimų prevencijos programų analizė ir palyginimas, socialinės pagalbos modelių metmenų apibrėžimai.

Darbo **tikslas** - remiantis statistine medžiaga, Lietuvos ir Jungtinių Amerikos Valstijų teorinių šaltinių analize bei atliktais tyrimais, išanalizuoti paauglių nusikalstamumo tendencijas ir apžvelgti smurtą patyrusiems vaikams socialinės pagalbos modelius Lietuvoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose.

Tiksliui keliami uždaviniai:

1. Apibrėžti smurto prieš vaikus sampratą, nustatyti bendras paauglių nusikalstamumo tendencijas ir dinamiką, smurtinio elgesio priežastis Lietuvoje ir JAV.
2. Išanalizuoti Jungtinių Amerikos Valstijų ir Lietuvos tyrimus, teisės aktus, reglamentuojančius socialinės pagalbos modelių ir prevencijos eigą, atlikti lyginamąją analizę.
3. Remiantis JAV metodika smurtinio paauglių elgesio prevencijai, paruošti klausimus ir parengti interviu, kurių pagalba būtų galima sužinoti Lietuvos vaikų, kilusių iš asocialių šeimų, nuomonę apie smurtinius nusikaltimus.
4. Apibrėžti socialinės pagalbos modelių metmenis Lietuvoje ir JAV.

Tyrimas grindžiamas tokia prielaida **hipoteze**, kad Jungtinių Amerikos Valstijų socialinės pagalbos modeliai, smurtą patyrusiems vaikams, yra labiau struktūrizuoti ir anksčiau taikomi negu Lietuvoje.

Tyrimo eiga:

1. Magistro darbo tyrimas atliktas 2000 - 2004 metais. Išanalizuota įvairių mokslo sričių literatūra vaikų smurtinio nusikalstamumo prevencijos socialinės pagalbos modelių kūrimo klausimais, suformuluota darbo hipotezė, tyrimo tikslas ir uždaviniai .
2. Išsamiai išanalizuota smurto samprata bei apžvelgtos bendros paauglių nusikalstamumo tendencijos Lietuvoje, įvertintos smurto tarp paauglių priežastys, kurios įtakoja jaunuomenės tarpe plintančią agresiją bei polinkį smurtauti. Taip pat apžvelgti pagalbos aspektai prievartą patyrusiems vaikams Lietuvoje ir JAV.

3. Naudojantis statistiniais, lyginamaisiais, analizės ir kitais metodais, teorinių šaltinių, statistinių duomenų kontent analize, interviu ir ekspertų apklausa, įtraukiamojo stebėjimo rezultatais Šv. Martyno šeimyninėje vaikų sodyboje (7 m.), remiantis JAV vykdomų paauglių apklausos pavyzdžiu, parengta grupinė darbo metodika ir klausimynas, kurių pagalba uždaro anketavimo būdu apklausti Anykščių rajone gyvenantys vaikai iš asocialių šeimų ir rizikos grupės vaikai.

Tyrimo imtis: apklausoje dalyvavo 107 vaikai (10 - 18 metų) iš asocialių šeimų: 59 mergaitės (55%) ir 48 berniukai (45%).

Magistro darbe taikyti tyrimo metodai:

1. Teoriniai: pedagoginė, teisinė, sociologinė, psichologinė ir kt. Literatūros bei internetinių priemonių studijavimas pasirinkto tyrimo aspektais, norminių dokumentų analizė, palyginimas, apibendrinimas.
2. Empiriniai: respondentų apklausa (anketa, pokalbiai, interviu), stebėjimas, gautos medžiagos analizė.
3. Statistiniai: matematinė statistinė duomenų analizė, atlikta kompiuterine Microsoft Office Excel programa.

Darbo struktūra ir apimtis

Darbą sudaro turinys, įvadas, trys dalys(išsami literatūros analizė, tyrimai, metodikos pristatymas), išvados, literatūros sąrašas (**nurodyti skaičių**), santrauka anglų kalba, priedai (6). Viso darbo apimtis yra lapų.

1. PAAUGLIŲ SMURTINIŲ NUSIKALTIMŲ PLITIMO TENDENCIJOS LIETUVOJE IR JUNGTYNĖSE AMERIKOS VALSTIJOSE

1.1. Smurto samprata ir paauglių nusikalstamumo tendencijų apžvalga

Vaikų smurtiniai nusikaltimai - tai socialinė problema, susijusi su valstybės ekonomine padėtimi, jos vykdomomis socialinės apsaugos, gerovės ir vaikų užimtumo programomis. Ši problema yra sunkiai sprendžiama net ir esant ypatingam valstybės dėmesiui ir didesnėms jos galimybėms, negu jas šiandien turime Lietuvoje.

Vaikų (asmenų iki 18 metų) smurtiniai nusikaltimai didelį nerimą kelia ne tik Lietuvos, bet ir visos Europos gyventojams. Pastebėta, kad vaikų ir jaunimo nusikalstamumas tolydžiai didėja netgi tose šalyse, kuriose bendras nusikalstamumo lygis mažėja.

Statistika rodo, kad jaunimo nusikalstamumas didėja visame pasaulyje - tiek Rytų, tiek ir Vakarų Europoje (gal tik išskyrus Daniją) bei kitose ekonomiškai išsivysčiusiose pasaulio šalyse, o ypatingai Jungtinėse Amerikos Valstijose. Šį jaunimo nusikalstamumo kilimą, kuris prasidėjo XX a. šeštajame dešimtmetyje, iš dalies galima paaiškinti šalių industrijos plėtra ir tos plėtros daromu šalutiniu poveikiu - tam tikrų gyventojų sluoksnių socialinės problemos, socialinė atskirtis, susvetimėjimas, narkotikai, vartojimo visuomenės formavimasis, bedarbystė, vaikų prostitucija ir pan. Jaunimo padarytų nusikaltimų ypač daugėja pereinamuju šalies raidos laikotarpiu, kadangi jaunimas yra tokia gyventojų grupė, kuri jautriausiai reaguoja į socialinius ir ekonominius pasikeitimus.

Kita vertus, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, jog prievartos arba agresijos fenomeną ir jo priežastis mokslininkai traktuoja skirtingai. Tai rodo, kad šis reiškinys yra nevienareikšmis ir sudėtingas. Klausimas, kodėl žmonės elgiasi agresyviai ir naudoja prievartą, jaudino visais laikais. Jis buvo nagrinėjamas iš filosofijos, religijos pozicijų, tačiau tik XX amžiuje ši problema tapo mokslinio tyrimo objektu. Agresija išvertus iš lotynų kalbos (lot. *aggressio*) reiškia užpuolimą (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2002:167)

R. Žukauskienės nuomone, agresija yra veiksmai, kuriuos sukelia priešiškas to asmens, į kurį nukreipiama agresija, atžvilgiu (Žukauskienė, 2001:207).

Lorenc teigia, kad agresija yra išlikęs pirminis instinktas, kurio tikslas išsaugoti savo rūšį gamtoje. Tai spontaniškas instinktas, todėl jį sunku valdyti (Lorenc, 1999:10-46).

E. Fromm išskiria du pagrindinius agresijos tipus:

1. **Gynybinė agresija**, kuri saugo gyvybiškai svarbius interesus nuo pavojaus. Šios agresijos tipas būdingas ir žmonėms, ir gyvūnams, tačiau žmogaus agresija pavojingesnė, kadangi žmonija pati sau sukūrė sąlygas, skatinančias prievartą ir agresiją.

2. **Agresija, skirta savo poreikių patenkinimui**, būdinga tik žmonėms, kadangi tik žmogus gali būti destruktivus net tada, kai nėra pavojaus jo saugumui (Fromm,1999:354-427).

Nagrinėdamas agresijos prigimtį, E Fromm teigė, kad svarbiau yra ne individo prigimtis, o sąlygos, skatinančios agresiją.

Fromm, skirtingai nuo C. Lorenc, teigia, kad agresijos priežasčių reikia ieškoti, faktoriuose, skiriančiuose žmogų nuo gyvūno.

Remiantis G.Myers, **agresija** - tai bet koks fizinis ar žodinis elgesys siekiant pakenkti arba sunaikinti (Myers,2000:671).

Kasdieninėje kalboje smurtas ir agresija apibrėžiami kaip prievarta prieš žmogų - stumdymas mušimas, sužeidimas, nužudymas ir t.t.

Websterio žodyne (JAV) **smurtas apibrėžiamas kaip fizinės jėgos panaudojimas siekiant kažką sužeisti ar kažkam pakenkti** (Violence in the Schools, 1996). Smurtu, taipogi, galima vadinti tiek paprastą pasikumsčiavimą, tiek ir žmogžudystę, kuri pastaruoju metu ypatingai dažna paauglių tarpe.

Paauglių smurtas tai tokia prievartos rūšis, kuomet paaugliai vieni prieš kitus naudoja fizinį, emocinį ar seksualinį smurtą. Nustatyta, jog dažniausiai smurtą prieš kitus vaikus naudoja tie paaugliai, kurių šeimose taip pat yra naudojamas ir toleruojamas smurtas (Mott;Fazchas;James, 1989:724 - 725).

Pastaruoju metu Lietuvoje daug kalbama apie paauglių smurtą ugdymo institucijose. Jose esama fizinio, verbalinio ir emocinio smurto, kuris dažnai vadinamas chuliganizmu. Kita vertus, mokyklose visai neseniai dar atsirado palyginti naujas ir nepakankamai ištirtas reiškinys - reketas.

Reketas - tai tam tikrų pinigų sumos reikalavimas, panaudojant psichologinį ar fizinį smurtą, taip pat pinigų ar maisto produktų atiminėjimas (Mott; Fazchas; James, 1989:724 - 725).

Emocinis, fizinis vaikų ir paauglių smurtas nėra naujas reiškinys, jis egzistavo visais istorijos laikais ir yra sąlygojamas tam tikrų, būdingų tam laikmečiui, ekonominių, kultūrinių bei socialinių aspektų. Kriminologai pastebėjo, kad yra ryšys tarp vaikų bei jaunimo prievartos

protrūkių ir visuomenės socialinės destabilizacijos, ekonominių krizių, asmeninių galimybių ir vyraujančių vertybių neadekvatumo.

Apibendrinant, galima teigti, kad agresija arba prievarta yra bet koks fizinis ar žodinis elgesys siekiant pakenkti arba sunaikinti, kilęs dėl priešiško ar kaip iš anksto numatyta priemonė tikslui pasiekti (Myers,2000:651). Agresyvus elgesys - tai prigimties ir socialinės patirties sąveikos rezultatas, tačiau didelę reikšmę agresyviam bei destruktiviam elgesiui turi ir sociokultūrinė aplinka.

Šių laikų vaikų karta turi kur kas platesnių galimybių tiesiogiai „susipažinti“ su suaugusiųjų pasauliu. Tiesioginę informaciją jie mato per televiziją, girdi per radiją, skaito laikraščiuose, naudojami internetu bei kitais įvairiausiais leidiniais. Kaip akcentuoja antropologai, šiuolaikiniame pasaulyje nė vienas suaugęs nežino ir nėra patyręs tiek, kiek žino ir yra patyręs vaikai.

Vaikų ir jaunimo nusikalstamumas yra socialinis reiškinys, kurio nepavyksta išvengti nei vienai valstybei. Tačiau jo būklė ir prevencijos metodai atskirose šalyse yra skirtingi. Tai priklauso nuo įvairiausių socialinių, ekonominių, teisinių, religinių ir kitokių priežasčių. Lietuvoje nusikalstamumas auga, keičiasi ir jo kokybė – jis sunkėja. Kaip viena iš nepalankių tendencijų pastebimas ir nusikaltimų, padarytų nepilnamečių arba jiems dalyvaujant, skaičiaus didėjimas.

Nepilnamečių nusikalstamumas yra specifinė bendrojo nusikalstamumo dalis. Nusikalstamumo statistika ir kriminologijos teorija liudija, kad kas trečias recidyvistas pirmą nusikaltimą yra padaręs dar paauglystėje (Dapšys, 1993:42).

Kuo jaunesnis yra žmogus, pirmą kartą padaręs nusikaltimą, tuo didesnė tikimybė, kad ateityje jis vėl nusikals. Suprantama, kad jaunimas – tai visuomenės ateitis, o nepilnamečiai nusikaltėliai – nusikalstamumo „rezervas“. A.Dapšys teigia, kad nepilnamečių nusikalstamumas – tai savotiška bendro nusikalstamumo pradžia, jo potencialus rezervas ir kartu prognozės modelis ateičiai (Dapšys, 1994:34), taigi kuo ankstesniame amžiuje bus užkirstas kelias nepilnamečių nusikaltimams, tuo didesnė bus galimybė sumažinti nusikalstamumą ateityje.

Įvairiose Europos šalyse (taip pat ir Lietuvoje) atlikti jaunimo latentinio nusikalstamumo kriminologiniai tyrimai duoda pagrindo teigti, jog didžioji dalis jaunuolių savo brendimo metais elgiasi nusikalstamai. Per pastarąjį dešimtmetį atlikti tyrimai rodo, kad Vokietijoje tokių jaunuolių (iki 18 m) yra net 90%, Danijoje - 75% (ankstesniais duomenimis - 95%). 1997 m Lietuvoje atlikti kriminologiniai tyrimai parodė, kad daugiau kaip du trečdaliai

respondentų būdami paaugliais yra padarę administracinę teisės pažeidimą ar nusikaltimą, bet nebuvo nubausti dėl įvairių priežasčių: nebuvo sulaukę baudžiamosios atsakomybės amžiaus, susitaikė su nukentėjusiuoju ir jis nesiskundė teisėsaugos institucijoms, įvyki „užglaištė“ tėvai, apie dalyvavimą muštynėse, nedidelį chuliganizmą ar smulkia vagystę niekam nebuvo pranešta ir kt (Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje, 1999: 145-151).

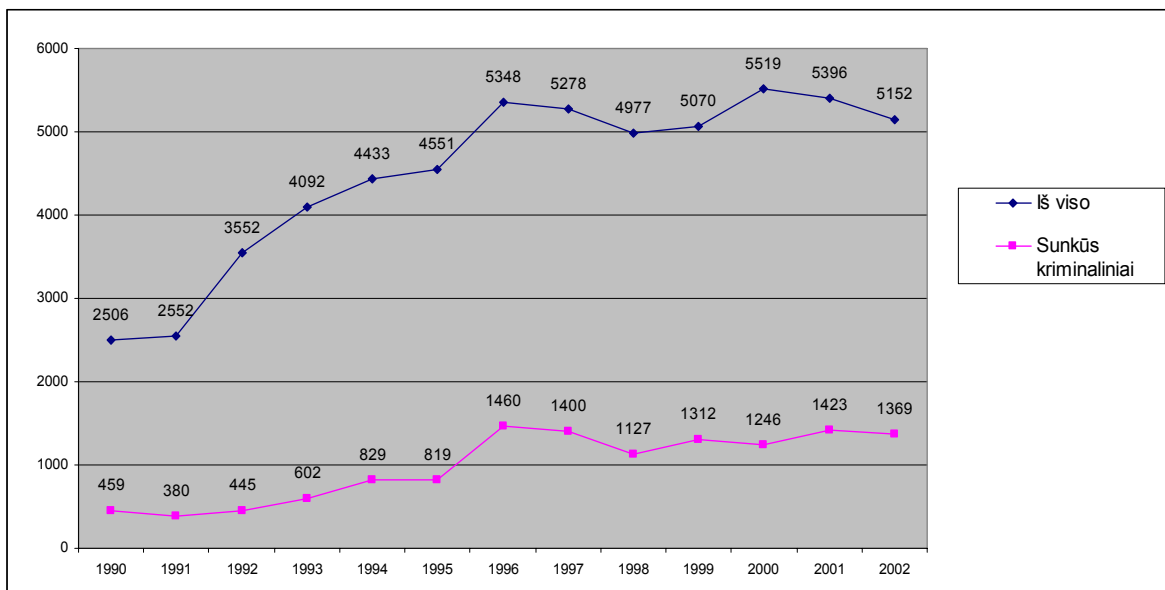
Vadinasi, šio amžiaus tarpsnio jaunuoliams asocialus elgesys labiau yra norma nei nukrypimas nuo jos. Šie teisės pažeidimai yra labai skirtingo pobūdžio ir masto.

Vis dėlto, neretai tendencingai, ypatingai žiniasklaidoje, pateikiama vaikų ir jaunimo nusikalstamumo problema neturėtų klaidinti. Situaciją analizuoti ir spręsti kylančias problemas yra būtina, tačiau vaikų ir jaunimo nusikalstamumo situacija Lietuvoje nėra dramatiška, t. y. negalima teigti, jog realiai tikrais nusikaltėliais tampa labai daug vaikų. Nors registruotas vaikų nusikalstamumas ir didėja, 1999 m. 65 - iems asmenims nuo 14 iki 17 metų teko vienas šios amžiaus grupės nusikaltęs asmuo. Tai reiškia, kad Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, kur kas daugiau yra tokių vaikų (bent jau statistiškai), kuriems intensyvus nusikalstamas elgesys nėra būdingas. Tais pačiais metais tikimybė Lietuvos gyventojui nukentėti nuo tokio amžiaus asmens (registruoto) nusikaltimo buvo lygi 0.001% (nuo suaugusiojo - 0.02%) (Lietuvos rytas, 2001:12). Nors žinome, kad vaikų ir jaunimo nusikalstamumo latentiskumas yra didelis, jaunimo elgesys ir veikimo būdai, neatitinkantys visuotinai priimtų socialinių normų ir vertybių, dažnai yra sąlygoti brendimo ir vystymosi proceso ypatumų. Sulaukus pilnametystės toks jaunimo elgesys dažniausiai spontaniškai pasikeičia. Todėl labai svarbu ieškoti būdų, kaip sėkmingai derinti visuomenės ir vaikų interesus, kad vaikai nepriprastų prie nusikalstamo elgesio.

Lietuvos Viešosios Policijos biuro Prevencijos tarnybos duomenimis per 2001m. bendras nepilnamečių nusikalstamumas nežymiai sumažėjo. Ir visgi tarp asmenų, kaltinamų padarius nusikaltimus, nepilnamečiai kasmet sudaro apie 14 - 16%, nors nepilnamečiams priskiriami asmenys sudaro tik apie 6% visų Lietuvos gyventojų.

Norint atskleisti dabartinę nepilnamečių nusikalstamumo padėtį neužtenka apžvelgti vien paskutiniųjų metų statistinius duomenis. Detalesniai informacijai gauti reikėtų išanalizuoti bent paskutiniųjų penkerių metų nusikaltimų skaičiaus dinamiką.

Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 2002m. 14 – 17 metų amžiaus nepilnamečiai padarė 5,2 tūkst. Nusikaltimų, tai 14,7 procento visų išaiškintų nusikaltimų (2001m.- 15,1%). Ketvirtadalis kriminaliniai, tai 3,8 procento mažiau nei praėjusiais metais.

1 pav. Nepilnamečių padarytų nusikaltimų skaičiaus dinamika 1990- 2002m. (Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla, 2003:32).

Apžvelgus aukščiau pateiktą paveikslą, galima konstatuoti, kad 1991 - 1995 metų laikotarpiu vaikų nusikalstamumas su tam tikromis išlygomis didėjo. Per šį laikotarpį beveik 3.2 karto padaugėjo nusikaltimus padariusių nepilnamečių, kurie niekur nedirbo ir nesimokė. Nuo 1996 metų valstybei, pagal savo išgales pradėjus vykdyti vaikų vasaros socializacijos bei vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programas, pastebima nusikalstamumo stabilizacija, o kai kuriose srityse ir mažėjimo tendencijos. Tačiau netrukus finansavimui ženkliai sumažėjus, paauglių nusikaltimų skaičius nuo 4977 1998 metais šoktelėjo iki 5519 per 2000 metus. Tik 2000 m. nepilnamečių nusikalstamumas palyginti su 2001 m. sumažėjo 2,2% tačiau šis sumažėjimas nėra reikšmingas, palyginus su 1999 m., šių nusikaltimų užregistruota virš 300 daugiau.

Analizuojant apie vaikų ir jaunimo padaromų nusikaltimų struktūrą, galime teigti, jog ji visose šalyse yra beveik identiška - jiems būdingas grupiškumas, truputį daugiau chuliganiško pobūdžio nusikaltimų, palyginti su bendru nusikalstamumu.

Remiantis statistiniais duomenimis, matome, kad Lietuvoje pirmoje vietoje yra vagystės, antroje – chuliganizmas ir plėšikavimai, trečioje - nužudymai ir pasikėsinimai, ketvirtoje - išžaginimai, penktoje - sunkūs kūno sužalojimai ir t.t. (1 lentelė).

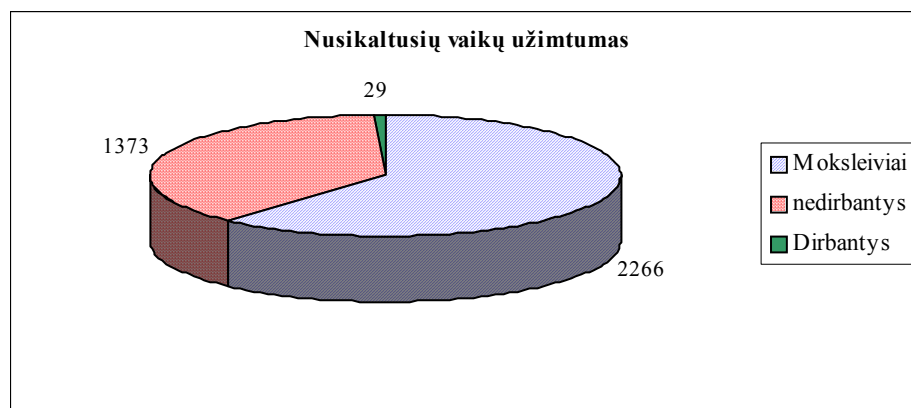
Lentelė Nr.1 Nepilnamečiai kaltinami padarę nusikaltimus (Lietuvos vaikai. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2003:34).

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Iš viso	3385	3408	3313	3322	3339	3578	3668
Iš jų:							
Nužudymai ir pasikėsinimai	28	26	31	27	20	19	36
Sunkūs kūno sužalojimai	8	8	11	9	11	12	26
Išžaginimai ir pasikėsinimai	43	32	17	21	35	26	28
Plėšimai	224	234	308	298	328	348	378
Vagystės	2430	2348	2235	2236	2194	2428	2444
Chuliganizmas	462	535	461	376	408	399	378

2000m. Lietuvoje, vaikų padarytų turtinių nusikaltimų dalis nusikalstamumo struktūroje sudarė 70%. Vaikų padarytų turtinių nusikaltimų dalis buvo tokia pat, kaip ir bendroje šalies nusikaltimų struktūroje, o plėšimų dalis (7%) buvo šiek tiek didesnė (4.7%) nei šalyje. Chuliganizmas vaikų nusikaltimų struktūroje sudarė 7 %, o visų amžiaus grupių padarytuose nusikaltimuose - 3.8 % (Lietuvos vaikai. Statistikos departamentas, 2000:46-47).

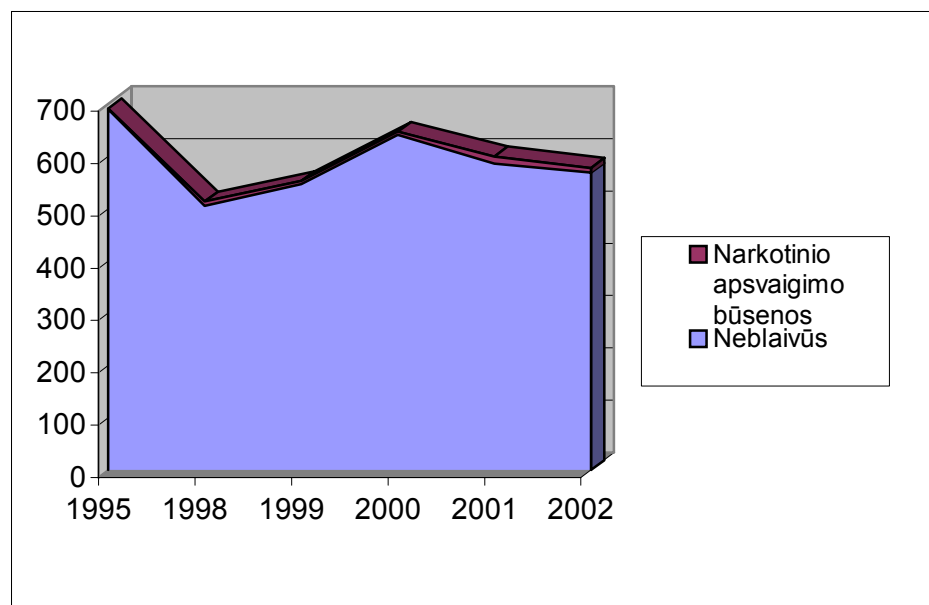
Svarbus vaidmuo šio amžiaus tarpsniu tenka bendraamžių grupėms. Nustatyta, kad 65% nusikaltusių vaikų nusikaltimus padarė grupėmis (iš bendro nusikaltimų skaičiaus grupėmis nusikaltimus padarė 36 % asmenų). Visoms šalims būdinga tai, kad didelę dalį vaikų padarytų nusikaltimų (apie 25 %) padaro mažas nusikaltusių vaikų skaičius (apie 2 - 3 %), t.y. tie, kuriems nusikaltimai tapo gyvenimo būdu (išaiškinami vaikai, kurie jau būna padarę po 60 - 70 nusikaltimų) (Drakšienė, 1998:32-33).

2001 metais, palyginti su 2000 m., dešimtadaliu mažiau nusikaltimų padarė nedirbantys ir nesimokantys vaikai. Susirūpinimą kelia tai, kad kasmet vis daugėja moksleivių, padariusių nusikaltimus (2001 m. – 2266, 2000 m. – 2147). Nusikaltimus padarę moksleiviai paskutiniaisiais metais sudaro apie 60 proc. bendro nusikaltusių vaikų skaičiaus. Tas faktas, jog moksleiviai padaro daugiau nusikaltimų, verčia manyti, jog „mokymasis“ tampa vis labiau formalesnė sąvoka.

2 pav. Nusikaltusių vaikų užimtumas (Lietuvos viešosios policijos biuro prevencijos tarnyba. Pažyma dėl vaikų padarytų nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų per 2001 metus, 2000).

Kaip iš dalies naują visuomenės problemą galima būtų įvardinti narkomanija. Tai iš esmės nėra naujas reiškinys. Tačiau vaikų ir jaunimo daromi nusikaltimai, susiję su narkotikais ir alkoholizmu, statistikos leidiniuose pradėti fiksuoti tik nuo 1990 m., kas liudija naujos nusikaltimų rūšies atsiradimą. Remiantis statistiniais duomenimis, matome, jog nuo 1998 iki 2000 m. vaikų, esančių narkotinio apsvaigimo būklėje, padarytų nusikaltimų skaičius išaugo. Tačiau 2001 m. šis skaičius nukrito ir 2002 m. nežymiai sumažėjo.

3 pav. Nepilnamečių, narkotinio apsvaigimo būklėje, kaltinamų padarius nusikaltimų skaičiaus dinamika (Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla, 2003:34).

Paauglių polinkis vartoti narkotines medžiagas tampa itin aktualia mūsų visuomenės problema. Kasmet vis daugiau jaunimo įsitraukia į jų vartojimą, vis ankstesniame amžiuje pradėdama eksperimentuoti su tabaku, alkoholiu, narkotikais.

Būdingi paaugliams aiškinimai, kodėl jie pradėjo vartoti narkotines medžiagas, yra tokie (Narkomanijos prevencija ugdymo institucijose, 2001:67).

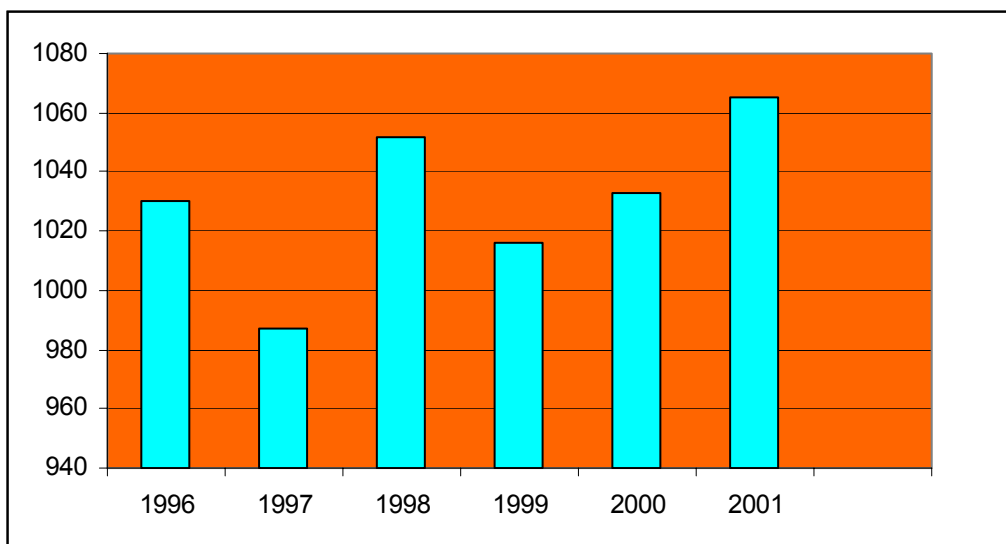
- ▶ norėjau išbandyti, kaip žmonės jaučiasi vartodami;
- ▶ norėjau pasilinksinti;
- ▶ norėjau išbandyti, kas tai yra;
- ▶ aš jau nebe vaikas, darau ką noriu;
- ▶ norėjau pasijausti tiru suaugusiuoju
- ▶ nenorėjau, kad laikytų mane mažu vaiku;
- ▶ tai padeda prasiblaškyti, pakelia nuotaiką.

Paaugliai linkę aiškintis kodėl jie vartoja, vidinėmis priežastimis, skatinami vidinių paskatų: smalsumo, asmeninio pasirinkimo. Todėl ypač su paaugliais turime būti atidūs, suprasti juos, aiškintis, bendrauti, kad jaunimas nesijaustų atstumtas, nereikalingas bei nesuprastas. Nuo narkotikų nusikalstamumas jau čia pat.

Kaip rodo kitų Europos šalių patirtis, Lietuvoje tokio pobūdžio nusikaltimų ateityje turėtų gerokai padaugėti.

Kasmet daugėja paauglių padaromų nusikaltimų, kurių dėl jų amžiaus negalima patraukti baudžiamojon atsokomybėn. 1996 m. 186 vaikams buvo atsisakyta iškelti baudžiamąsias bylas, nes nusikalsdami jie neturėjo nė 10 metų. Tokių vaikų 1997 m. buvo 191, 1998 m. 242, o 1999 m. 248., 2000m. 206, 2001 m. 217 (Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2003:32 – 34).

14 - 15 m. amžiaus grupės vaikų, dalyvavusių nusikaltimuose skaičius svyruoja nežymiai: 1996 m. jų buvo 1030, 1997 m. - 987, 1998 m. - 1052, 1999 m. - 1016, 2000m. 1033, o 2001 - 1065 (5 pav). Labiausiai baugina tai, kad nepilnamečiai su savo aukomis elgiasi vis priešiščiau ir žiauriau. Jaunimas dalyvauja muštynėse, užpuolimuose, šantažuoja, nedvejodamas naudoja ginklus, tokius kaip peiliai, pagaliai, beisbolo lazdos, kastetai ir kt. Sunkiai sužeisti žmonės vėliau tampa invalidais arba tiesiog miršta.

4 pav. 14-15 amžiaus asmenų padariusių nusikaltimų kitimo dinamika 1996 - 2001 metų laikotarpiu.

(Lietuvos vaikai. Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2002)

Kita vertus, ir statistika ne visada atspindi pačio reiškinių sudėtingumą. Nusikaltėliai sugeba profesionaliai išgąsdinti savo aukas, dažniausiai jaunesnius už save mokinius, o kartais ir kiemo bendraamžius. Jaunų žmonių gyvenime tampa įprasta, kad už įėjimą į mokyklą reikalaujama „mokesčio“, atimtinėjami kišenpinigiai, vagiamos striukės, kepurės, dviračiai. Pinigai, skirti kompiuteriniams žaidimams ar madingiems drabužiams, vis dažniau išleidžiami cigaretėms, alkoholiui arba narkotikams. Nepilnamečių demoralizacija plinta ir stiprėja, bet ne taip greitai, kaip gali pasirodyti. Iš tikrųjų, tam turi susidaryti palankios sąlygos. Ryšiams bendraamžių grupėse užsimegzti reikia laiko, o nusikaltimai nėra sutarties pasirašymo toje grupėje rezultatas. Demoralizacija - ilgas procesas, o nusikaltimas - tik viena iš jos išraiškų.

Kita vertus, jaunimas demoralizuojasi tik tuomet, kai visuomenė tai leidžia. Suaugę žmonės, ne tik stebi, kaip auga vaikai, bet ir patys juos augina ir auklėja, daro įtaką jų veiksmams, valiai ir reakcijai į negatyvų elgesį. Demoralizacija ir nusikalstamumas, taipogi, nėra tik vaikų iš asocialių šeimų, kuriose dominuoja smurtas, agresija ir alkoholizmas, nelaimė. Vis dažniau tokių vaikų pasitaiko darniose šeimose, kuriose tėvai yra išsilavinę, veiklūs ir siekia pažangos. Dažnai pastebime, kad tose šeimose trūksta emocinių ryšių, tėvai neturi laiko bendrauti su vaikais ir dalyvauti kasdieniniuose sprendimuose. Namai tampa viešbučiu, kuriame vaikas jaučiasi vienišas ir atstumtas. Natūralu, kad jis stengiasi priklausyti kokiai nors visuomeninei saugumo teikiančiai grupei, kurioje su juo būtų elgiamasi draugiškai ir jis būtų pripažįstamas. Bendraamžių grupėje vaikas patenkina bendravimo poreikius, bręsta jo asmenybė, formuojasi elgesio ir vertybių normos (Kvieskienė, 1999:53-81). Kita vertus,

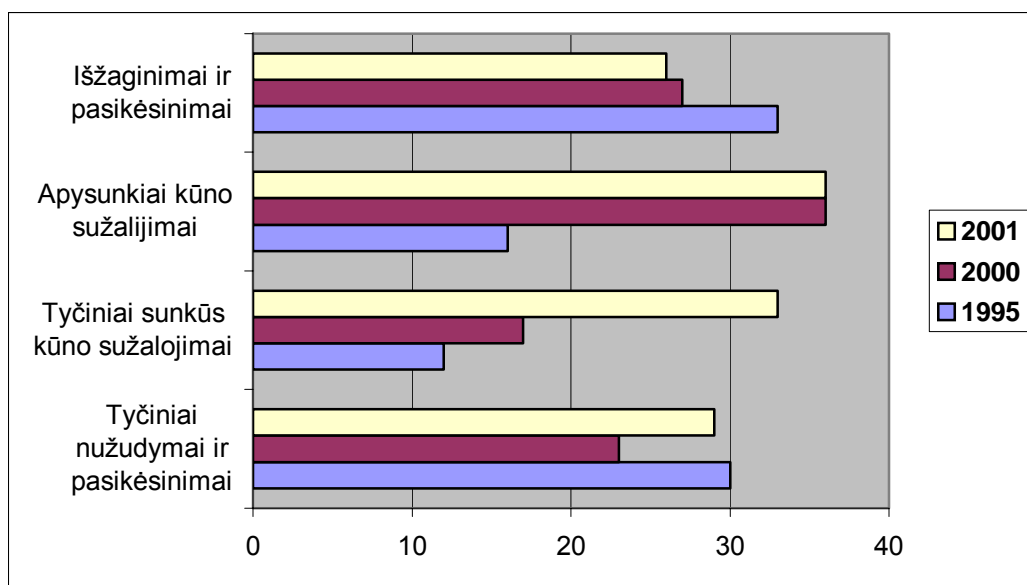
gana dažnai tokiais atvejais vaikai patys tampa nusikaltimų aukomis. Kaip taisyklė, daugiausia jie nukenčia nuo turinio pobūdžio nusikaltimų, ypač berniukai. Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 2000 m. nuo vagysčių nukentėjo 219, nuo plėšimų - 211 vaikų. Dauguma šių vaikų buvo 14 - 17 metų amžiaus. Vaikai nukenčia ir nuo smurtinių nusikaltimų, daug jų patiria seksualinę prievartą.

Statistiniai duomenys verčia daryti išvadą, kad didėjantis vaikų ir paauglių nusikalstamumas liudija apie neišspręstas visuomenėje socialines ir švietimo problemas. Tiek kriminologų, vaikų psichiatrų, tiek psichologų ar pedagogų, dirbančių šioje sferoje nuomone, radikaliai nepakeitus valstybės politikos šioje srityje, artimiausiu metu mūsų laukia dar vienas nepilnamečių nusikalstamumo šuolis.

1.2. Smurtinio paauglių elgesio priežastys

Nuolatinis prievartos vaizdavimas ir jos patirtis socialinės kultūros kontekste bruka mintį, kad pasaulyje laimi tik stipriausieji. Todėl kriminologai pastebi, kad be paveldimų veiksnių, prievarta įvairiapusiškai perduodama ir išmokstama socializacijos procese. Prievarta yra be galo įvairialypė, glūdi įvairiose socialinio gyvenimo sferose. Jaunieji kaltininkai dažnai iš pradžių patys buvo aukos, todėl galima kalbėti apie užburta smurto ratą. Tas, kas vaikystėje patyrė smurtą, vėliau jį naudoja kaip priemonę tarpasmeniniams ir struktūriniais konfliktams spręsti.

Nors didžiausią vaikų ir jaunimo nusikaltimų dalį sudaro turiniai nusikaltimai (vagystės ir plėšimai), dažni yra ir **smurtiniai nusikaltimai** (žr. 5 pav.).

5 pav. Nepilnamečių padaryti smurtiniai nusikaltimai. (Lietuvos vaikai. Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2002:65)

R.Žukauskienė pabrėžia, kad paauglystė yra pereinamasis laikotarpis iš vaikystės į suaugusiojo amžių. Pasirengti suaugusio žmogaus gyvenimui – tai pasiekti emocinę ir ekonominę nepriklausomybę, įgyti socialinius įgūdžius, reikalingus pilietiniam kompetentingumui išlaikyti, profesijai pasirinkti ir pasirengti darbinei veiklai bei vedyboms ir šeimyniniam gyvenimui (Žukauskiene, 1996:295 – 302). C.Rogers (1961) teigimu, pagrindinė kiekvienos paauglių kartos problema, yra tapatumo krizės įveikimas. Tapatumas atrandamas per eksperimentavimą naujomis idėjomis, siekimą pažinti skirtingus gyvenimo aspektus, įvairių elgesio būdų išbandymą – paauglys yra atviras patirčiai. Aplinka, sąlygos, kuriose ta patirtis įgyjama, yra labai reikšminga.

1) Nepilnametis kur kas blogiau už suaugusį žmogų sugeba įvertinti savo poelgių padarinius. Turėdamas mažesnę gyvenimo patirtį, paauglys linkęs vadovautis tik tuo, ką betarpiškai mato. Paaugliai žino kad už padarytą nusikaltimą gresia kriminalinė bausmė. Tačiau kai jie vykdo nusikaltimą visai apie tai negalvoja (pamiršta).

2) Paauglio pasaulėžiūra nėra visiškai susiformavusi. Tai daro jį jautrių aplinkinių žmonių įtakai. Nepilnametis jautresnis kriminalinės aplinkos poveikiui, lengviau už subrendusį žmogų priima nusikalstamo pasaulio požiūrį į nusikaltimą ir įstatymą.

3) Nepilnametis blogiau už suaugusįjį sugeba valdyti savo emocijas ir jausmus. Todėl stumiančių į nusikaltimą emocijų kontrolė paaugliui gali būti sunkesnė negu subrendusiam žmogui.

Taigi išsiaiškinome, kad nepilnamečiai ypač jautrūs visoms kriminogeninėms situacijoms. Jos sukelia didelius emocinius išgyvenimus arba susilpnina sugebėjimą kontroliuoti save. Tai gali būti grupinio spaudimo, susijaudinimo, alkoholio apsvaigimo situacijos. Paauglys lengviau už suaugusius sutinka, yra dezorientuojamas sudėtingose situacijose, ypač jeigu jų visuomeninis įvertinimas yra prieštaringas, pvz., tam tikras poelgis įstatymo ir šeimos vertinamas neigiamai, o neformalios paauglių grupės – teigiamai.

Kokie gi, vis dėlto, yra svarbiausi veiksniai, skatinantys vaikus ir paauglius nusižengti? Prof. Z. Bajoriūnas studijavęs užsienio šalių mokslininkų tyrimus, skirtus nepilnamečių elgesio problemoms atskleisti, teigia, kad įvairiausių nusikaltimų ir teisėtvarkos pažeidimų skatinančių faktorių yra per 210. Iš jų šiame skyriuje paminėsiu svarbiausiuosius:

1. Vidinės šeimos problemos:

Ekonominė ir socialinė šeimos disfunkcija;

Materialinių vertybių sureikšminimas;

Prievarta ir smurtas šeimoje;

Emocinio ryšio su vaikais nebuvimas, tėvų abejingumas;

Demokratinio ugdymo tradicijų šeimoje nebuvimas;

Tėvų skyrybos;

Nepilna šeima.

2. Bendra ekonominė, sociokultūrinė situacija

Bendražmogiškų vertybių sistemos devalvacija visuomenėje;

Socialinis ir ekonominis nestabilumas visuomenėje;

Klestinti korupcija, nusikalstamumas;

Narkomanijos ir alkoholizmo plitimas;

Vaikų neužimtumas;

Didelis skirtumas tarp turtingai ir skurdžiai gyvenančių visuomenės narių;

Masinių informacijos priemonių, žiniasklaidos demonstruojamas nebaudžiamas smurtas ir prievarta.

3. Paauglių raidos ypatybės bei individų asmeninės savybės

Asmeninės psichologinės problemos ir išgyvenimai;

Paauglių psichosocialinės raidos ypatumai (padidintas emocingumas, nestabilumas)
Asmeninė negatyvi patirtis (Bajoriūnas, 1996).

. *Šeima* yra pirmoji ir natūrali visuomenės institucija, atsakinga už vaikų globą, socialinių įgūdžių vertybių formavimą, kultūros perdavimą, emocinį šeimos narių palaikymą. Rūpestiga globa, artimas šeimos narių ryšys, socialinių pareigų pasiskirstymas, auklėjimas pavyzdžiu, autoritetu, ateities planų kūrimas ir siekimas, šių siekų derinimas, kiti sociokomunikaciniai įgūdžiai geriausiai perimami natūralioje šeimoje. Nesant natūralios, biologinės šeimos šias funkcijas ir atsakomybę turėtų prisiimti globėjai ar vaikus globojančios institucijos (Kvieskienė, 1999:53-81).

Vienas iš veiksnių, lemiančių nepageidaujamo elgesio atsiradimą, yra auklėjimo trūkumai šeimoje. Kai tėvai ar kiti suaugusieji ankstyvaisiais raidos periodais neužtikrina vaikui saugumo jausmo, nebepatenkina emocinių vaiko poreikių, labai pasunkėja socialiai pageidautinų elgesio formų perėmimas, asmenybės prisitaikymas prie kintančių aplinkos sąlygų, susietumo su kitais žmonėmis jausmo formavimasis.

Įrodyta, jog dauguma linkusių nusikalsti vaikų dažniausiai yra iš tų šeimų, kurios patiria stiprų stresą ir yra nestabilios. Skurdas, tėvų psichopatologija ar kriminalinis elgesys, skyrybos, tarpusavio konfliktai - visa tai šeimos veiksniai, susiję su vaikų elgesio sutrikimais (Vaitkevičius, 1999:81-88). Nestabiliuose, stresą patiriančiose šeimose pasireiškus tokiai vaiko savybei kaip impulsyvumas bei agresija, sutrinka vaikų ir tėvų bendravimas. Tokiose situacijose tėvai dažnai griebiasi žiaurių fizinių bausmių, nes nesugeba nustatyti pastovių, vaiko elgesį reguliuojančių taisyklių.

Pivorienė R.V (Pivorienė; Bulotaitė; Sturlienė, 2000:5-6) nurodo keturis tėvų auklėjimo stilius, kurie dažniausiai formuoja netinkamą vaiko, paauglio elgesį:

- Tėvai nesikiša į vaiko auklėjimą
- Tėvai vaikui nustato per griežtas ribas.
- Tėvai beveik visai nevadovauja vaikui.
- Tėvai pernelyg lepina vaiką.

Daugelis mokslininkų, nagrinėjusių agresyvių vaikų elgesį, išskiria ir *nenuoseklų* tėvų auklėjimo stilių, kuris dažnai įtakoja agresyvaus elgesio atsiradimą. Nenuoseklus tėvų auklėjimas pasireiškia tuo, kad šeimos nariai taiko prieštarigus auklėjimo stilius arba nenuoseklią discipliną (<http://www.sociumas.lt/>).

Deja, auklėdami savo vaikus, tėvai iš visų galimų poveikio priemonių dažniausiai pirmenybę vis dėlto, teikia fizinei prievartai ir griežtoms fizinėms bausmėms. Nepaisant to, kokiais amžiaus tarpsniais tėvai taiko tokį auklėjimą, jis visuomet sukelia negatyvių efektų. Smurtą patyrę vaikai ateityje prasčiau suvokia kitų žmonių emocinius išgyvenimus, agresyviai elgiasi su bendraamžiais, jiems būdinga prasta savikontrolė bei neigiami emociniai išgyvenimai. Vidurinėje vaikystėje ir paauglystėje ypač išryškėja prievatą patyrusių vaikų bei paauglių adaptacijos problemos: jie yra išsiblaškę, hiperaktyvūs, nedraugiški, nepasitikintys kitais žmonėmis bei labai agresyvūs.

Pastebėta, jog gyvenime fizinis smurtas paprastai pasireiškia kartu su psichologine prievarta. Fizinį ir psichologinį smurtą patyrusių vaikų agresyvus elgesys rodo, jog sąveikaudama su aplinka asmenybė tarytum atgamina ankstesniųjų santykių šeimoje turinį. Tyrimais nustatyta, kad augdami nepalankiomis sąlygomis šeimoje būsimieji nusikaltėliai susikūria agresyvios bei priešiškos aplinkos sampratą, kuri išlieka ir vėlesniais gyvenimo etapais. Ši ankstyvaisiais gyvenimo periodais susiformavusi agresyvios aplinkos samprata, nepaisant jos pagrįstumo laipsnio, pradeda lemti iškreiptą aplinkos suvokimą, nuolatinis grėsmės lūkesčius bei atitinkamus agresyvius gynybiškus žmogaus veiksmus. Toks žmogus, patekęs į objektyviai neutralią situaciją, gali suvokti ir interpretuoti ją kaip grėsmingą, dėl to pats ima elgtis agresyviai.

Didėjantis asocialių šeimų skaičius ir menka finansinė, o ypač socialinė, pedagoginė, psichologinė ir kita pagalba rizikos grupės šeimoms, globėjams ir vaikų globos institucijoms didina nepilnavertiškumo kompleksus, savigarbos, pasitikėjimo stoką socialiai atstumtiems vaikams.

Gausėjant alkoholikų, narkomanų šeimų, daugiau vaikų įtraukiama į alkoholizmą, narkomaniją, prostituciją ir nusikaltimus. Asocialiose šeimose auga potencialūs nusikaltėliai, nes patiriantys nepriteklis, skurdą, fizinį ir kitokį smurtą, kenčiantys alkį vaikai, yra verčiami elgetauti, vogti, verstis prostitucija. To pasekoje, vaikai bei paaugliai daug laiko praleidžia gatvėje, dažnas jų „uždarbiauja“, norėdamas pavalgyti pats ir aprūpinti (alkoholiu) savo tėvus. Gatvės vaikai, savartynų „generolai“, likę be priežiūros bei materialinės, dvasinės paramos, susiformuoja neigiamą požiūrį į žmones, gyvenimą, susikuria savitą pasaulėvaizdį bei savitą gyvenimo būdą. Vaikai pasmerkti skurdui ir alkuiu anksčiau ar vėliau patys blogiu atsilygina visuomenei, kuri buvo abejinga jų sunkiai vaikystei.

Kita vertus, auklėjimo klaidos bei nepalankios raidos sąlygos šeimoje negali tiesiogiai nulemti nei asocialaus elgesio, nei kitų elgesio sutrikimų. Tomis pačiomis sąlygomis gali formuotis įvairios asmenybės savybės bei įvairaus kryptingumo elgesys. Tai yra todėl, kad visi aplinkos poveikiai pereina per unikalų asmenybės vidinių darinių „filtrą“, ir kiekviena asmenybė sukuria savitą santykių su ta pačia aplinka sistemą. Taigi, šeima ir jos funkcionalumas yra pagrindinis veiksnys, lemiantis vaiko elgesį, ir nors ne visi vaikai iš asocialių šeimų tampa asocialiais suaugusiaisiais, bet ankstyva intervencija į tokias šeimas yra labai svarbi, kadangi vaikai, kurie turi pastebimų nusikaltimų polinkių ankstyvame amžiuje, tampa rimtesniais pažeidėjais nei tie, kurie pradeda savo „karjerą“ paauglystėje.

Socialiniai faktoriai, lemiantys vaikų ir paauglių smurto augimą yra sudėtingiausi ir kontraversiškesniausi. Labai svarbu, kaip pati visuomenė sprendžia skurdo, šeimos disfunkcijos, vaikų patiriamo smurto, individų polinkio į alkoholį ir narkotikus, socialinės diskriminacijos, žavėjimosi smurto kultūros problemas. Deja, į šias problemas įvairios valstybinės ir visuomeninės organizacijos turi savo požiūrį, kuris nevisuomet sutampa.

Tapdamas asmenybe, vaikas formuojasi tam tikras pozicijas, motyvus, nuostatas bei priklausomai nuo savo vaidmens ir statuso artimiausioje aplinkoje ir visuomenėje kaitos, įvaldo atitinkamas elgesio formas. Motyvų, vertybinių nuostatų įtvirtinimui kartu su šeima bei vaiko globėjais labai svarbų vaidmenį turi vaikų socializacijos programos, saviraiška bei papildomojo ugdymo veikla mokyklose bei kitose institucijose.

Jungtinių Tautų Organizacijos Pekino taisyklėse (1985m.), numatančiose minimalius standartus nepilnamečių atžvilgiu vykdomam teisingumui, teigia, jog „Valstybė, visų pirma, turi siekti sudaryti sąlygas, užtikrinančias jaunimui turtingą gyvenimą visuomenėje, kuri tuo gyvenimo periodu, kai jaunuoliai ypač linkę į neteisingą elgesį, būtų palanki jų asmeninio vystymosi ir išsilavinimo įgijimo procesui, maksimaliai laisvam nuo galimybių daryti nusikaltimus ir teisės pažeidimus“ (Pranešimas apie žmogaus socialinę padėtį Lietuvoje, 1999:147).

1992 m. sausio 8d. Lietuvos Respublika prisijungė prie Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos, kurią Lietuvos Respublikos seimas 1995 07 03 ratifikavo. Lietuvos Respublikos įstatymai pradėti derinti, atsižvelgiant į Vaiko teisių Konvencijos nuostatas. „Imantis bet kokių vaikų liečiančių veiksmų, nesvarbu ar tai darytų valstybinės ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar

įstatymų leidimo organai, svarbiausia - vaiko interesai“. (Vaiko teisių konvencija,3str.1punktas)

Kitas svarbus socializacijos veiksnys paauglystėje yra **mokykla**. Tai vieta, kur vaikas praleidžia daugybę laiko, kur bendraujama ir su bendraamžiais, ir su už šeimos ribų esančiais suaugusiais – mokytojais, kur vyksta vertybių perėmimas, asmenybės formavimasis. Paauglystės laikotarpiu, net ir pareigingiausi mokiniai gali kelti didelių sunkumų mokytojams. Taigi, tikriausiai galima teigti, kad mokyklos atmosfera, mokytojų geranoriškumas ir kompetencija yra veiksniai, įtakojantys vaiko sėkmingumą mokykloje, motyvuojantys savo sugebėjimų tikrinimą bei įvairių kompetencijų atskleidimą.

Pastebėta, kad delikventiški vaikai gerų mokymosi rezultatų nepasiekia. Pagal išsilavinimą nuo bendraamžių jie atsilieka maždaug 1-2 klasėmis (Paulauskas,1988). Tai gali atsitikti tiek dėl nepakankamo sugebėjimo atitikti mokyklos reikalavimus, tiek dėl prasto mokymo bei auklėjimo proceso organizavimo. Tokie mokiniai tampa intensyvaus pedagogų spaudimo objektu ir patys ima save blogiau vertinti. Tai sukelia naujas dezadaptacijos apraiškas – gynybinę reakciją. Atsiranda priešiškus mokyklai, visiems mokytojams ir auklėtojams. Tada bandoma susigrąžinti savigarbą priešinant, pažeidžiant drausmę, vengiant mokslo. Tokie paaugliai susiburia į grupę, kurios vertybinės orientacijos yra priešingos toms, kurias skelbia mokykla ir kurios turėtų vyrauti klasėje. Kad galima būtų pašalinti mokymo įstaigų disfunkciją, reikia iš esmės pagerinti mokymo ir auklėjimo procesą, o pirmiausia išmokyti realiai įvertinti kiekvieno mokinio galimybes bei išsivystymo lygį. Kai kurių autorių tyrimų duomenys patvirtina, kad egzistuoja ryšys tarp asocialaus, destruktivaus, agresyvaus elgesio ir nepažangumo (Tremblay & Leblank, 1992; Patterson & Capaldi, 1993). Masten (1995) savo tyrimais taip pat atskleidė, jog asocialus, agresyvus elgesys sąlygoja nesėkmes mokykloje, daro neigiamą poveikį vaiko mokymosi sėkmingumui, o vėliau – darbui, bei įtakoja tolesnį nusikalstamumą. Tačiau kiti ilgalaikiai tyrimai parodė, kad priežastinis ryšys tarp nepažangumo ir destruktivaus elgesio nėra visiškai aiškus, nors neabejojama, kad šie du veiksniai tarpusavyje yra susiję.

Visos civilizuotos šalys siekia užtikrinti kuo platesnes vaiko laisvalaikio pasirinkimo galimybes. Lėšos, išleidžiamos plačioms vaikų socializacijos programoms, pirmiausiai suprantamos kaip efektyviausia ankstyvosios prevencijos forma. Pavyzdžiui, Danijoje per pastaruosius metus pavyko sumažinti jaunimo nusikalstamumą. Danai tai pasiekė grynai socialinėmis priemonėmis - sudarė sąlygas jaunimui realizuoti ir išreikšti save socialiai nekenksmingais būdais (Leliūgienė,1997:301).

Teoriniai tyrimai patvirtina praktikų prielaidas, kad tik socialinėmis priemonėmis, o ne griežtomis bausmėmis galima mažinti jaunimo nusikalstamumą. Taigi, efektyviausia nusikaltimų prevencija yra tinkama socialinė politika vaikų atžvilgiu.

Vaikų ir jaunimo užimtumas yra vienas svarbiausių faktorių, darančių įtaką jų nusikalstamam elgesiui. Nustatyta, jog nepilnamečių nusikalstamumo didėjimas yra susijęs su pamokų praleidimu ir mokyklos nelankymu. Tėvams vis mažiau laiko būnant namuose, vaikai vis daugiau laiko praleidžia gatvėje, praleidinėja pamokas, nelanko mokyklos bei labiau linkę į antisocialinį elgesį. 14 - 18 metų amžiau tarpsnis - tai toks laikotarpis nepilnamečių gyvenime, kuomet jie lanko ar bent turėtų lankyti mokyklą.

Šiuolaikiniame pasaulyje *žiniasklaida*, taipogi, vaidina milžinišką vaidmenį. Paskutiniu metu įvairiais eksperimentais yra tiriamas neigiamas televizijos bei žiniasklaidos poveikis. Vienareikšmio atsakymo į klausimą, kad televizija tikrai skatina vaikų ir paauglių agresiją, nėra, nes eksperimentų rezultatai toli gražu nėra vienareikšmiai. Vokiečių psichologė Furst pateikė tokias hipotezes (Furst, 1999:87).

- stimuliavimo hipotezė - žiūrint televizijoje demonstruojamą smurtą, skatinamas vaikų ir paauglių agresyvus elgesys;
- socialinio išmokymo hipotezė - stebėdamas tam tikrą elgesio modelį, ypač jei tas elgesys yra pastiprinamas, individas perima šį elgesį;
- katarsio hipotezė - stebėdamas smurto ir prievartos scenas žmogus išsikrauna, tarsi apivalo nuo jame glūdinčių destruktivių emocijų ir susilaiko nuo realių agresijos protrūkių;
- habituacijos (įpratimo) hipotezė - dažnai stebėdamas smurto ir prievartos scenas žmogus tarsi atbunka;
- hipotezė, kad televizijoje ir žiniasklaidoje vaizduojamas smurtas neturi jokio poveikio žmogaus elgesiui.

Dar 1960 - 1970 metais Jungtinėse Amerikos Valstijose buvo atliekami tyrimai dėl televizijos įtakos vaikų elgesiui (Myers,2000:654-660). Tada mokslininkai teigė, kad nėra tiesioginio ryšio tarp agresyvaus vaikų elgesio ir televizijoje demonstruojamo smurto.

1972 metų JAV gydytojų metinėje ataskaitoje jau teigiama, kad dažnas smurto scenų žiūrėjimas per televiziją turi įtakos vaikų elgesiui ir agresyvių polinkių pasireiškimams. O 1980 metais jau buvo teigiama, kad kasdienės smurto scenos per

televiziją stipriai veikia tiek jaunų, tiek vyresnių žiūrovų jausmus ir emocijas (Hepburn, 1997:245-249). Nežiūrint psichologų, medikų, pedagogų reikalavimų, Amerikos Federalinė komunikacijų komisija (FKK) nutarė nereguliuoti ir neriboti televizijos programų. Kita vertus, pastaraisiais metais smurto vaizdavimas per televiziją susilaukė didelio tėvų, pedagogų, psichologų, medikų dėmesio ir spaudimo. Šie visuomenės pokyčiai verčia keistis ir pačią televizijos pramonę.

Pastebėta, jog žiniasklaidos atskleidžiamas smurtas ypač neigiamai veikia mažus vaikus, kurie beveik nežino kaip konstruktyviai spręsti konfliktus. Tokie vaizdai gąsdina vaikus, bet dar dažniau jie tampa pavyzdžiu vaikams kaip spręsti jų gyvenime išylančius konfliktus. 1993 metais JAV psichologų asociacijos tyrimas parodė, kad per visą mokymosi vidurinėje mokykloje laiką vaikas vidutiniškai per televiziją pamato apie 8000 žmogžudysčių ir apie 10 000 smurto aktų (į šią statistiką neįtrauktas videofilmų žiūrėjimas).

Siaubo ir smurto filmų žiūrėjimas šiuolaikiniame pasaulyje tapo vienu iš populiariausių paauglių ir jaunimo laisvalaikio praleidimo formų. Vokiečių mokslininkė Bütner nagrinėja klausimą kodėl jaunimą tiesiog pakerėjo ir kelia susižavėjimą žiaurios, smurtinės scenos. Mokslininkė remiasi tais procesais, kurie vyksta vaiko sąmonėje jam virstant suaugusiu. Visose kultūrose galima pastebėti, kad paaugliai nutolsta nuo savo tėvų ir didelį vaidmenį jų gyvenime pradeda vaidinti bedraamžiai. Paaugliai buriasi į grupes, susikuria savo ritualus, šiuo atveju jiems svarbiausia būti „kažkuo“. Anot Bütner, paaugliams kuo nors būti, tai yra pajėgti žiūrėti šlykščias scenas, brutaliausius žalojimus, ir tai stebint nereaguoti - yra vienas iš jaunimo vertinimo idealų.

Prisirišę prie tam tikros bendraamžių grupės paaugliai ne tik priversti patirti prieštaravimus tarp visuomenės pageidautino elgesio normų ir grupės idealo orientacijos, bet jiems kartu reikia tam tikrų įrodymų bei kontrolės. Ypač svarbūs šia prasme smurto filmai yra paaugliams, kurie fiziniu, socialiniu ir mokymosi mokykloje požiūriu jaučiasi nepilnaverčiai, atstumti ar net diskriminuojami. Gebėjimas šaltakraujiškai stebėti siaubingiausias smurto scenas padeda paaugliams išsikvoti grupės pripažinimą ir priartėti prie jos idealų. Tai daugiau būdinga berniukams.

Nepilnavertiškumo kamuojami paaugliai daugiau linkę stebėti siaubo filmus. Tam turi reikšmės vidinė baimė, kamuojanti paauglius. Pagrindiniai šios baimės šaltiniai yra fiziniai ir psichiniai bręstančio organizmo pasikeitimai, savojo identiškumo problemos. Paaugliai pradeda ieškoti naujų idealių socialinių modelių, kurie remiasi ankstesniu

(kūdikystės, ankstyvosios vaikystės) saugumo ir globos poreikiu bei negailestingais ir kamuojančiais išgyvenimais dėl to, kad šis poreikis nebuvo patenkintas. Tai skatina paauglių keršto ir teisingumo jausmus. Grupėje ir jos susikurto ritualo metu šie jausmai iš dalies gali būti nuslopinti.

Eriksonas šio ritualizavimo tikslą apibūdino kaip prieštaringų jausmų nugalėjimą, kaip būtinybę palikti tai, kas pažįstama (priklausomybė nuo tėvų) ir sutikti tai, kas nauja, nežinoma (savarankiškumas, nepriklausomybė). Paaugliai stengiasi atsiriboti nuo suaugusiųjų pasaulio ir tuo pačiu ieško būdų, kaip patikrinti savo naujuosius tikslus. Todėl savo brutualumu, agresyvumu jie stengiasi tarsi išgąsdinti suaugusius. O siaubo, prievartos filmai - tai ta priešiškos kultūros dalelytė, kuri padeda paaugliams pasiekti šio tikslo.

Yra atlikta nemažai eksperimentų, kad nustatyti kokį poveikį agresyviam vaikui ir paauglių elgesiui daro kine ir televizijoje vaizduojamas smurtas. Vokiečių psichologė Fürst teigia, kad linkę į agresyvius veiksmus vaikai ir paaugliai, matydami smurtą, tampa dar agresyvesni. Jie išmoksta reikšti savo agresyvumą, tokiu būdu spręsti visus iškylančius konfliktus ir tai vėliau pritaiko (pavyzdžiui, itin žiauriai pasielgia su koku nors žmogumi).

Amerikos mokslininkų atlikti tyrimai (pagal Hepburn, 1997:245-249) taip pat išskiria tai, kad per televiziją rodomas smurtas gali skatinti agresyvų individų elgesį ir tapti ilgalaikiu, prievarta grįstų santykių tarp tėvų ir vaikų modeliu.

Tai pat smurto per televiziją žiūrėjimas gali sukelti nejautrumą smurto aukoms ir smurto atvejams realiame gyvenime. Todėl, mėgstantys žiūrėti smurtinius filmus vaikai ir jaunuoliai neužjaučia nuskriaustų, patyrusių smurtą asmenų. Tokie žiūrovai, stebėdami smurto scenas, jaučiasi emociškai komfortabiliai ir po kiek laiko pradeda net jausti smurto per televiziją „alkį“.

Kita, galima smurto per televiziją stebėjimo pasekmė yra ta, kad žiūrovai pradeda paniškai bijoti tapti smurto aukomis, tai trukdo jiems gyventi pilnavertį gyvenimą, nes tokie asmenys galiausiai pradeda bijoti juos supančio pasaulio.

Smurto poveikis žiūrovui priklauso nuo jo asmenybės. Šiam poveikiui labiausiai pasiduoda žmonės, kurie menkai vertina save ir turi bendravimo problemų. Ir ne taip svarbu yra, kiek smurto ir prievartos scenų pavaizduota, svarbiausia, kaip žiūrovas tas scenas apdoroja savo sąmonėje. Todėl dažnas agresyvių filmų ir televizijos laidų

žiūrėjimas ypatingai kenkia nervingiems, dirgliems vaikams, kurie labai įsijaučia į stebimas scenas.

Fürst atliktas tyrimas parodė, kad mėgstančių agresyvaus turinio filmus vaikų santykiai su savimi pačiais ir aplinka gana dažnai būna pažeisti. Dažnai yra nepatenkintas jų poreikis bendrauti su artimu žmogumi, pavyzdžiu mama. Šių savo poreikių tokie vaikai bando patenkinti žiūrėdami televizorių (Furst, 1999:87).

Kai kurių mokslininkų manymu, paauglių bei jaunimo polinkis į nusikalstamą veiklą yra normalus, tam tikro gyvenimo tarpsnio sąlygotas reiškinys.

Pereinamoju paauglystės laikotarpiu kyla įvairių sunkumų bei konfliktų, stengiantis įtvirtinti savo socialinį vaidmenį. Todėl gali atsirasti įvairių asocialaus, agresyvaus elgesio apraiškų. Paauglystės laikotarpiu nestabilumas verčia ieškoti prieglobsčio, kuris randamas savo bendraamžių tarpe. Jauni žmonės siekia socialinio pripažinimo, įsitvirtinimo visuomenėje, tačiau egzistuojanti įtampa, nestabilumas, pereinamojo laikotarpio problemos prisideda prie to, kad tam tikrai grupei jaunuolių socialinis pripažinimas, kilimas yra praktiškai neįmanomi. Ypač tai aktualu socialinės atskirties grupėms, kurias mes paprasčiausiai linkę vadinti rizikos grupėmis. Tokioms grupėms yra priskiriami:

- ▶ Vaikai, kurie atliko bausmę auklėjimo ir drausmės įstaigose;
- ▶ Vaikai, padarę teisės pažeidimų, fiksuotų vidaus reikalų institucijose;
- ▶ Vaikai, turintys pedagoginių nuobaudų, fiksuotų mokyklos dokumentuose;
- ▶ Vaikai, asocialaus elgesio požymių, tėvams paprašius ir klasės vadovui pritarus;
- ▶ Beglobiai, vaikataujantys, šiukšlynų, asocialių šeimų vaikai, pripažinti vaikų teisių apsaugos tarnybų ar pedagoginių institucijų;

Vaikai, gyvenantys ypač sunkiomis materialinėmis sąlygomis, kurios gali skatinti delinkventiškumą, tai patvirtinus socialinės rūpybos skyrių, vaikų teisių apsaugos tarnybų, mokyklų vadovams;

- Vaikai, turintys kriminogeninės rizikos požymių;
- Vaikai, padarę nusikaltimų ar kitų teisės pažeidimų;
- Vaikai, patyrę seksualinę prievartą ir kitą prievartą, rekomenduoti mokyklų psichologų, psichologinių tarnybų ar vaikų psichiatrų (Kvieskienė, 1999:53-81).

Apibendrinus galima teigti, kad rizikos grupėms vaikams priskiriami beglobiai (gatvės) ar asocialiose, nedarniose bei nepilnose šeimose gyvenantys vaikai, kurie nuolatos patiria psichologinę, fizinę arba seksualinę prievartą. Šiai grupei, taipogi, dar priklauso ir agresyvūs, bendraamžių atstumti vaikai bei tie vaikai, kurie jau yra padarę smulkių prasižengimų arba nusikaltimų.

Taigi, paaugliai ir jaunuoliai, priklausantys socialinės atskirties grupėms, turi surasti socialiai priimtinių būdų kaip save realizuoti ir įtvirtinti visuomenėje. Deja, nesubrendusiai asmenybei tai gali būti neįveikiama problema, o šio reiškinių pasekmė yra jauno žmogaus nusivylimas, įtūžis ir nusikalstamas elgesys.

Todėl apibendrinus Lietuvos ir JAV smurtinio vaikų elgesio priežastis, galima daryti išvada, kad vaikų smurtinį elgesį sąlygoja jo artimiausia aplinka: šeima, artimieji, globėjai, mokykla, gatvė, asocialios bendraamžių grupės.

1.3. Smurtinių nusikaltimų tarp paauglių tyrimų Jungtinėse Amerikos Valstijose analizė

Smurtas gyvenime sukelia įvairias emocijas. Daugeliui jis yra ir baisus, bet drauge kažkuo ir traukia. Žiniasklaida jau seniai suprato, kad smurtas turi paklausą. Visuomenėje jis gali stimuliuoti nacionalizmą arba sukelti vidinį chaosą. Nacionalinis smurtas taip pat yra vienas iš vadovavimo veiksnių. Dauguma JAV prezidentų - tokių kaip A.Lincoln'as ir T. Ruzvelt'as - vadovavo tuo metu, kai šalis buvo įsitraukusi į didelį vidinį ar išorinį karą. Ši pamoka nėra pamiršta ir šiuolaikinių prezidentų, kurie suprato naudingą sėkmingų „nedidelių“ karų efektą nacionaliniam populiarumui ir reitingams.

Smurtas tarp paauglių JAV yra daug skaudesnė problema nei Lietuvoje. Galima teigti, jog tai yra pagrindinė jaunų, 15 - 44 metų amžiaus, afro-amerikiečių mirties priežastis bei dažniausia visų paauglių mirties priežastis. Daugeliu atvejų galima susidaryti nuomonę, kad smurtas tarp paauglių yra didžiausia Jungtinių Amerikos Valstijų problema, tačiau tokia nuomonė susidaro dalinai dėl to, jog beveik nėra palyginamųjų duomenų tarp žmogžudysčių lygio JAV ir kitose išsivysčiusiose šalyse. Kita vertus, šiuo metu jau yra pakankamai daug priežasčių nerimauti abiejose Atlanto pusėse, kadangi smurto grėsmės banga pasiekė epidemijos lygį ir tarp Europos jaunimo. Pažymėtina, jog esami demografiniai ir epidemiologiniai duomenys rodo, kad likusi

pasaulio dalis patirs tokią pačią jaunimo smurto bangą, kokią dabar patiria Jungtinės Amerikos Valstijos.

Prieš pradėdant nagrinėti smurto tarp paauglių problemą Jungtinėse Amerikos Valstijose, visų pirma derėtų paminėti, jog rašant darbą rėmėmės išskirtinai JAV šiai problemai spręsti išleista metodine medžiaga bei atliktų tyrimų aprašymais ir analize.

Prieš tiriant, kas yra normalu, o kas patologiška agresijos vystymuisi, svarbu suvokti, kas apskritai sukelia agresyvių elgesį paprastų vaikų ir paauglių gyvenime (Eron, 1987:139 – 171). Tam JAV mokslininkų nuomone, visų pirma reikia išskirti tris esminius klausimus apie agresijos prigimtį bei į juos atsakyti:

1. Ar agresyvius elgesys didėja, mažėja ar lieka toks pats savo forma ir funkcijomis nuo vaikystės iki paauglystės?

2. Ar egzistuoja agresyvaus elgesio nenutrūkstamumas?

3. Ar egzistuoja agresyvaus elgesio skirtumas tarp lyčių?

Iš pirmo žvilgsnio atsakymai į šiuos klausimus gali pasirodyti akivaizdūs. Tačiau, kita vertus, yra pakankamai daug priežasčių nepasitikėti savo sveiku protu kalbant apie pačius „paprastiausius“ klausimus, susijusius su agresija.

Pirma, atlikti tyrimai rodo, jog nuo 10 iki 19 metų laikotarpyje egzistuoja ryškus areštų už užpuolimus ir smurtinius nusikaltimus skaičiaus didėjimas. Kita vertus, kiti vaikų tyrimai (pvz. Rolf'o Loeber'io Vakarų psichiatrijos institute Pitsburge) (Cairns, 1994:45-89) rodo, kad agresyvius elgesys ima mažėti paauglystėje. Pasitaiko ir tokių pranešimų, kuriuose teigiama, jog neegzistuoja jokios priklausomybės tarp amžiaus ir agresyvaus vaikų elgesio.

Antra, klausiama ar yra ryšys tarp agresyvumo vaikystėje ir agresijos išraiškos suaugus? Augant agresijos išraiška sąlygojama daugybės faktorių, įskaitant besikeičiančią šeimos įtaką, tėvų dalyvavimą, socialines normas ir socialinę aplinką. Tai leidžia daryti prielaidą, jog agresijos formos kinta nuo vaikystės iki brandaus amžiaus. Kita vertus, Dan'as Olweus'as iš Bergeno universiteto pareiškė, kad berniukų agresyvaus elgesio individualūs skirtumai yra iš esmės tiek pat stabilūs, kaip ir inteligentijos. Taigi, kyla klausimas, kaip atsiranda stabilumas nepaisant pastovaus vidinio ir išorinio vystymosi.

Klausimas, ar egzistuoja agresyvaus elgesio skirtumas tarp lyčių, lieka psichologiškai prieštaringas. Iš vienos pusės, socialiniai bei psichologiniai agresyvumo

tyrimo eksperimentai su jaunais vyrais ir moterimis parodo tik nedidelius skirtumus tarp lyčių. Iš kitos pusės, epidemiologiniai, sveikatos ir teisminiai duomenys nuolat rodo didelius lyčių skirtumus savižudybių, žmogžudysčių ir areštų už smurtą atvejais. Tokių eksperimentų problema yra ta, kad dažnai ignoruojamas vystymasis. Akivaizdu, kad žymūs elgesio skirtumai tarp lyčių turėtų būti stabilūs ir egzistuoti per visą gyvenimą, nepaisant amžiaus. Tačiau tokia prielaida yra neinformatyvi, turint omenyje biologinių lyties skirtumų vystymąsi.

Konkretesni atsakymai į klausimus apie žmogaus agresiją gali būti pateikiami stebint agresijos atsiradimą ir nustatant ryšį tarp parastų vaikiškų nesutarimų bei kivirčų ir tikro smurto.

Egzistuoja dramatiškas ryšys tarp amžiaus ir areštų skaičiaus. Tai vienas svarbiausių faktų, padedantis atskleisti nusikalstamumą. Ryškus areštų už smurtinius nusikaltimus JAV augimas, kaip anksčiau jau buvo minėta, prasideda nuo 11 metų, smarkiai kyla ir pasiekia viršūnę ties 17-19 metų amžiaus riba. Septyniolikmečiai ir aštuoniolikmečiai vaikinai yra dažniausiai areštuojami už smurtinius nusikaltimus. Areštų už smurtą kritimas prasideda pasiekus 20 metų amžių ir tolygiai mažėja iki senatvės.

Moterų už smurtinius nusikaltimus yra sulaikoma mažiau ir rečiau nei vyrų, o vyresnių vyrų sulaikoma mažiau nei paauglių. Moterų už smurtinius nusikaltimus taip pat daugiau sulaikoma jaunystėje, tačiau šis skaičius ne toks didelis kaip vyrų.

Nereikia specialių tyrimų, norint suprasti, kad yra didelis skirtumas tarp netyčinių mažamečių vaikų padarytų sužeidimų, vaikiško pykčio ir rimto paauglių smurto.

Kiekvienais metais Karolinos valstijoje atliekamų tyrimų dalyvių buvo prašoma apibūdinti du konfliktus: vieną su tos pačios lyties asmeniu, kitą su priešingos lyties asmeniu (Cairns, 1994:45-89). Kasmet buvo užduodami tokie patys klausimai, dažniausiai prasidėdavę taip: „Ar pastaruoju metu kas nors jums kėlė problemų ar jus trikdė?“ Paskaičiuota, jog iš viso, per devynerius metus, šis klausimas buvo užduotas daugiau nei 8000 kartų. Šie pokalbiai buvo įrašomi, kad galima būtų atlikti tolimesnę išsamią analizę. Toliau pateikiama ištrauka iš apklausoje dalyvavusios šešiolikametės moksleivės Donos pokalbio:

Klausimas: Ar kas nors neseniai kėlė tau problemų ar tiesiog slėgė tave?

Dona: Na, nemalonu pripažinti, bet taip. Aš susimušiau mokykloje... ji vis erzino mane. Man tai baisiai įkyrėjo ir aš jai pasakiau: „Klausyk, Linda, būkime draugės. Mums

reikia pasikalbėti“. Aš girdėjau, kad ji kažkaip mane pavadino...išskaičiau iš lūpų. Mums reikėjo pasikalbėti. Mergina nusekė paskui mane ir trenkė man. O Dieve, visi tai matė. Tai įvyko koridoriuje, prie mergaičių tualetu. Visa mokykla ten buvo ir ji trenkė man, o aš, tiesiog stovėjau priblokšta ir žinojau, kad negaliu tiesiog šiaip nueiti, kai ji man trenkė matant visiems tiems žmonėms, ir nesusilaikiau. Aš ją partrenkiau. Ji verkė. Aš trenkiau jos galvą į plytelių sieną. Visi manė, kad jai sutrenkimas. Aš noriu pasakyti, kad tikrai tuomet pasiutau, nes paprastai aš taip niekuomet nesielgiu. Aš su visais sutariu, o ji tiesiog blogai pasielgė ir nenorėjo gerai sutarti. Ji su niekuo nesutaria.

Klausimas: Kaip baigėsi peštynės?

Dona: Kraujas bėgo jai iš galvos. Po akimi buvo mėlynė. Iš burnos bėgo kraujas. Ir alkūnės, ir keliai kraujavo. Ji visa buvo kruvina, o aš tiesiog stovėjau. Ant manęs nebuvo net įbrėžimo, išskyrus tai, kad ji subraižė nagais man kaklą.

Klausimas: Kaip tu jautiesi po tų peštynių?

Dona: Aš jaučiausi lyg būčiau nusileidusi iki to paties žemo lygio kaip ir ji. Turiu omeny, kad nusileidau iki jos supratimo. Man gaila, bet visi daro klaidų. Juk iš klaidų mokomės.

Klausimas: Kaip ji jautėsi?

Dona: Na, kai atsistojo, ji verkė ir laikėsi už galvos, o kraujas bėgo. Aš tiesiog apsisukau ir pasakiau, kad man reikia eiti, o ji pasakė: „Aha, tu tiesiog nueini, nes daugiau nenori. Noriu pasakyti, kad visi suprato, kad aš nugalėjau. Ji gulėjo verkianti ir visa kruvina ir vis tiek taip pasakė, ji visada daug kalba. Aš tuomet tiesiog apsisukau ir nuėjau, nes nenorėjau daugiau su ja prasidėti... Ji tikrai nenusakoma. Nemėgstu būti su tokiais žmonėmis, nes jie tik kelia problemų. Aš galėjau nueiti. Bet po to, kai ji man sudavė, suprantate, kaip sunku man būtų nueiti, juk visi draugai tai matė. Aš bjauriai pasielgiau ir gerai, kad viskas baigėsi“(kalba tiesiogiai versta iš anglų k.) (Cook,1991: 1 – 71).

Niekas iš Donos pažįstamų negalėtų pasakyti, kad ji yra agresyvi. Ji taip pat nelaiko savęs agresyvia. Ji buvo viena iš populiariausių mergaičių vyresnėse klasėse - sirgalių komandos kapitonė, klasės karalienė - daugelis jai pavydėjo. Nepaisant to, ji beveik iki sąmonės netekimo sumušė Lindą ir paliko ją verkiančią bei kruviną koridoriuje. Nors šiek tiek ir sutrikusi, ji nelabai tesigailėjo to, kas įvyko. Matėsi kažkoks slaptas pasitenkinimas, kad ji trunkė kitos mergaitės galvą į plytelių sieną ir ją nugalėjo.

Kita vertus, tai nėra pats smarkiausias iš visų šioje valstijoje kasmet stebimų konfliktų. Daug rimtesni incidentai, kuriuose dalyvavo paauglės privedė prie hospitalizacijos ir įkalinimo. Buvo ir savižudybių ir žmogžudysčių. Donos elgesys parodo, kad kruvini fiziniai konfliktai nutinka daugelio paauglių gyvenimuose: tiek tarp merginų, tiek ir tarp vaikų. Taigi agresyvus vaikas yra tiek auka, tiek ir nusikaltėlis.

Analizuojant tyrimą, pažymėtina, jog dauguma jame dalyvavusių vaikų, taip pat kaip ir Dona pasakojo patirtus konfliktus detalai ir emocionaliai. Tyrime dalyvavę paaugliai buvo skatinami pateikti kuo daugiau smulkmenų, todėl jiems buvo užduota serija klausimų, kurie esą padėtų atskleisti įvykius, jų interpretaciją. Taigi, buvo pastebėta, kad nedaugelis vaikų ir paauglių vertina save kaip konflikto sukelėjus. Dalyvių, kurie manė, kad tai jie sukėlė konfliktą, procentas svyravo nuo 5 iki 10 procentų. Kitais atvejais kaltas buvo kitas asmuo. Nors šis polinkis kaltinti kitą pradėjus konfliktinę situaciją iš dalies gali būti nulemtas pokalbio bei to, kaip buvo užduodami klausimai, tačiau labiau panašu, kad tai atspindi ir bendrą kaltės supratimą. Nepaisydami konflikto pobūdžio, mes linkę save matyti labiau kaip aukas, nei kaltininkus.

Atliekant tyrimą, buvo pastebėti dideli skirtumai tarp amžiaus lyties. Berniukų ir mergaičių pranešimai apie konfliktus akivaizdžiai skyrėsi savo pobūdžiu ir pasekmėmis priklausomai nuo amžiaus. Iki 5 klasės (iki 11 metų) berniukai ir mergaitės nurodydavo panašias konfliktų temas, kadangi šiame amžiuje dar nebuvo akivaizdžių lyčių skirtumų. Ryškesni lyčių skirtumai ima ryškėti nuo 11-12 metų, kai mergaitės teigia, jog jų konfliktams būdingas santykių susvetimėjimas ir pasitikėjimo neverti veiksmai. Atitinkamai berniukų konfliktus šiame amžiuje dažnai sukelia pavydas ir susvetimėjimo jausmai. Tačiau tradicinis meilės romano supratimas, kuomet du berniukai kovoja dėl mergaitės, yra retas. Pastebėta, jog paauglystėje berniukai, labiau nei mergaitės, vengia pranešinėti apie konfliktus su mergaitėmis. Paskaičiuota, kad apytikriai 51-60 procentas berniukų neigia turėję konfliktus su mergaitėmis. Palyginimui, tik 20-24 procentų mergaičių neigia konfliktus su mergaitėmis. Net du trečdaliai šešiolikamečių berniukų neigia neseniai turėję konfliktų su mergaitėmis. Nagrinėjant konfliktų pobūdį, galima paminėti, jog mergaitės dažnai įsitraukdavo į konfliktus dėl to, kad nuviliojo kieno nors draugą ar draugę. Plačiau kalbant, konfliktai, papasakoti moteriškos lyties asmenų dažnai buvo susiję su santykių praradimu, o vyriškos lyties dažniau buvo susiję su dominavimo praradimu.

Tokių konfliktų skitumą priklausomai nuo lyties ir amžiaus galima interpretuoti įvairiai. Konfliktų tarp vyrų ir moterų skaičius su amžiumi mažėja, nes mažėja galimybių kilti šiam konfliktui. Socialinė analizė parodė, kad paauglystėje daugiau bendraujama su tos pačios lyties asmenimis. Berniukai turi daugiau galimybių negu mergaitės atviriems konfliktams dėl jų konfrontuojančio bendravimo stiliaus.

Paaškinimas, kodėl berniukų pranešimai apie konfliktus su mergaitėmis yra tokie reti, gali būti toks, kad jie gali atspindėti daugiau stereotipinį berniukų savęs vertinimą, negu realiai vykstančius veiksmus. Paaugliai berniukai tiesiog negali ar nenori pranešti apie konfliktus su mergaitėmis, o paauglės mergaitės yra mažiau susirūpinusios panašiomis įvaizdžio problemomis, jos pranešė daugiau konfliktinių situacijų su berniukais, nei pastarieji. Be to, paauglės mergaitės apie konfliktus tarp mergaičių ir berniukų pranešė tiek pat, kiek patys berniukai pranešė apie konfliktus tarp jų pačių. Galima palaikyti abu lyties įtakos požiūrius, t.y. egzistuoja skirtingos galimybės konfliktui kilti bei tai, kad berniukai ir mergaitės vadovaujasi skirtingais įvaizdžiais. Šie paaškinimai nepaneigia vienas kito ir abu procesai vyksta.

Trečiasis atradimas parodė, kad egresyvaus elgesio išraiškos tarp berniukų ir mergaičių skiriasi. Tiesioginė konfrontacija ir fizinė agresija labiau atsispindi paauglių berniukų elgesyje. Nekonfrontuojantis agresyvus elgesys atsiranda tarp mergaičių su paauglyste ir tęsiasi iki vėlyvos paauglystės. Berniukų, nuo aštuonių iki trylikos metų, rodančių fizinę agresiją kitiems berniukams skaičius tolygiai auga. Priešingai negu mergaitės, berniukai daug ilgiau konfliktinėse situacijose naudoja fizinę jėgą.

Kaip jau buvo minėta, mergaitės konfliktinėse situacijose rečiau naudoja fizinę jėgą. Paauglystėje socialinė agresija, įskaitant paskalų skleidimą, socialinį atstūmimą ir grupių įtaką, mėgstamiausia mergaičių agresijos išraiška. Nuo aštuonių iki šešiolikos metų tokio pobūdžio konfliktų skaičius tarp mergaičių, išauga nuo 14 iki 56 procentų. Berniukai, šiuo atveju, gali būti apibūdinami kaip „socialiai atsilikę“, kadangi tokias agresyvaus elgesio formas jie naudoja retai. Jie labiau yra linkę prie tiesioginės konfrontacijos bei fizinės agresijos.

Apibendrinant galima teigti, kad išvados išnagrinėjus tokias konfliktines situacijas atskleidžia vaikų ir paauglių konfliktų vystymosi modelį. Matome, kad paauglystėje konfliktai tarp mergaičių skiriasi nuo berniukų konfliktų. Išvados neparodo jokio ryšio tarp agresijos augimo ir ūgio bei svorio augimo. Dešimtmečiai berniukai ir

mergaitės paprastai dar praneša apie panašius agresijos išraiškos būdus. Trylikametės mergaitės dažniau griebiasi netiesioginių pykčio išraiškos formų, kurios egzistuoja kartu su tiesioginėmis. Paaugliai berniukai linkę prie tiesioginės konfrontacijos ir fizinių ankstyvesnės vaikystės agresijos išraiškos formų. Berniukams tampant vyresniais, stipresniais bei įsigyjant ginklus didėja rimtesnių sužeidimo tikimybė. Taigi mergaičių konfliktams labiau būdingas santykių praradimas ar užmezgimu, o berniukų - dominavimo praradimas. Šios strategijos, priežastys ir objektai nėra tik dalyvių sukurti; jie yra nulemti ir patvirtinami asmenybės santykių.

Kategoriškas atsakymas į klausimą, ar agresyviai elgesiui būdingas lyčių skirtumas būtų klaidinantis. Lyčių skirtumai egzistuoja, tačiau jie labai priklauso nuo amžiaus ir vertinimo. Kita vertus, šie skirtumai nėra absoliutūs, jie priklauso nuo laiko kitimo visuomenėje, kultūrinės terpės ir moterų bei vyrų amžiaus.

Vienas iš Karolinos valstijoje rengiamų kasmetinių tyrimų tikslų yra išsiaiškinti, kaip su agresija siejasi tokios savybės, kaip lytis, rasė, socialinis ekonominis statusas, ūgis ir amžius bei kaip visa tai susiję su gyvenimo problemomis.

Skirtingos pavyzdžių rinkimo procedūros leido tyrėjams nužymėti trajektorijas nuo vaikystės iki brandaus amžiaus. Viena tokių procedūrų yra, kuomet paimama didelė vaikų grupė ir stebimas jos gyvenimas nuo vaikystės iki paauglystės ar net brandaus amžiaus. Ši procedūra gali suteikti neįkainojamos informacijos apie tai, kas agresijos vystymesi yra normalu, o kas ne.

Gali būti, kad įniršis ir blogas elgesys, kuris kelia problemų viename etape, yra iš esmės nesusijęs su tolesnėmis problemomis. Tarkime, diegliai yra dažnas virškinimo sutrikimas kūdikystėje, tačiau būtų neteisinga teigti, kad dieglių kamuojamas, verkiantis vaikas gali tapti verkšlenančiu paaugliu. Tačiau kitos vaikystės sąlygos gali turėti didelės įtakos jau suaugusio žmogaus sąvybėms. Todėl ilgalaikis tyrimas reikalingas tam, kad nustatytų kokios vaikystės sąlygos turi didelės įtakos tolimesniam savybių vystymuisi, o kokios ne. Be to, normatyvinis tyrimas yra svarbus kai kurių esminių pasikeitimų dėl amžiaus supratimui, įskaitant lyties skirtumus ir kada jie iškyla. Ar berniukai yra labiau priešiški ir agresyvūs negu mergaitės visuose vystymosi etapuose, ar jie tiesiog tokie atrodo? Pagaliau normatyviniai tyrimai reikalingi tam, kad išsiaiškinti kaip vaiko savęs vertinimas kinta ir skiriasi bėgant laikui, ar jis kinta per kartas.

Antroji strategija yra identifikuoti vaikus, kurie priklauso rizikos grupei, paskirti juos į kontrolinę grupę ir atsekti vaikų vystymąsi abiejose grupėse iki brandos. Viena iš

priežasčių stebėti vaikus rizikos grupėje yra ta, kad mažesnės tyrimo investicijos duoda didesnę naudą kuriant prevencijos planus. Užuoat paskirsčius tyrimo resursus atskiriems gyventojams, kurių dauguma gali apskritai nesusidurti su smurtu, dėmesys koncentruojamas į didesnės rizikos grupes. Tokio tyrimo informacija gali padėti išsiaiškinti, kada ir ar apskritai yra įmanoma įsiterpti į gyvenimo tėkmę.

Kaip ir daugelis kitų, taip ir šis tyrimo būdas turi tiek privalumų, tiek trūkumų. Vienas iš privalumų yra atrinkimas, nes dėmesys normaliam vystymuisi gali suteikti daug informacijos. Vienintelis smurto atvejis gali baigti vieną gyvenimą ir nulemti kitą. Vienas iš siauro požiūrio trūkumų yra galimas nesupratimas, kas yra normalu, o kas patologiška. Susikoncentravimas į rizikos grupių charakteristikas ir pavyzdžius negali suteikti informacijos apie vaikus, kurie turi šias charakteristikas, bet vystosi normaliai ir pagirtinai.

Pirmas klausimas, kurį reikėtų išspręsti - nustatyti vaikus ir paauglius, kurie subrendę galėtų smurtauti. JAV mokslininkų bandymai nustatyti tokius jaunuolius tarp visų gyventojų buvo itin paprasti ir tiesioginiai. Jie padarė prielaidą, kad geriausias būsimos smurtinio elgesio pranašas galėtų būti asmens agresyvus elgesys vaikystėje.

Kadangi visi šiame tyrime dalyvaujantys vaikai turėjo lankyti mokyklą, buvo manoma, kad mokyklos darbuotojai, įskaitant mokytojus, direktorius, direktoriaus pavaduotojus ir Todėl buvo pasirinkti tokie žmonės, kuriems dažniausiai tekdavo spręsti išprovokuotas problemas. Mokyklos darbuotojų buvo paprašyta apibūdinti mokinius, kurie turėjo „didžiausių agresyvumo problemų“. Svarbiausia, kad tokius vaikus turėjo įvardinti ne vienas, o keletas darbuotojų, nes tik tokie vaikai buvo laikomi ypač agresyviais. Šis ypač agresyvių vaikų sąrašas buvo slaptas. Jo nežinojo mokyklos darbuotojai, tėvai, vaikai ir net pati tyrimo grupė. Jis buvo specialiai paslėptas atliekant tyrimą su 695 dalyvių grupe. Tai atrodė saugiausias būdas siekiant apsaugoti šių mokinių tapatybes.

Mokyklos vertinimo procese buvo atrinkta 40 labai agresyvių subjektų tyrimo pradžioje ir parinkta 40 subjektų palyginimui. Bendrai 20 vyriškos ir 20 moteriškos lyties asmenų, pusė kurių mokėsi ketvirtoje klasėje, o kita pusė septintoje klasėje. Kiekvienam agresyviai subjektui kitas asmuo iš tos pačios klasės buvo parinktas palyginimo tikslais. Palyginimui specialiai buvo pasirinkti tos pačios lyties, klasės, rasės, fizinio išsivystymo subjektai. Kontroliniai subjektai nebuvo priskiriami labai agresyviai

grupei. Visi tyrimai, pokalbiai ir pranešimai, šių 695 asmenų tyrimo metu buvo gauti tiriant ypač agresyvių jaunuolių ir jų parinktų porų pavyzdžius.

Priemonės, kurių imtasi pradinio atrinkimo metu, parodė, kad kandidatų iškėlimas į rizikos grupes buvo labai skirtingas. Rizikos grupėms priklausantys dalyviai nuo parinktosios kontrolinės grupės dalyvių skyrėsi savo pirminės agresijos kitimu. Be to, grupės skyrėsi populiarumo vertinimu. Trumpai tariant, jaunuoliai, apibūdinti kaip rizikingi agresyvaus elgesio požiūriu, buvo rizikingi daugeliu požiūrių.

Lyčių skirtumai šiose rizikos grupėse agresijos požiūriu buvo nedideli ir nereikšmingi. Vienintelis su lytimi susijęs dalykas pastebimas tarp trylikamečių jiems vertinant savo populiarumą ir akademinę kompetenciją, t.y. septintos klasės mergaitės laikė save protingesnėmis ir populiarenes nei berniukai. Be to, kontrolinės grupės mergaitės buvo nuolati vertinamos mokytojų ir bendraamžių kaip mažiau agresyvios negu berniukai. Antrasis vertas dėmesio pastebėjimas yra tas, kad savęs vertinimas iš esmės nesiskyrė rizikos ir kontrolinėse grupėse. Tačiau kiti šias dvi grupes kaip žymiai besiskiriančias agresyviu elgesiu. Šis informacijos šaltinių skirtumas nėra atsitiktinis, jis pastebimas visais tyrimo metais.

Be šių procedūrų, rizikos grupės dalyviai ir jiems parinkti partneriai dalyvavo elgesio stebėjimo sesijose, kurios buvo atliktos per pirmus tris šio tyrimo metus. Stebėjimo technika sinchronizavo elgesio stebėjimus ir kontekstą, kas buvo neįprasta dėl savo užbaigtumo. Tikslas - gauti detalias ataskaitas apie socialinį elgesį ir socialinį kontekstą. Todėl buvo atlikta dalyvio socialinių veiksmų mikroanalizė bei konteksto ir aplinkos, kurioje buvo stebimas elgesys, analizė (Baldwin, 1967:99-102).

Reikėjo, kad dalyvautų du nepriklausomi stebėtojai, kurie veiktų sinchroniškai. Vienas stebėtojas nuolat fiksavo dalyvio socialinį elgesį, užrašinėdamas detales kas 5 sekundės. Tuo pat metu kitas stebėtojas fiksavo klasės veiklą, mokytojo elgesį ir socialinius trukdžius kas 60 sekundžių. Po kiekvienų 5 minučių jie keisdavosi vaidmenimis. Tai tęsėsi ilgai kas užtikrino faktą, kad dalyvis ir kontroliuojantysis būtų stebimi tame pačiame kontekste. Subjekto ir kontroliuojamojo poros buvo stebimos keturias dienas iš eilės įvairiuose užsiėmimuose.

Pasak ankstesnių tyrėjų, agresyvus elgesys nėra dažnas įvykis ir sudaro 3-6 procentus viso bendravimo. Todėl reikia sugaišti daug laiko, norint užfiksuoti negatyvaus elgesio atvejus.

Ši ištrauka yra vieno iš incidentų, kuris buvo užfiksuotas su viena iš atrankoje dalyvavusių septintos klasės mergaičių, ataskaita. Buvo žiemos vidury, po antrojo semestro pradžios. Sindi mokosi matematikos. Pamoka jau beveik baigiasi ir vaikai toliau sprendžia uždavinius. Šio 5 minučių stebėjimo periodo pradžioje Sindi sėdi su Katerina ir visą laiką su ja kalbasi. Katerinai tai nelabai patinka, bet ji tyliai atsako.

Stebėtojas užfiksavo šiuos įvykius:

1 minutė: Penkios pirmos stebėjimo minutės sekundės. Sindi šaukia: „Misis Stiuart“. Mrs. Stiuart pasižiūri į Sindi ir sako: „Grįžk į savo vietą, Sindi“. Sindi atsisėda ir nejudą. Po 30 sekundžių ji kalbasi su Katerina. 45 sekundę ji patraukia už Katherinos knygos, kuri guli priešais Kateriną ant stalo. Ji žiūri į Kateriną.

2 minutė: Penktą antrosios minutės sekundę Sindi vėl patraukia Katherinos knygą ir Katerina sako: „Nustok“, Sindi toliau kalba su ja. 25 sekundę ji rodo Katerinai savo ženkliuką. 35 sekundę ji atsistoja, po to atsisėda ir įduria Katerinai su ženkliuko adata. Mergaitė sušunka iš skausmo. 50 sekundę ji vėl rodo Katerinai ženkliuką ir kalbasi su ja.

3 minutė: Sindi toliau kalba su Katerina. 30 sekundę ji vėl įduria jai ir Katerina šaukia: „Baik“ ir ištiesia ranką, kad sustabdytų Sindi bandymą vėl jai įdurti. 45 sekundę Sindi bando vėl įtraukti Katheriną į pokalbį. 55 sekundę ji pasižiūri į Duglą.

4 minutė: Sindi vėl žiūri į Kateriną. 15 sekundę ji vėl patraukia Katherinos knygą ir pradeda su ja kalbėtis. 25 sekundę ji atsisuka pasižiūrėti į Rodžerį, kuris sėdi už jos. 30 sekundę ji pasilenkia per stalą ir du kartus įduria Katerinai. Katerina stengiasi apsiginti rankomis ir šaukia: „Geriau nustok“. Misis. Stiuart pasižiūri į Sindi ir griežtai sako: „Sindi, aš maniau, kad jau sakiau tau grįžti į vietą“. Sindi iš pradžių ją ignoruoja, bet 45 sekundę ji atsistoja ir eina lėtai prie savo suolo. 50 sekundę Sindi pasisuka į Katheriną ir vėl įduria jai. Katherina šaukia: „Sindi, eik iš čia“.

5 minutė: Sindi atkeliauja iki savo suolo, bet nesisėda. Nuo 10 iki 30 sekundės ji pasilenkia per suolą ir žiūri į grindis. 30 sekundę ji lenkiasi per suolą ir dairosi po kambarį ir grindis. 45 sekundę ji atsistoja ir eina prie Katherinos. 50 sekundę ji labai stipriai įduria Katherinai. Katherina matomai supyksta ir šaukia: „Geriau eik sau“. Po to ji suduoda Sindi kumščiu. Sindi juokiasi ir išeina iš klasės.

Pažymėtina, kad pirmosios 5 minutės po bet kokio konflikto yra svarbios numatant, kaip ir kada kils naujas konfliktas. Pirmoji minutė yra svarbesnė negu kitos keturios, o pirmosios 5 minutės yra svarbesnės negu sekanti valanda ar diena. Problema

yra ta, kad konfliktuojantys asmenys linkę nedelsiant įsivelti į naują konfliktą su kitais žmonėmis, įskaitant tarpininkus. Ankstyvas įsikišimas gali būti teigiamas, bet gali būti ir žalingas.

Prie kitų klasės incidentų galima būtų priskirti dar ir šį atvejį: septintoje klasėje matematikos pamokos metu neįgalus vaikas buvo išmestas iš invalido vežimėlio kitų dviejų klasės vaikų. Kadangi jis negalėjo apsiginti, tai pats ėmė juoktis iš šio nevykusio „pokšto“. Toje pačioje klasėje kitas mokinys gąsdino klasės draugams peiliu. Kitoje mokykloje du tyrime dalyvaujantys stebėtojai patys buvo erzunami tuo metu, kai liko kabinete, kurioje buvo sunkiai suvaldomi 7-ų, 8 - ū ir 9-ų klasių mokiniai.

Klasės incidentai kartais peraugdavo į tikras kovas už klasės ribų, tualete ar koridoriuje. Elgesio stebėjimų uždavinys buvo patvirtinti, kad mokykloje atrinkimo procesas buvo tikslus nustatant subjektus, kurie yra labai agresyvūs. Agresyvūs subjektai labiau linkę įžeisti klasės draugus, pašiepti vienas kitą, priešintis mokytojui bei provokuoti peštynes.

Apibendrinant galima teigti, kad priešiškas dviejų žmonių elgesys dažniausiai tampa neigiamos grandininės reakcijos dalimi. Pastebėta, kad beveik pusė konfliktinių, situacijų buvo įtakotos prieš tai buvusių negatyvių, agresyvių veiksmų. Tačiau ne visi neigiamo elgesio atvejai sukelia tos pačios rūšies veiksmus. Daugeliu atvejų, vaikai ir paaugliai ignoravo ar kitaip toleravo įžeidimus ir šiurkštumą iki tam tikro laipsnio. Galima teigti, kad tik 25% agresyvių, neigiamų veiksmų sukėlė tos pačios rūšies veiksmus. Tačiau, kai peržengiama riba, negatyvūs veiksmai sąlygoja kitus negatyvius veiksmus. Kita vertus, priešiški veiksmai paprastai iš karto nepriveda prie priešiškų veiksmų, netgi labai tarp agresyvių paauglių. Tipiškesnė reakcija yra ignoravimas arba bent jau ne viešas atsakas incidento metu.

Skirtumas tarp labai agresyvių ir nelabai agresyvių paauglių yra tas, kad pirmieji yra labiau ir greičiau „užsivedantys“. Kitaip tariant, jie pasižymi mažesniu atsparumu agresyviai atsakui.

Agresyvūs konfliktai turi tendenciją kartotis tarp tų pačių asmenų tomis pačiomis aplinkybėmis. Taigi, kai praeityje buvo atsiradę sunkumų, yra didelė tikimybė, kad jie kartosis ir ateityje atsiradus panašioms aplinkybėms. Tačiau kitas kartas gali būti ir blogesnis.

Pastebėta, kad beveik visose probleminio elgesio klasių tyrimuose problemas kėlė nedidelis mokinių skaičius. Jie labiau linkę provokuoti kitų žmonių reakcijas, nedelsiant

ir impulsyviai reaguoti į patirtą įžeidimą, naudoti intensyvius, fiziškai žeidžiančius veiksmus ir retai stengiasi atkurti santykius po konflikto. Šios stadijos stebimos tiek tarp rizikos grupės vaikų, tiek tarp kontrolinių vaikų. Pagrindinis skirtumas yra tas, kad tarp rizikos grupės subjektų jos yra dažnesnės.

Vėlgi, grįžtant prie lyčių skirtumo, galima teigti, kad tiesioginiai stebėjimai neparodė skirtumo tarp lyčių priešišku veiksmų dažnumo ir sunkumo. Agresyviai priešiško elgesio lygis tarp rizikos grupės vyrų ir moterų žymiai viršija kontrolinių grupių duomenis. Taigi kaip šios išvados siejasi su anksčiau minėtomis išvadomis, kad vyrų ir moterų agresyvus elgesys skiriasi?

Pirma, jos parodo būtinybę atsižvelgti į amžiaus tarpsnį, kuriame stebimi skirtumai tarp lyčių. Prisisminkime, kad į padidėjusios rizikos grupes pateko dvigubai daugiau 7 - os klasės berniukų nei mergaičių, nors dar 4 -oje klasėje šis skaičius buvo beveik vienodas. Į rizikos grupes buvo atrinkta mažiau vyresnių mergaičių, tačiau kaip rodo stebėjimai, jei mergaitės yra agresyvios jų agresyvumas gali būti toks pat kaip berniukų.

Tiek Feshbach'as (1970 m.), tiek Maccoby'is ir Jacklin'a (1974 m.)(Cairns,1994:80) anksčiau padarė išvadą, kad agresyvumas yra sritis, kur stebimi nuosekliausi ir patikimiausi skirtumai tarp lyčių. Svarbu pastebėti, kad net ir šioje srityje tam tikras dalinis sutapimas tarp lyčių egzistuoja tiek stebint patį konflikto procesą, tiek ir analizuojant pasekmės. Tačiau remiantis naujausių tyrimų duomenimis yra pakankamai priežasčių manyti, kad JAV skirtumai tarp lyčių smurto atvejais mažėja.

Reziumuojant galima teigti, kad iš pirmo žvilgsnio kasdieniai konfliktai, įskaitant ir aprašytuosius šiame skyriuje, gali pasirodyti įdomūs, bet nereikšmingi palyginus su ekstremalaus smurto atvejais. Bet kai šie vystymosi incidentai vertinami tuo požiūriu, ką jie atskleidžia apie bendravimo procesus ir kaip jie susiję su ilgalaikėmis pasekmėmis, jie įgauna naują reikšmę.

Kalbant apie socialinius faktorius, kurie įtakoja smurtinį vaikų elgesį, galima paminėti, kad Jungtinėse Amerikos valstijose atlikus tyrimą su 500 juodaodžių amerikiečių vaikų nuo 10 - 14 metų amžiaus, kurie gyveno mieste, buvo užfiksuotas aukštesnis agresyvaus elgesio lygis, lyginant su priemėsčių ar kaimų gyventojais. Jaunuoliai, gyvenantys mieste, turi panašius siekius, panašų požiūrį į tai, kaip išvengti konfliktų, bei išsiugdo panašų draugystės ir pasitikėjimo suvokimą kaip ir tie, kurie gyvena ne mieste. Taip pat, stebimi ir ryškūs skirtumai pačioje bendruomenėje. Iš esmės

visi tyrime dalyvavę trylikamečiai nurodė, kad mokykloje ir kaimynystėje veikia gaujos. Tad kodėl gi tuomet mieste yra aukštesnis smurto lygis, jei atskirų vaikų vystymosi procesai yra iš esmės panašūs? Atsakymą, deja, galime tik spėti, kadangi informacijos kiekis šiuo atveju yra ribotas. Skirtumai iš esmės yra susiję su kasdienio gyvenimo rizika. Nors gaujos įtakoja aukštą smurtinių sužeidimų ir mirčių lygį, smulkios ataskaitos apie sužeidimus rodo, kad dauguma smurto atvejų nėra gaujų veiksmų rezultatas. Smurtas greičiau atspindi konfliktus namuose bei tarp pažįstamų. Pastebima, jog pasikeitė ir pačių paauglių vertinimas, jog smurtas tėra vienintelė ginčų sprendimo priemonė. Kai kuriose bendruomenėse ištisus gyvenamuosius kvartalus ima valdyti smurtas. Individo polinkiai svarbūs, nes individai, kurie įstoja į gaujas, dažniausiai jau anksčiau yra pasižymėję agresyviu elgesiu.

Pastangos efektyviai sumažinti jaunimo smurtinių nusikaltimų skaičių mieste, reikalauja tam tikrų programų, apimančių bendruomenės lygio rizikos faktorius, sukūrimo. Tai gali būti, pavyzdžiui, saugios kaimynystės ir mokyklų apsaugos programos ir kt.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, agresyvus elgesys vaikystėje daro įtaką daugeliui probleminio elgesio atvejų brandžiame amžiuje, taip pat įskaitant ir smurtą bei kriminalinius užpuolimus. Šis ryšys tarp ankstyvų socialinių sunkumų ir tolesnių problemų liečia tiek vyrus, tiek moteris. Tokio pobūdžio apibendrinimas yra įrodomas, nepriklausomai nuo taikytos metodologijos, ilgalaikių perspektyvinių tyrimų ar retrospektyvių pokalbių. Reikia pažymėti, kad tebėra pakankamai erdvės klysti situaciją vertinant iš anksto. Pirma, tradicinis psichologinis dėmesys prognozuojant patologiją, nustatant drovius, neaktyvius vaikus yra netinkamas. Daugiau dėmesio turėtų būti skiriama pakartotiniam elgesio problemų atsiradimui vaikystėje, įskaitant ir agresyvius bei neaktyvius vaikus. Išorinis ir vidinis elgesys vaikystėje ir brandžiame amžiuje nėra nesusiję.

Antra, agresyvumo ir smurto numatymas nėra tik individualus reikalas. Kontekstas tiesiogiai veikia agresyvumą, smurto dažnumą bei intensyvumą. Tam didelės įtakos turi ir laikas. Šis apibendrinimas tinka ir tuomet, kai laikas matuojamas minutėmis po agresyvaus epizodo, metais tarp vaikystės ir paauglystės ar socialinių pasikeitimų dešimtmečiais. Kategoriški teiginiai apie agresyvaus elgesio skirtumus tarp lyčių žlunga, jei nėra nurodomos tam tikros sąlygos.

Trečia, ilgalaikiai tyrimai rodo, kad nepaisant individualumo ir skirtumų agresyvus elgesys vystosi tam tikra tvarka. Tyrimai labiau sutampa, kai dėmesys yra skiriamas kontekstui ir detalėms. Pavyzdžiui, trumpi priešiško elgesio stebėjimai negali suteikti ilgalaikių prognozių, bet išplėstas elgesio stebėjimas yra efektyvus. Tyrimuose atsirandantis sutapimas, kai skiriamas dėmesys kontekstui ir matavimams, patvirtina, kad egzistuoja mokslas apie žmogaus elgesio vystymąsi (Cook,1991:68-71).

2. TYRIMO METODIKA IR REZULTATAI

2.1. Smurto problemos suvokimas tarp paauglių

Nemažai dėmesio darbe skyrėme smurto tarp paauglių raidos tendencijoms Lietuvoje bei JAV, antroje darbo dalyje ėmėmės analizuoti pačių vaikų nuomonę apie smurtą bei šios problemos sprendimo galimybes.

Kaip minėjome darbo pradžioje, vienas iš labiausiai nepageidaujamo elgesio atsiradimą lemiančių veiksnių, yra auklėjimo trūkumai šeimoje. Kai tėvai ar kiti suaugusieji ankstyvaisiais raidos periodais neužtikrina vaikui saugumo jausmo, nebepatenkina emocinių vaiko poreikių, tuomet labai pasunkėja socialiai pageidautinų elgesio formų perėmimas, asmenybės prisitaikymas prie kintančių aplinkos sąlygų, susietumo su kitais žmonėmis jausmo formavimasis. Mokslininkų įrodyta, jog dauguma linkusių nusikalsti vaikų dažniausiai yra iš tų šeimų, kurios patiria stiprų stresą ir yra nestabilios. Skurdas, tėvų psichopatologija ar kriminalinis elgesys, skyrybos, tarpusavio konfliktai - visa tai šeimos veiksniai, susiję su vaikų elgesio sutrikimais.

Kita vertus, jokių būdu nederėtų susidaryti išankstinės nuomonės apie tokių vaikų smurto sampratą, tačiau nuspėti ją, vis dėlto, įmanoma. Apklausę tik nedidelę dalį iš asocialių šeimų kilusių respondentų, negalime susidaryti nuomonės apie visų rizikos grupei priklausančių vaikų požiūrį į smurtą. Neabejotinai, ji tokiu atveju būtų klaidinga, kadangi vaikai augę skirtingomis sąlygomis, šią problemą ir suvokia skirtingai. Septynerius metus dirbdama Ilgūnų šeimyninėje sodyboje, kuri globoja iš asocialių šeimų kilusius vaikus, galėjau nuolatos stebėti šių vaikų elgesį, jų konfliktus. Ilgalaikis įtraukiamasis vaikų elgesio stebėjimas, konfliktinių situacijų sprendimas, vaikų elgesio raida padėjo patikslinti pačių vaikų smurto suvokimą.

Remiantis Pasaulinės Sveikatos Organizacijos 2001 metais atliktais tyrimais, paaiškėjo, jog Jungtinėse Amerikos Valstijose paauglių agresyvumas yra žymiai mažesnis nei Lietuvoje. Tačiau taip yra ne todėl, kad ten gimsta geresni vaikai, o todėl, kad valstybė, švietimo ir auklėjimo sistemos bei šeimos ir vaiko gerovės plėtojimui skiria išskirtinai daug dėmesio (Lietuvos rytas, 2001-08-04:12). Jungtinėse Amerikos Valstijose sąmoningai ugdomas neagresyvus ir nekonfliktiškas vaikas - žmogus, kuris visas problemas moka spręsti konstruktyviai. Šioje šalyje vaikas nuo mažens yra mokamas valdyti savo pyktį, atpažinti kito žmogaus jausmus, kai mūsų šalyje šiam klausimui

ypatingas dėmesys neskiriamas. Daugelis iš mūsų ir toliau laikosi nuo seno nusistovėjusios nuostatos, kad už nusižengimą vaiką reikia bausti ir, netgi, kuo griežčiau ir skaudžiau, kad šis ilgam tai prisimintų. Deja, nuo to ne vaiko paklusnumas, o jo priešiškas, iš pradžių mokyklai, tėvams, vėliau ir visai visuomenei, auga. Manome, jog dėl šios priežasties daugelis apklaustųjų nesugebėjo atsakyti į eilę pateiktų klausimų. Amerikiečių mokyklose diegiamos pykčio valdymo bei konflikto kontroliavimo programos mūsų vaikams dar yra svetimos ir sunkiai suvokiamos, todėl daugelis jų šiais klausimais nesugebėjo pateikti savo nuomonės, o jei ir pateikė, nesugebėjo jos pagrįsti.

Atliekant vaikų apklausą, rėmėmės JAV Medisono vidurinei mokyklai išleisto vadovėlio programa. Šios programos tikslas - kartu su mokiniais pabandyti išsiaiškinti būdus, kurie padėtų veiksmingiau kovoti su smurtu tarp mokinių.

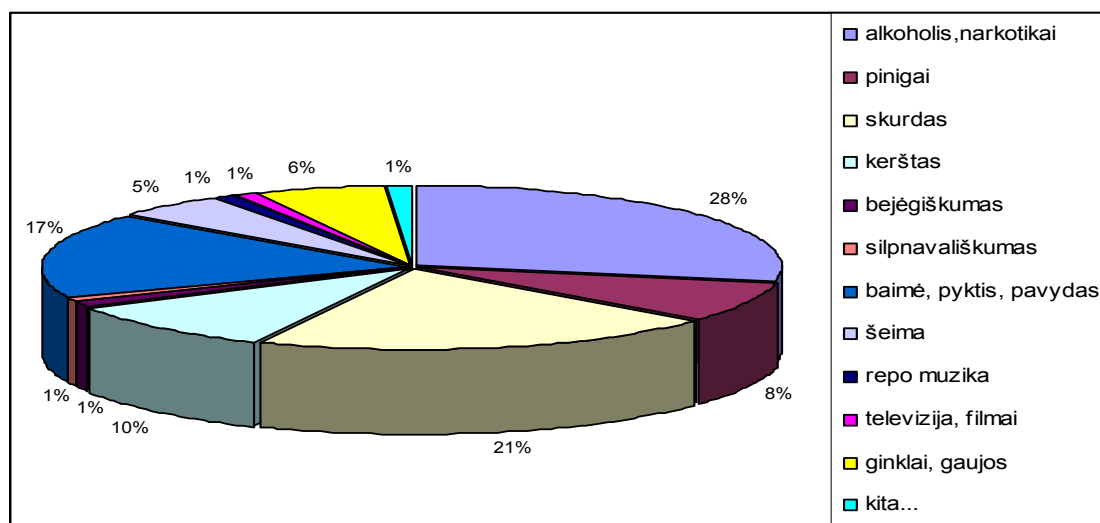
Remdamiesi šia knyga parengėme klausimus ir interviu (žr. Priedai Nr. 1,2,3,4) - grupinio darbo metodiką, pagal kurią apklausėmė Anykščių rajone gyvenančius 107 paauglius (10 - 18 metų), kilusius iš asocialių šeimų, t.y. vaikus, priklausančius rizikos grupei. Tyrime dalyvavo 59 mergaitės (55%) ir 48 berniukai (45%).

Respondentų paklausus, kas jų nuomone sukelia smurtą mūsų šalyje, daugelis išskyrė alkoholizmo bei nepritekliaus priežastis: „**Smurtą sukelia tokios priežastys kaip tėvų alkoholizmas. Išgėrę žmonės tampa agresyvūs ir jeigu kas nors ne taip, tai griebiasi smurto**“, „**Žmonės, pasinėrę į alkoholizmą, būdami neblaivūs padaro tai, ko visai nenori**“, „**Kai žmogus neturi pastogės, duonos kasnio tada imasi smurto, nes jam reikia kažkaip išlikti visuomenėje**“ (respondentų kalba netaisyta).

Paprašius anketoje (žr. priedas Nr. 1) apibraukti vieną ar kelias, labiausiai jų nuomone smurtą sąlygojančias priežastis, daugelis pažymėjo alkoholį, narkotikus, skurdą bei pavydą (žr. 6 pav.).

Pirmoje apklausos dalyje nagrinėjome nuomones, apie smurto priežastis. Šios apklausos metu taikėme mišrų interviu, grupinės diskusijos ir anketavimo metodiką.

1. Suskirstę respondentus į grupes (3 - 5 žmonės), paprašėme jų tarpusavyje pasidalinti nuomonėmis apie smurtą ir kartu išsirinkti kelias grupės nuomone smurtą atspindinčias priežastis (žr. priedai Nr.1, 2). Šioje situacijoje daugelis grupių vėl gi išskyrė alkoholio, narkotikų bei sutiko dėl skurdo ir pavydo įtakos delinkventiniui paauglių elgesiui.

6 pav. Anykščių rajono vaikų nuomonės apie smurtą sąlygojančias priežastis rezultatai.

2. Jei kuris nors žodis buvo apibrauktas bent vieno iš grupės narių, tačiau jis nebuvo grupėje traktuotas kaip svarbiausias, paprašėme jaunuolio (-ės) paaiškinti kodėl ji (-s) pasirinko tą, o ne kitą žodį.

3. Vienas ar daugiau narių iš kiekvienos grupės turėjo paaiškinti savo komandos nuomonę, o moksleiviai iš kitos grupės galėjo klausti ir komentuoti šiuos pasisakymus.

Šios dalies pabaigoje paklausėme ar po įvykusių diskusijų pakito nors vieno jaunuolio (-ės) nuomonė apie smurtą jaunimo tarpe sukeliančias priežastis. Tačiau visi lyg vieno teigė esą savo nuomonės nė kiek nepakeitę.

Kaip jau buvo minėta, tyrimo programoje vadovavausi JAV Medisono vidurinės mokyklos kovai su smurtu parengta programa (Violence in the Schools, 1996). Šios mokyklos direktorius, pastebėjęs, kad jo vadovaujamoje mokykloje smurtinių nusikaltimų, t.y. muštynių, vagysčių bei ginkluotų išpuolių skaičius lyginant su ankstesniaisiais metais žymiai išaugo, nutarė pagalbos kreiptis į šalies Švietimo bei Teisingumo departamentus, kurie, savo ruožtu, pasiūlė mokyklai imtis sekančių priemonių (žr. priedas Nr. 3):

1. Mokykloje įdiegti griežtesnes taisykles ir nuobaudas liečiančias alkoholio vartojimą, muštynes, vagystes ir kitus nusikaltimus.

2. Įsigyti metalo detektorius, kurių pagalba būtų galima aptikti mokinių našiojamus ginklus.

3. Į mokymosi programą papildomai įtraukti konflikto valdymo bei pykčio kontroliavimo disciplinas. **Konflikto valdymo** programos pagrindinis tikslas - išmokti

sumažinti ar visiškai panaikinti konfliktą pačioje jo užuomazgoje. **Pykčio kontroliavimo** programa mokytojų moksleivius atsikratyti ar sutvarkyti savyje kylantį pyktį.

4. Įvesti socialinės – pedagoginės pagalbos ir globos (savitarpio pagalbos) programas jaunimui, kurie nelanko mokyklos, vartoja narkotikus bei kitų moksleivių atžvilgiu naudoja smurtą ir kt.

■ **Socialinės – pedagoginės pagalbos programos tikslas** - vyresniųjų moksleivių bei kitų suaugusių žmonių pagalba tiems mokiniams, kuriems tos pagalbos reikia. Čia prižiūrėtojai palaiko glaudžius ryšius su prižiūrimų mokinių tėvais ir mokytojais, tikrina lankomumą bei padeda susidoroti su mokyklos užduotimis.

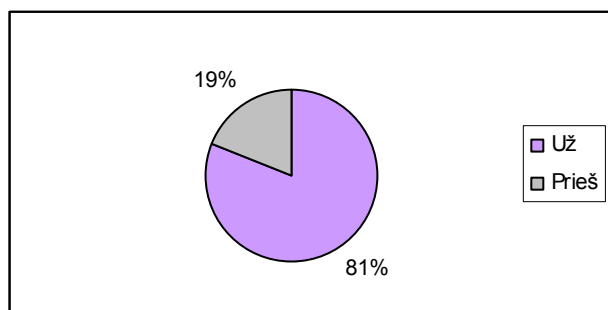
■ **Globos (savitarpio pagalbos) programos tikslas** - ieškoti savanorių, kurie galėtų padėti moksleiviams susidoroti su jų mokyklos užduotimis. Savanoriais gali būti vyresnieji moksleiviai, mokytojai ar suaugę žmonės iš anksčiau minėtos bendruomenės.

5. Įdiegti daugiau neformalaus ugdymo bei laisvalaikio užimtumo programų.

6. Mokykloje vystyti krizės valdymo planą, sudarytą iš parengtų metodų, kurių pagalba būtų galima išvengti pavojingų ir sunkių nusikaltimų pačioje jų užuomazgoje. Siekiant išvengti nemalonių incidentų, plane numatyta susirūpinti geresne mokyklos teritorijos apsauga (apsaugos darbuotojai, tvora ar kt.). Labai svarbu, jog užkertant kelią nusikalstamumui dalyvautų ir patys moksleiviai. Tokiu būdu, galėtų būti sukurtos moksleivių patruliavimo, nusikalstamumo stebėjimo komandos ir kt.

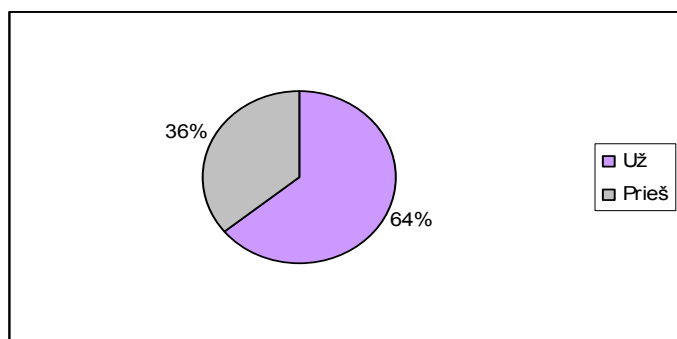
Savo respondentų paprašėme apsvarstyti kiekvieną iš aukščiau pateiktų siūlymų ir raštu pateikti savo nuomonę, kokie, jų manymu, teiginiai yra jiems priimtini, o kokie ne. Kiekvieną savo sprendimą jie turėjo pagrįsti.

Apibendrinus gautus atsakymus matyti, jog pirmajam siūlymui (žr. 7 pav.) paaugliai pritarė beveik vienbalsiai (87-už, 20-prieš). Vieno iš apklausoje dalyvavusio respondento teigimu „griežtesnės nuobaudos įbaugintų prasižengiančius vaikus ir mokykloje jie elgtųsi geriau, tačiau už mokyklos ribų viskas vyktų taip pat“. Nepalaikęs šio teiginio jaunuolis teigė, jog tokios taisyklės dar labiau pakenktų jaunimui. Jo manymu, apie tai su jaunimu reikia kalbėtis ir jiems tai aiškinti, o ne taisykles įvedinėti.

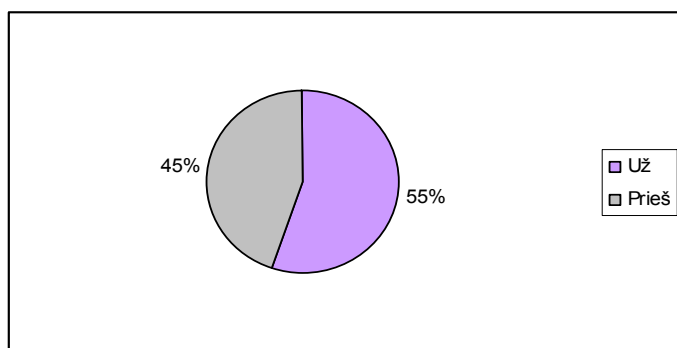
7 pav. Mokykloje įdiegti griežtesnes taisykles ir nuobaudas liečiančias alkoholio vartojimą, muštynes, vagystes ir kitus nusikaltimus

Daugelis, pritarė ir metalo detektorių naudojimui ieškant ginklų (69 - už, 38 - prieš). Daugelio manymu, taip būtų daug saugiau - „juk nežinai, ką žmogus gali iškrėsti turėdamas ginklą rankoje“. Prieš tokią tvarką pasisakę respondentai savo nuomonę argumentavo moksleivių teisių pažeidimu, tačiau paklausus kas tai yra moksleivių teisės, apskritai - nė vienas nesugebėjo atsakyti (žr. 8 pav.).

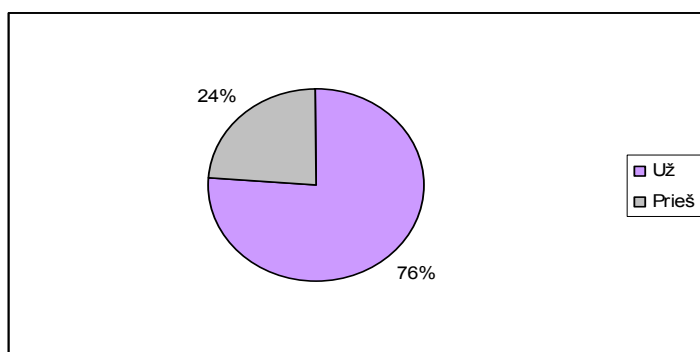
8 pav. Įsigyti metalo detektorius, kurių pagalba būtų galima aptikti mokinių našiojamus ginklus

Konflikto valdymo bei pykčio kontroliavimo disciplinų įdiegimą mokyklose palaikė, vėl gi, dauguma apklaustųjų paauglių (59 - už, 48 - prieš). Tačiau, kai kurie iš jų nesugebėjo motyvuoti savo pasirinkimo, kadangi, kaip jau buvo minėta anksčiau, mūsų moksleiviams tokios programos vis dar yra svetimos ir, todėl visai nekeista, jog jie šiai dienai nesupranta jų reikšmės ir svarbos. Kita vertus, dauguma teigiamai pasisakiusių respondentų teigė, jog tokių programų diegimas būtų vienas pirmųjų žingsnių sprendžiant smurto problemą (žr. 9 pav.).

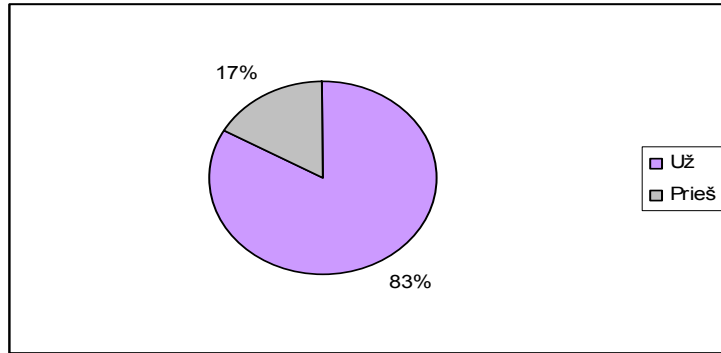
9 pav. Į mokymosi programą papildomai įtraukti konflikto valdymo bei pykčio kontroliavimo disciplinas.

Dauguma (81 – už, 26 – prieš) pritarė ir dėl socialinės – pedagoginės pagalbos bei globos programų įvedimo rizikos grupės moksleiviams (t.y. tiems, kurie be rimtų priežasčių nelanko mokyklos, vartoja narkotikus bei kitų moksleivių atžvilgiu yra linke naudoti smurtą). Kai kurių jų manymu, paaugliams būtinos tokios programos, kadangi „be tėvų globos ar blogai globojami vaikai neatsirenka kas jiems reikalinga“, „esant tokioms programoms, vaikai suprastų, kad nėra vieni, kad jiems kažkas padeda, kažkas nori jiems gero...“. Prieš tokių programų diegimą pasisakę respondentai, teigė - „tai nieko nepakeistų, gal ir būtų įmanoma laikinai sustabdyti smurtavimą, tačiau neilgam“ (žr. 10 pav.).

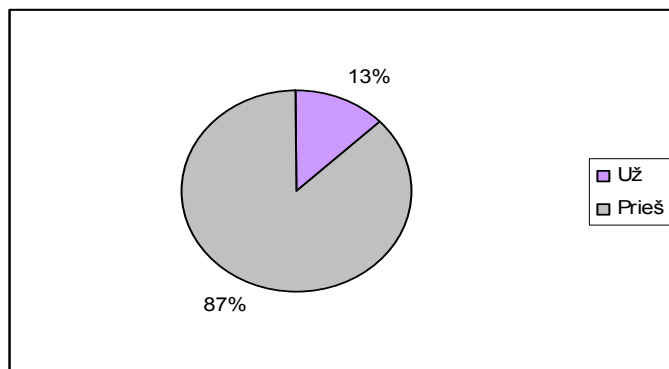
10 pav. Įvesti auklėjimo ir globojimo programas jaunimui, kurie nelanko mokyklos, vartoja narkotikus bei kitų moksleivių atžvilgiu naudoja smurtą ir kt.

Apklaustieji moksleiviai beveik vienbalsiai pritarė ir neformalaus ugdymo bei laisvalaikio užsiėmimų intensyvumo didinimui (96 – už, 11 – prieš). Daugelio manymu: „tai daugiau užimtų vaikus ir jiems liktų mažiau laiko dykinėti, o mintys apie smurtą liktų užnugaryje“ (žr. 11 pav.).

11 pav. Įdiegti daugiau užklausinės bei laisvalaikio užimtumo programų.

Paskutiniajam šios dalies siūlymui daugelis apklaustųjų moksleivių nepritarė (14 – už, 93 – prieš). Jų nuomone, apsupti mokyklą tvora ar įdarbinti joje apsaugos darbuotojus būtų nehumaniška. Tokioje mokykloje jie jaustųsi nejaukiai ir nenorėtų į ją daugiau eiti (žr. 12 pav.).

12 pav. Mokykloje vystyti krizės valdymo planą, sudarytą iš daugybės iš anksto paruoštų metodų, kurių pagalba būtų galima išvengti pavojingų ir sunkių nusikaltimų pačioje jų užuomazgoje.

Iš aukščiau atliktos respondentų apklausos analizės galime daryti išvadą, kad Lietuvos vaikai teigiamai vertina JAV Švietimo ir Teisingumo Departamento siūlomus socialinės - pedagoginės pagalbos bei globos modelius, konflikto valdymo bei pykčio kontroliavimo programas.

2.2. Priemonės, kuriomis siekiama sumažinti smurtinių nusikaltimų skaičių

Trečioje, paskutinėje, apklausos dalyje paprašėme savo respondentų įvertinti septynias knygoje pateiktas taisykles (žr. priedas Nr. 4). Kiekvienas moksleivis, išklauses ką draudžia kiekviena taisyklė ar įsakymas, turėjo parašyti kokios, jo nuomone, yra silpnosios šių taisyklių pusės bei kaip šią problemą spręstų jis pats.

Prieš pateikiant visas taisykles, dar kartą norėtumėm atkreipti dėmesį į tai, jog dauguma taisyklių dėl savo specifiško, tarkim pernelyg amerikietiško požiūrio, apklausos dalyviams buvo nesuprantamos, o kai kurios, netgi, kėlė juoką. Nemanau, kad toks elgesys bei nuostaba išgirdus taisyklę yra šių jaunuolių neišprusimo ar siauros pasaulėžiūros pasekmė. Tiesą sakant, kai kurie teiginiai kėlė nuostabą ir man. Tokiu būdu, ši faktą labiau būčiau linkusi aiškinti skirtingų tradicijų įtaka bei skirtingo požiūrio į tą pačią problemą egzistavimu nei išprusimo stoka.

Toliau pateiksiu minėtąsias taisykles bei trumpai pabandysiu apžvelgti respondentų nuomones.

1. Vidurinės mokyklos direktorius susirūpino dėl nuolatinių moksleivių muštynių pietų pertraukos metu. Tokiu būdu, jis įvedė tokią taisyklę: "Mokiniai pagauti besipešantys mokyklos teritorijoje, nuo tos dienos turės praleisti visas pietų pertraukas ir dar dvi valandas po pamokų tam tikrame bausmių kabinete iki pat mokslų metų pabaigos".

Lygiai pusė apklaustųjų savo nuomonės šiuo atveju neišsakė. Likusioji dalis, vėl gi, pasidalino per pusę, kur vieni teigė, esą tokia bausmė per griežta, o kiti, atvirkščiai siūlė taikyti dar griežtesnes nuobaudas.

2. Vidurinės mokyklos mokytoja susirūpino dėl moksleivių, ateinančių į jos pamokas aprangos, todėl ji įvedė tokią taisyklę: "Moksleiviai, atėję į klasę dėvėdami gatvės gaujų drabužiais, akimirskniu bus išsiųsti į direktoriaus kabinetą".

Savaime suprantama, kad, šiuo atveju, paaugliai liko nepatenkinti mokytojos sprendimu ir visi pasisakė prieš tokios taisyklės įvedimą: „*uždrausti žmogui rengtis kaip jis nori tiesiog yra neįmanoma. Kiekvienas mokytojas gali prisigalvoti savų nesamonių, tačiau tai nieko nereiškia*“.

3. Dėl didėjančio smurtinių nusikaltimų skaičiaus šalyje, JAV Prezidentas pasiūlė tokį įstatymą: "Kiekvienas žmogus turi elgtis atsakingai ir stengtis sumažinti nusikalstamumą".

Dauguma respondentų nežinojo kaip atsakyti į šį klausimą, kadangi nesupranto jo esmės. Originalus šio nemažiau originalaus įstatymo komentaras skambėjo taip: *"niekas neprivalo kitų ganyti. Kiekvienas atsako už save"*.

4. Mokyklų vadovas, nerimaudamas dėl smurtinių nusikaltimų skaičiaus jo apygardoje, nustatė tokią taisyklę: „Bet kuris mokinys, pagautas mokyklos teritorijoje su ginklu, bus nedelsian išsiųstas į nepilnamečių koloniją“.

Šiuo atveju daugelis apklaustųjų susilaikė. Vienas iš nepritarusių šiai nuostatai, jaunuolių teigė: *„jog gali būti įvairių variantų iš kur tas ginklas gali atsidurti pas mokinį“*.

5. Valstijos gubernatorius, susirūpinęs dėl smurto mokyklose, įvedė tokį įstatymą: "Bet kuris mokinys užpuolęs mokytoją ar mokinį mokyklos teritorijoje, gali būti sužeistas ar net nušautas".

Nepritarimas šiam įstatymui įrodo, kad vaikai supranta smurto esmę. Dauguma jų nepritaria kraštutinėms priemonėms ir siūlo šią problemą spręsti kitaip. Tokie atsakymai parodo, kad šie jaunuoliai yra prieš smurtą net ir tuo atveju, jei jis būtų panaudotas teisėtai.

6. Bandydamas apsaugoti vietinės mokyklos mokinius nuo smurto ir vagysčių, miesto šerifas pasiūlė tokį įsakymą: „Į mokyklą tos mokyklos moksleiviams važiuoti dviračiais draudžiama“.

Gana keistai vaikams, skambantį įsakymą teko praleisti ir nekomentuoti. Priešingu atveju, šie komentarai, mano nuomone, būtų vienašališki ir netikslūs, kadangi visi vaikai pasisakytų prieš tokį įstatymą.

7. Siekiant sukontroliuoti ginklų plitimą mokyklose, tėvų komitetas nusprendė: "Kiekvienas mokinys turės parodyti savo kišenių turinį norėdamas patekti į mokykloje rengiamus šokius".

Respondentai, be išlygų, sutiko su paskutiniąją taisykle ir teigė, kad tokiu atveju visiems būtų saugiau.

Apibendrinant, dar kartą norėčiau paminėti, jog šis tyrimas toli gražu neatskleidžia visų vaikų, kilusių iš asocialių šeimų, nuomonės apie jų bendraamžių tarpe viešpataujančią smurtą. Tačiau apklausus tik minėtuosius šimtą septynis respondentus, jau

galima teigti, jog jų požiūris į šią problemą skiriasi nuo anksčiau darbe aprašytų amerikiečių paauglių nuomonės. Teigti, jog Lietuvos paaugliai yra žymiai jautresni ir rečiau griebiasi smurto prieš savo bendraamžius, būtų neteisinga, kadangi remiantis Pasaulinės Sveikatos Organizacijos atliktais tyrimais matome, kad Jungtinėse Valstijose paauglių agresyvumas yra žymiai mažesnis nei Lietuvoje.

Mano nuomone, adaptavus šį tyrimą t.y. įdiegus jame lietuviškų akcentų bei metodų ir apklausus daugiau vaikų nei buvo jų apklausta šį kartą, galima būtų tikėtis geresnių rezultatų bei išsamesnės informacijos ateityje, bet ir **minėta apklausa rodo, kad vaikai suvokia problemos esmę, geba gana tiksliai įvertinti smurto keliamas problemas ir gali vertinti priemones, kuriomis siekiama mažinti smurtinių nusikaltimų skaičių.**

3. SOCIALINĖS PAGALBOS MODELIŲ SMURTAŲ PATYRUSIEMS VAIKAMS JUNGTTINĖSE AMERIKOS VALSTIJOSE IR LIETUVOJE ANALIZĖ

3.1. Lietuvos ir JAV teisės aktų, reglamentuojančių pagalbą prievartą patyrusiems vaikams ir nusikaltimų prevenciją, bendra apžvalga ir palyginimas

Ankstyvąją vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevenciją pasaulyje reglamentuoja tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai. Ankstyvajai nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai aktualūs Jungtinių Tautų ir Europos Tarybos teisės aktai. Jungtinių Tautų Vaiko Teisių Konvencija yra bendriausias tarptautinis dokumentas, reglamentuojantis platų klausimų, susijusių su vaiku teisėmis, ratą. Bendriausias Konvencijos nuostatas nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos klausimais detalizuoja 1990 m. Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (vadovaujantys principai) – Rijado gairės (principai), kuriuose ypatingai daug dėmesio skiriama ankstyvajai nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai. Šių gairių 4 d. „Socializacijos procesai“ skyriai skirti šeimos, švietimo ir bendruomenės vaidmeniui ankstyvojoje nepilnamečių nusikalstamumo prevencijoje. Atskiras skyrius skirtas ir žiniasklaidai, kuri gali būti viena iš aplinkybių, sąlygojančių smurtaujančių nepilnamečių asmenybės formavimąsi, tačiau kuri, remiantis Rijado gairėmis, gali ir aktyviai prisidėti prie šios nusikalstamumo rūšies prevencijos.

Lietuvos Respublikos Seimui ratifikavus Konvenciją 1995 m., Lietuva prisiėmė visas pareigas, susijusias su šio dokumento nuostatų įgyvendinimu. Šios Konvencijos 27 straipsnyje skelbiama (<http://www.socmin.lt/?-1932266448>):

1. „Valstybės dalyvės pripažįsta kiekvieno vaiko teisę turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jo fiziniam, protiniam, dvasiniam, doroviniam ir socialiniam vystymuisi.
2. Tėvams arba kitiems vaiką auklėjantiems asmenims tenka didžiausia atsakomybė už gyvenimo sąlygų, būtinų vaiko vystymuisi sudarymą pagal jų sugebėjimus ir finansines galimybes.“

Cituotos Konvencijos Lietuvos Konstitucijose įtvirtintos nuostatos tik duoda nuorodas į socialinę pedagoginę pagalbą vaikams.

Netrukus po Konvencijos ratifikavimo, Lietuvoje 1997 m. buvo priimtas Vaikų teisių apsaugos pagrindų įstatymas, kurio paskirtis – gerinti vaiko teisinę apsaugą šalyje ir

nustatyti su Lietuvos Respublikos Konstitucija, tarptautinės teisės normomis bei principais suderintus vaiko teisių ir laisvių gynimo pagrindus (1 str. 1 d.). Šio įstatymo nuostatos palengvina ir kitų Lietuvos įstatymų bei teisės aktų (atskirų jų skyrių, susijusių su vaiko teisių apsauga) rengimą ir jų praktinį įgyvendinimą.

Vaikų teisinį statusą ir jų teisių apsaugą Lietuvos Respublikoje reglamentuoja ne tik paminėti teisės aktai, bet ir Konstitucija, daugelis įstatymų (Civilinis kodeksas, Administracinių teisės pažeidimų kodeksas, Baudžiamasis kodeksas, Pataisos darbų kodeksas, procesiniai įstatymai ir t.t.), Vyriausybės nutarimų, ministerijų, žinybų bei vietos savivaldos aktai. Siekiant kuo geresnės vaikų teisėtų interesų apsaugos nuolat vyksta šių teisės aktų tobulinimas, vykstant teisinei reformai kuriami ir priimami nauji įstatymai.

Lietuvos Respublikoje šiuo metu galioja nedaug teisės aktų, kurie išimtinai būtų skirti vaikų ir jaunimo nusikaltimų prevencijai. Tačiau nusikaltimų prevencija yra kompleksinis reiškinys, susijęs su daugeliu kitų valstybės valdymo sričių. Todėl netiesioginių nagrinėjamos temos teisinių pagrindų galime rasti daugelyje teisės norminių aktų, ypač tuose, kurie reglamentuoja vaikų teisių apsaugą.

Jungtinių Tautų Vaiko Teisių Konvenciją ratifikavo net 191 pasaulio valstybės. Nors ši Konvencija yra bendriausias tarptautinis dokumentas, reglamentuojantis platų klausimų, susijusių su vaikų teisėmis, ratą, tačiau, skirtingai nei Lietuva, Jungtinės Amerikos Valstijos, nėra ratifikavusios šios Konvencijos.

Jungtinės Amerikos Valstijos Konvenciją pasirašė 1995 metų vasario 16d, tačiau Užsienio Reikalų Tarybos svarstymas dėl ratifikavimo užtruko dėl procesinių ir politinių barjerų. Šiuo metu, pagrindinė JAV veiklos sritis yra iš pagrindų įvertinti Konvencijos potencialią įtaką, norint ją ratifikuoti. Gali užtrukti keletą ar daugiau metų kol ši sutartis bus ratifikuota, o jei ji bus nugincyta – tai sutartis įgaus politinį pobūdį, kurio atveju ratifikavimas gali dar ilgiau užtrukti. Yra dvi kliūtys dėl ko ratifikavimo procesas užtruko: visuotinai neteisingas požiūris į Konvencijos nuostatas ir potencialų poveikį bei politiniai prieštaravimai.

Nedidelis skaičius organizacijų, kurios prieštarauja Konvencijos ratifikavimui, deda nemažas pastangas sumažinti Konvencijos reikšmę ir vertingumą ir pavaizduoti ją kaip grėsmę Amerikos šeimoms. Sutarties oponentai ratifikavimą laiko kišimusi į JAV vaikų - tėvų santykius. Tai pat jie teigia, kad ratifikavus Konvenciją bus:

- leista Jungtinėms Tautoms uzurpuoti valstybinį ir valstijų suverenitetą;
- pakenkta tėvų įgaliojimams ir kompetencijai;
- leista ir skatinama vaikus kelti bylas prieš savo tėvus, darytis abortus ir t.t.

- leista Jungtinėms Tautoms kontroliuoti kaip amerikiečiai turi auginti ir auklėti vaikus. (http://www.amnestyusa.org/children/crn_faq.html).

Kaip minėjau anksčiau, Konvencija netrukdo laikytis nuostatų, kurios padeda geriau įgyvendinti vaiko teises ir gali būti suformuluotos nacionaliniame įstatyme, todėl oponentų kaltinimai yra neteisingi. Tokia nuomonė greičiausiai atsirado dėl neteisingų pažiūrų, klaidingos informacijos ir supratimo stokos, kaip tarptautinės žmogaus teisių sutartys yra realizuojamos Jungtinėse Amerikos Valstijose.

Atsižvelgiant į tai, kad JAV turi nemažai programų ir įstatymų, saugančių vaikų teises, tačiau vis tiek Amerikos vaikai susiduria su prievarta ir nepriežiūra. Kiekviena dieną miršta trys vaikai dėl patirto smurto ar nepriežiūros ir beveik trys ketvirtadaliai visų vaikų nužudymų išsivysčiusiose šalyse tenka Jungtinėms Amerikos Valstijoms. (<http://www.capwiz.com/unicefusa/issues/alert/?alertid=32697>).

Vaikų teisių Konvencija yra prieš vaikų iki 18 metų, kurie yra padarę sunkius nusikaltimus, mirties bausmę. Tačiau daugiau kaip pusė (dvidešimt dvi valstijos) JAV valstijų leidžia nusikaltusių paauglių egzekuciją. Pagal 2002 metų statistinius duomenis, Jungtinių Valstijų kalėjimuose net 84 paaugliai tuo metu laukė mirties bausmės įvykdymo paskyrimo datos. Per penkerius metus buvo įvykdytos 9 mirties bausmės paaugliams. Tik Kongo ir Irano valstybės, kaip ir JAV, yra įvykdžiusios mirties bausmes nusikaltusiems paaugliams per pastaruosius tris metus.

(http://www.canadiancrc.com/UN_CRC_webpage/US_Convention.htm).

Pastaruoju metu vis daugiau JAV visuomeninių ir valstybinių organizacijų teikia informaciją savo darbuotojams bei visuomenei apie Konvenciją, jos įtaką Amerikos vaikų teisių apsaugai ir oficialiai pritaria Konvencijos ratifikavimui.

Idėja dėl pagalbos vaikams patyrusiems smurtą, tikslai Lietuvoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose tokie patys, tačiau teisės aktų, reglamentuojančių pagalbą vaikams, sukūrimo situacija, numatyti reguliavimo būdai ir sritys, kurias jie apima, skiriasi. Jungtinės Amerikos Valstijos socialinės pedagoginės pagalbos sistemą kūrė, turėdama ilgametę patirtį, tradicijas, plačias galimybes perimti vaikų gerovės idėjas.

JAV svarbiausias įstatymas, reglamentuojantis vaikų teisių apsaugą, jaunimo nusikaltimų prevenciją, yra Konstitucija. Tačiau yra nuomonė, kad Amerikos vaikai yra geriau apsaugoti tarptautinių teisės aktų, nei JAV įstatymų.

Laikantis nuostatos, kad tinkamiausia aplinka vaikui yra šeima, minėtuose Lietuvos ir JAV teisės aktuose akcentuojama išskirtinė pagalba šeimai. Tik augdamas šeimoje, kuri atlieka savo visas funkcijas, vaikas turi galimybę tapti visaverčiu visuomenės nariu ir piliečiu.

3.2. Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos raida Lietuvoje

Siekiant užtikrinti Lietuvos Respublikos vaikų teises, interesus ir socialinę apsaugą, 1994 metais pradėtas kurti vaikų teisių apsaugos tarnybų tinklas miestuose ir rajonuose, Seimas ratifikavo Vaiko teisių konvenciją, smurtui ir prievartai prieš vaikus daug dėmesio skyrė spauda. Galima tvirtinti, kad faktiškai Lietuva šiuo laikotarpiu pasekė civilizuito pasaulio pavyzdžiu ir pripažino turinti vaikų smurto ir prievartos (emocinės, fizinės, seksualinės) problemą.

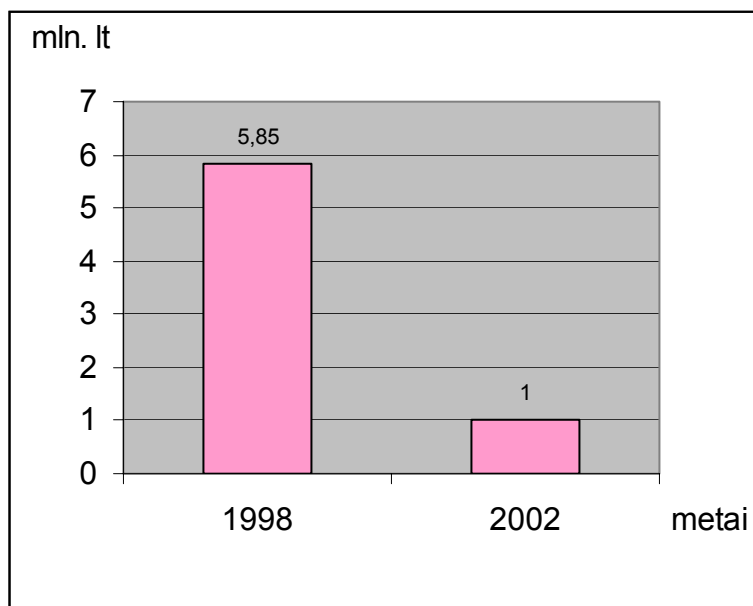
1997 m. kartu su JT Lietuvoje įsteigtas Nusikalstamumo prevencijos centras, kurio pirmasis prioritetas yra nepilnamečių kriminalinės justicijos pertvarka. (Kvieskienė, 2000: 32).

1997 m. Vyriausybė pritarė Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programai, kurioje numatomos priemonės, skatinančios nuo prievartos ir smurto nukentėjusių vaikų reabilitaciją, resocializaciją, socialinių darbuotojų rengimą, teisėsaugos institucijų pareigūnų perkvalifikavimą.

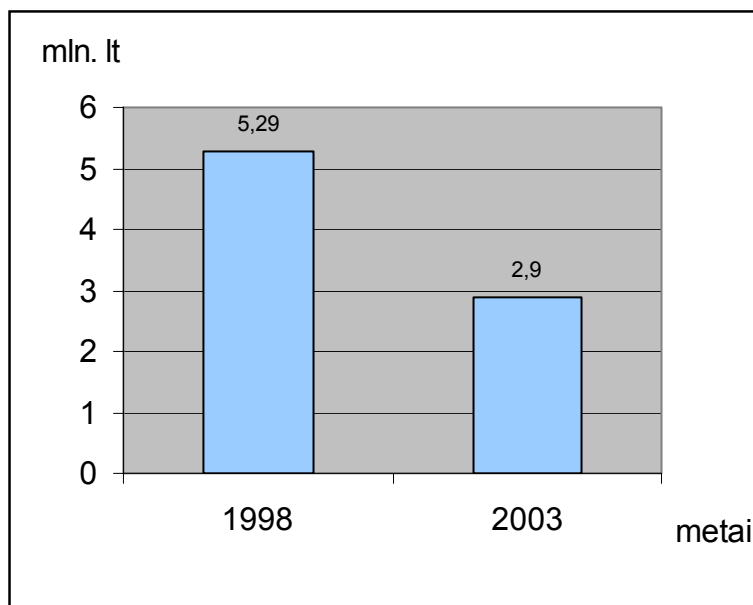
1997 m. pasirašyta Vidaus Reikalų Ministerija bei Švietimo ir mokslo ministerijos bendradarbiavimo sutartis, kurios tikslas – ugdyti moksleivių pilietiškumą, teisinę sąmonę ir atsakomybę, įvertinti moksleivių, jaunimo teisės pažeidimų būklę pagal vaikų ir paauglių Nusikalstamumo Prevencijos programą.

1996 m. pradėti organizuoti Vaikų vasaros poilsio, o 1997 m.– Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programų konkursai. Tačiau pastaraisiais metais vis sunkiau pavyksta įgyvendinti programas, nes mažėja šioms programoms skiriamas finansavimas. Jei 1998 m. Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programoms įgyvendinti iš Valstybės biudžeto buvo skirta 5,85 mln. litų, tai 2002 m. – 1 mln. litų (žr. 13 pav.). Vaikų vasaros poilsiu organizuoti 1998 m. skirta 5,29 mln. litų, o 2003 m. – 2,9 mln. litų (žr. 14 pav.).

Nuo 2001 m. ugdymo įstaigose steigiami socialinių pedagogų etatai, kurie padeda reguliariai spręsti moksleiviams iškytančias įvairaus pobūdžio socialines problemas. Šalies švietimo įstaigose 2002 m. dirbo per 600 socialinių pedagogų. Iki 2005 m. numatyta įsteigti per 800 socialinių pedagogų etatų.

13 pav. Lietuvos vaikų ir paauglių nusikalstamumo programoms įgyvendinti skirtos lėšos.

14 pav. Lietuvos vaikų ir paauglių vasaros stovykloms organizuoti skirtos lėšos.

Vienas svarbiausių dalykų, susijusių su vaikų ir paauglių nusikaltimų prevencija, yra Nepilnamečių justicijos programa, vykdyta 1999- 2002 m. Nepilnamečių justicijos programos tikslas – mažinti nepilnamečių pakartotinai padarytų nusikaltimų skaičių, kuriant humanišką ir efektyvią nepilnamečių kriminalinės justicijos sistemą.

Programa buvo siekiama patobulinti Lietuvos nepilnamečių kriminalinės justicijos sistemą, įgalinant efektyviau ir teisingiau spręsti nepilnamečių nusikalstamumo problemas.

Vienas pagrindinių Programos uždavinių – reformuoti nepilnamečių justiciją reglamentuojančią teisinę bazę. Programos vykdymo metu taip pat bus ištirtas poreikis, o prireikus – ir įkurti Nepilnamečių (šeimoms) teismai, specialūs skyriai policijoje ir prokuratūroje bei kitose institucijose, dirbančiose su vaikais. Programą parėmė Vyriausybė, įgyvendinant teisėjų, advokatų, policijos pareigūnų, prokurorų ir kitų specialistų bei pareigūnų specializaciją ir keldama jų kvalifikaciją, tokiu būdu prisidedama prie nepilnamečių justicijos administravimo tobulinimo.

Lietuvoje vykdomos nacionalinės nusikalstamumo prevencijos programos ne visada pasiekia konkretų vaiką ir paauglį. Sėkmingam programos vykdymui trukdo nepakankama institucijų veiklos koordinacija bei efektyvus atskirų veiksmų planavimas.

Remiantis Jungtinių Tautų vystymo programa Lietuvai „Nepilnamečių justicijos reforma“ ir Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos rengiamomis vaikų užimtumo ir papildomojo ugdymo nuostatomis, Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino kitais juridiniais dokumentais parengtą ir vaikų socializacijos programą, kurioje susisteminti ankstyvosios pagalbos ir prevencijos ir vaikų socializacijos projektai.

Šis projektas tęsia pradėtą nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos ir vaikų užimtumo organizavimo konsultantų rengimą, pradėtą 2001 m. Projektas turėtų suburti švietimo bendruomenę vaikų užimtumo, neformaliojo ugdymo ir nepilnamečių prevencinio darbo kaitai. Remdamiesi šios veiklos entuziastais, jų sukaupta neformalaus ugdymo patirtimi, siekiama žadinti pedagogų atsakomybę už šalies vaikų užimtumą bei įvairiapusį prevencinį darbą. Taip pat būtų rengiama švietimo bendruomenė nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai bei neformaliojo ugdymo formų, metodų ir gerosios patirties sklaidai.

Pagrindiniai tikslai, kuriuos kelia sau nusikalstamumo prevencijos projektai Lietuvoje:

- Stiprinti pozityvų vaikų ir jaunimo ugdymą (si) šeimoje, skatinti vaiko sugražinimą į biologinę šeimą arba į šeimos aplinką.
- Plėtoti vaikų ir jaunimo socialinio ugdymo(si) švietimo įstaigose kryptis ir formas.
- Telkti vietos bendruomenes ir plėtoti jų galimybes rūpintis vaikų ir jaunimo socializacija;
- Skatinti vaikų ir jaunimo neformalų ugdymą ir laisvalaikio užsiėmimų įvairovę;
- Kurti saugią ir sveiką ugdymosi ir socializacijos aplinką.

- Diegti socialinės, pedagoginės, psichologinės pagalbos metodikas.
- Ugdyti vaikų ir jaunimo socializacijoje dalyvaujančių subjektų (socializacijos subjektų) atsakomybės jausmą bei plėsti jų socialines, edukacines ir teises kompetencijas.

3.3. Lietuvos ir JAV paauglių nusikaltimų prevencijos programų ir vykdomų priemonių analizė ir palyginimas

Kiekviena veikla, kuria siekiama nukreipti vaiko socializacijos procesą vaikui ir visuomenei naudinga linkme, turi remtis vaiko interesais. Šią principinę nuostatą įtvirtina tarptautinės, nacionalinės ir regioninės teisės normos bei instituciniai ir norminiai dokumentai. teisės normos. Svarbiausia yra atpažinti ir suvokti vaiko problemas, siekti jas šalinti arba švelninti jų poveikį ir siūlyti tai, ko vaikui labiausiai reikia, kas galėtų jį motyvuoti ir skatinti gyventi kitaip (Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija, 2000:124).

Lietuvoje ir JAV išskiriami trys nusikaltimų prevencijos strategijų lygiai (Kvieskienė, 2000:58-59; <http://www.safeyouth.org/scripts/facts/intervention.asp>):

- pirminė (ankstyvoji) prevencija - saugios aplinkos kūrimas. Jos pagalba stengiamasi šalinti esmines nusikalstamumo priežastis ir dedamos visos pastangos, kad ši problema neišsiplėtotų. Ankstyvoji prevencija yra orientuota į vaikus, kurie dar nėra smurto dalis. Šiam lygiui priskiriamos tokios programos: paauglių užimtumo, bendruomenės vystymosi ir gerinimo, tėvų mokymo, užklausinės veiklos ir kitos.
- antrinė (pagalba) prevencija – pavojaus mažinimas. Tai specializuotos programos ir strategijos, padedančios rizikos grupės vaikams. Pagalbos prevencijos metu stengiamasi nustatyti ir laiku įsikišti mažinant smurto įtaką. Antrinės prevencijos programų, tokių kaip pykčio tramdymo ir šeimos stiprinimo, dėmesys sutelktas į patį individą, o ne grupę. Ši prevencija reikalauja profesionalios specialistų (socialinių pedagogų ir darbuotojų, psichologų, vaikų psichiatrų ir kt.) pagalbos.
- tretinė prevencija (reintegracija) – krizinių situacijų sprendimas. Tai specialios programos ir strategijos, skirtos nusikaltusiems, prievartą ir smurtą patyrusiems paaugliams.

Netinkamą vaiko elgesį lemia kompleksas pačių įvairiausių aplinkybių (vaiką supanti ryšių sistema), kurių iš esmės negali paveikti jokios pavienės prevencinės priemonės (pvz., vien tik tėvai, mokykla, policija, vaiko teisių apsaugos tarnybos ir pan.). Esminį poveikį kompleksiniam reiškiniui gali daryti tik atitinkamų priemonių kompleksas, t.y. bendram tikslui sutelktos pastangos – bendradarbiavimas (žr. priedai Nr. 5). Svarbu, kad kiekviena sistemos dalis sąžiningai ir iki galo atliktų savo darbą, juo dalydamasi ir apie jį informuodama kitas sistemos dalis. Socialinių paslaugų tinkle neturi būti plyšių, šio tinklo atskiri komponentai turi būti tarpiai tarpusavyje susiję. Kokybiškas ir informatyvus darbas skatina tarpusavio pasitikėjimą, bene vieną iš svarbiausių sėkmingo bendro darbo komponentų.

Valstybės turi apibrėžti nusikalstamumo prevenciją kaip vieną iš prioritetinių savo veiklos sričių. Turi būti išdėstyti nusikalstamumo prevencijos kriterijai nusikalstamumo kontrolės politikos vykdytojams. Be stiprios politinės valios, stichinė, nesiremianti valstybės mastu patvirtinta strategija, nusikalstamumo prevencijos priemonių taikymo politika nebus sėkminga. Išreikšta politinė valia nuolatos informuoti gyventojus apie nusikalstamumo tendencijas, galimas priežastis ir sąlygas, skatinti visuomenės iniciatyvą bei ją remti, ilgainiui duotų gerų rezultatų. Todėl vyriausybei būtina remti visuomenės mokymą ir jos švietimą apie socialines problemas ir jų prevenciją.

Išskirtini šie vaikų ir jaunimo nusikalstamumo prevencijos politikos ypatumai:

- teisės aktų bazė;
- konkrečių atsakingų institucijų sistema ir geras jos administravimas;
- prevencinių priemonių kompleksas;
- moksliniai tyrimai ir mokymas apie nusikalstamumą bei jo prevenciją;
- visuomenės švietimas ir žinių teikimas apie vaikų ir jaunimo pagrindines socialines problemas (Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija, 2000:126).

Darbo pasidalijimas ir bendradarbiavimas tarp įvairių institucijų būtinas tiek horizontaliu, tiek ir vertikaliu lygmeniu. Užtikrinant pastarojo lygmens sudėtinių dalių efektyvų veikimą, svarbu tinkamai ir aiškiai apibrėžti kiekvieno lygmens funkcijas, tarpusavio santykius, valdymo ir kontrolės klausimus, vadovautis subsidiarumo principu. Remiantis šiuo principu, įgalinimas spręsti problemas ir atsakomybė turi koncentruotis vietose (bendruomenėse), o tas problemas, kurių pastarojo lygmens institucijos bei organizacijos spręsti yra nepajėgios, turi spręsti aukštesnis lygmuo.

Informacijos kaupimas yra viena iš efektyvaus darbo prielaidų, leidžianti susidaryti objektyvesnį požiūrį į esamą situaciją. Nuoširdus domėjimasis vaikais ir jų problemomis suteikia galimybę giliau suvokti padėtį, žvelgti į ją iš vaiko pozicijų. Tai leidžia parinkti ir vystyti konkrečiam vaikui tinkamiausias užimtumo priemones (Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija, 2000:126).

2003 m. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu Nr. IX-1383 patvirtinta **Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa**, kuri parengta įgyvendinant nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo nuostatas (<http://www.socmin.lt/?-758349591>).

Lietuvos valstybės politika nusikaltimų prevencijos ir kontrolės srityje apima ekonominės, užimtumo, šeimos, jaunimo, švietimo, teisės aktų leidybos ir kitas politikos kryptis.

Įgyvendinant **užimtumo politiką** valstybė, atsižvelgdama į tai, kad pagrindinė vaikų užimtumo forma yra mokymasis, siekia kartu su šeima sudaryti visas sąlygas šiai konstitucinei vaikų teisei ir pareigai įgyvendinti. Taip pat siekia socialiai kryptingai užimti ir vaikus, ir suaugusiuosius ne tik mokymosi ar darbo, bet ir atostogų metu, suteikti galimybę kartu praleisti laisvalaikį, kūrybiškai atskleisti savo gebėjimus, ugdyti atsakomybės jausmą.

Laisvalaikis padeda vaikui atgaivinti jėgas (reprodukcija), pailsėti (rekreacija), tai pat sudaro galimybes visapusiškam asmenybės tobulėjimui. Laisvalaikio užsiėmimai ugdymo ir kitose institucijose dažniausiai apibrėžiami kaip papildomas ugdymas, siekiant pabrėžti ugdomąją laisvalaikio užsiėmimų reikšmę. Laisvalaikio, kūrybinių užsiėmimų metu, kai vaikai atsipalaiduoja, pedagogams lengviau nustatyti rizikos grupei priklausančius vaikus ir jeigu reikia, parinkti jiems tinkamas pagalbos ar socialinės reabilitacijos (reintegracijos) strategijas.

Papildomo ugdymo institucijose visa veikla yra orientuota į vaikų socializaciją, t.y. vaiko parengimą gyventi konkrečioje visuomeninės aplinkoje, bei kūrybiškumo ugdymą. Šiuo metu Lietuvoje veikiančių institucijų sistema, kuri turi mažesnę ar didesnę įtaką vaikų ir paauglių laisvalaikio kultūros plėtotei, skirstoma į formalaus, neformalaus bei informalaus pobūdžio papildomo ugdymo institucijas.

Lietuvoje daug vaikų naudojami papildomojo ugdymo institucijų paslaugomis, tačiau dėl jų nepakankamo tinklo bei likutinio finansavimo ne visi vaikai turi lygias galimybes jas pasirinkti. Dėl savo patrauklumo bei orientacijos į kultūrinį ugdymą didelę įtaką vaikų

vertybėms turi vaikų ir jaunimo organizacijos. Tačiau šios organizacijos iki šiol nėra valstybės remiamos, todėl joms vykdyti savo tikslus nėra lengva (Kvieskienė, 2000: 34-35).

Nusikaltusių vaikų ir jaunimo resocializacijai ir reintegracijai didžiulę reikšmę turi jų įtraukimas į visuomeninę veiklą, kultūros, saviraiškos ir sporto renginius bei kitokią kūrybinę veiklą. Nusikaltusių vaikų laisvalaikio organizavimas yra ne tik gera jų užimtumo forma, bet ir pilietiškumo ugdymo, asmenybės tobulėjimo, vertybinių nuostatų formavimo priemonė.

Kryptingo vaikų užimtumo projektai remiami vadovaujantis Valstybinės švietimo strategijos 2003 – 2012 m. nuostatomis. Tokių projektų tikslas - suteikti vaikams, pedagogams ir tėvams ne tik žinių, bet ir formuoti gyvenimo įgūdžius, brandžias vertybines nuostatas, užkirsti kelią socialinės rizikos veiksniams. 1997-1998 metais Lietuvos Respublikos Vyriausybei ženkliau finansavus Vaikų vasaros socializacijos bei vaikų ir paauglių nusikalstamumo programas, pavyko sumažinti paauglių nusikalstamumą, tačiau 1999 metais šioms programoms lėšos sumažintos daugiau nei trigubai.

Ypatingas individualus dėmesys turi būti skiriamas ir nusikaltusių vaikų ir jaunimo įdarbinimui. Jų atžvilgiu turi būti sudarinėjamos individualios įdarbinimo programos. Nusikaltę vaikai ir jaunimas turi būti prioritetiškai įtraukiami į darbo rinkos mokymų kursus, viešuosius darbus. Turi būti sudaromos sąlygos nusikaltusiems vaikams ir jaunimui įgyti darbinės praktikos. Nusikaltę vaikai ir jaunimas turi būti supažindinami su darbo rinka, įsidarbinimo galimybėmis ir būdais. (<http://www.nplc.lt/lit/lit10.htm>).

Atsižvelgiant į tai, kad **šeima** yra visuomenės ir valstybės pagrindas bei natūrali visų jos narių gyvenimo ir gerovės aplinka, rūpinimasis dvasiniu ir materialiu šeimų gerovės užtikrinimu yra viena iš pagrindinių nusikaltimų prevencijos krypčių. Valstybė siekia stiprinti šeimą, didinti jos vaidmenį visuomenėje, kartu ir vaidmenį nusikaltimų prevencijos, ypač tarp vaikų ir jaunimo, srityje šiomis priemonėmis:

- 1) teikia paramą šeimai, socialinę apsaugą, sudaro prielaidas stiprinti šeimos gerovę ir kartu realiai įgyvendinti pagrindines šeimos funkcijas;

- 2) siekia užtikrinti ir skatinti, kad vaikų auklėjimas vyktų šeimų stabilioje ir ramioje aplinkoje;

- 3) teikia būtinas paslaugas šeimoms, kurioms reikalinga pagalba, sprendžiant nestabilių, konfliktinių bei kriminogeninių veiksnių pašalinimą;

- 4) trūkstant šeimos aplinkoje stabilumo bei palankių sąlygų ir esant nesėkmingoms bendruomenės pastangoms suteikti reikiamą paramą nedarniai šeimai, svarsto alternatyvaus (valstybės institucijų pastangomis) šeimos nario įkurdinimo, įskaitant gydymą,

psichologinę reabilitaciją, auklėjamąją rūpybą ir įvaikinimą, klausimus. Gyvenimo sąlygos šiose vietose turi būti kiek įmanoma panašesnės į stabilios ir ramios šeimos aplinką, kuri teiktų pastovumo ir saugumo jausmą;

5) reikiamą dėmesį skiria šeimoms, kurios patiria sunkumų dėl nenumatytų ekonominių, socialinių ir kultūrinių pokyčių, kurie apsunkina tinkamą vaikų ugdymo procesą;

6) organizuoja šeimų socialinį, pedagoginį, medicininį, teisinį ir kt. švietimą, akcentuodama tėvų vaidmens ir pareigų klausimus, propaguodama pozityvius tėvų-vaikų santykius, skatindama vaikų bei jaunų asmenų įtraukimą į šeimos ir visuomeninio pobūdžio veiklą;

7) imasi priemonių stiprinti šeiminių susitelkimą bei darną ir neskatinti vaikų atskyrimo nuo jų tėvų, išskyrus atvejus, kai tai yra būtina vaiko teisėms bei interesams užtikrinti ir užkirsti kelią nusikaltimams daryti.

Lietuvos Moterų informacijos centro duomenimis, dauguma gyventojų mano, kad už smurto problemos sprendimą šeimoje atsakinga pati šeima. Taigi susiduriama su paradoksu: daugiausia nuo smurto kenčia vaikai, o visuomenė atsakomybę deleguoja šeimai, kuri nepajėgi jos spręsti, tuo labiau, jog ji smurtauja prieš vaiką (<http://www.lygus.lt/mic2/apie.php>).

Vaikai mokosi iš to ką mato. Tėvai, taip pat ir pedagogai, norėdami išvengti smurto turėtų rodyti pavyzdį kaip yra sprendžiamos problemos, konfliktai, sutramdomas pyktis bei stresas nenaudojant smurto. Jie turėtų padėti vaikams tramdyti emocijas be jėgos panaudojimą. Amerikos Pediatrių Akademija ir Amerikos Psichologų Asociacija (1995) pateikė keletą būdų kaip galima sumažinti smurtavimą:

- **Rodyti vaikui dėmesį ir savo meilę.** Kiekvienam vaikui reikalingi stiprūs, artimi santykiai su suaugusiuoju, kad jaustųsi saugus ir įgytų pasitikėjimą savimi;
- **Užtikrinti, kad vaikas yra prižiūrimas.** Neprižiūrimas vaikas dažnai turi polinkį į jėgos panaudojimą prieš kitą.
- **Rodyti pavyzdį kaip reikia elgtis.** Vaikas mokosi iš pavyzdžių. Diskutuoti su juo problemas ir padėti jam išspręsti jas nenaudojant smurto.
- **Nemušti vaiko.** Fizinės jėgos panaudojimas prieš vaiką, leidžia jam suprasti, kad tokiu būdu spręsti iškilusias problemas nėra blogai. Yra daug efektyvesnių būdų auklėti vaiką nei fizinės jėgos panaudojimas. Tai

būtų - padėjimas jam susivokti savo emocijose ar taikiai spręsti iškilusias problemas ir konfliktus.

- **Užtikrinti kad vaikas neturi priėjimo prie šaunamųjų ginklų.** Niekuomet nepalikit ginklų (netgi ir neužtaisytų) vaikui prieinamuose vietose. Mokykit vaiką apie ginklų pavojingumą ir kaip jis turėtų pasielgti jei netyčia rastų namuose ginklą.
- **Užtikrinti kad vaikas kuo mažiau pamatytų smurto per visuomenės informavimo priemones.** Kontroliuoti kad vaikas kuo mažiau žiūrėtų TV, taipogi kalbėti su juo apie smurtą matytą filmuose, televizijos laidose, video žaidimuose. Padėti jam suvokti kokios yra skausmingos smurto pasekmės realiame gyvenime ir diskutuoti su juo apie tai.
- **Mokyti vaiką netapti smurto auka.** Mokyti ką jis turi daryti jeigu atsiduria pavojingoje situacijoje, kaip pasišaukti pagalbos (skambinti 911).
- **Palaikyti ryšius su aplinkiniais** (šeima, draugais, kaimynais). Tapti bendruomenės pavyzdžiu ir stengtis apsaugoti visuomenę, kad joje būtų saugu gyventi. Pradinių mokyklų direktoriai ir vaikų priežiūros centrai turi galimybę įdiegti vaikui, kad jėgos panaudojimas nėra (<http://www.ericdigests.org/1999-2/violence.htm>).

Dar praeitame dešimtmetyje JAV buvo pradėta rūpintis smurto prieš vaikus šeimoje prevencija. Tuo tarpu pas mus tuo nedaug tesirūpinama, sunku gauti informaciją apie tokio pobūdžio Lietuvoje vykdomus projektus. Taigi belieka tik mokytis iš daugiau patirties šioje srityje turinčios JAV, kur organizuojamos įvairios programos, skirtos padidintos rizikos tėvų grupėms - skurdžiai gyvenantiems; nepilnametėms, vienišoms motinoms. Jiems pasakojama apie vaiko vystymąsi, poreikius, pojūčius, mokoma ir skatinama užmegzti glaudesnius ryšius su artimaisiais bei draugais, valstybinių įstaigų atstovais. Tyrimai rodo, kad tokios programos yra pakankamai veiksmingos. Žinoma pastaraisiais metais Lietuvoje daugiau pasiekta sprendžiant šią aktualią problemą bei imta plačiau informuoti visuomenę apie priemones, kurių imamasi, siekiant ją išspręsti arba užkirsti kelią tolesniam jos plitimui.

Lietuvos paramos vaikams centre trečius metus veikia „Psichologinė mamų mokykla“. Tai kursai, kurių metu mamos sužino. Kaip efektyviai disciplinuoti vaikus, kaip valdyti pyktį, kaip suvokti savo ir savo artimųjų jausmus.

Klaipėdos miesto „Dvasinės pagalbos jaunimui centras“ pastebėjo darbo su tėvais reikalingumą ir šeimos pedagoginio švietimo trūkumą. Tuo tikslu buvo pradėta programa „Už vaikus atsakingi visi“. Ši programa skirta tėvams, auginantiems 6-12 metų vaikus. Tėvams suteikiama žinių, padedančių įtakoti jų elgesį, skatinama pripažinti abipusių bendruomenės ryšių reikalingumą auklėjant vaikus. Tėvai kviečiami savanoriškai burtis į grupes, kuriose dalijasi patirtimi ir išgyvenimais, ieško problemų sprendimo būdų.

Valstybės ir visuomenės investicijos į **vaikus ir jaunimą**, jų asmenybės formavimą šeimoje, švietimą, dorovinį, teisinį ugdymą ir socialinį saugumą yra veiksniai, kurie lemia sėkmingą valstybės raidą, o kartu nusikaltimų kontrolės ir prevencijos sėkmę bei perspektyvas. Valstybė pripažįsta būtinumą kiek galima sumažinti jaunimo nusikalstamumo socialines sąlygas ir prielaidas

Atsižvelgdama į tai, kad **švietimo** sistema turi didelę įtaką asmenybės formavimui, valstybė vertina švietimo politiką kaip svarbią nusikaltimų prevencijos kryptį, todėl šioje srityje:

1) stengiasi sudaryti lygias mokymosi galimybes, pritaikyti įgytą išsilavinimą socialiai naudingoje veikloje;

2) diegia vaikui esmines žmogiškąsias vertybes, ugdo pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, tapatumo ir priklausymo bendruomenei jausmą, pagarbą kultūrai, socialinėms ir dvasinėms vertybėms. Skatina asmenis suprasti ir gerbti skirtingus požiūrius bei nuomones, taip pat kultūrinius bei kitokius skirtumus;

3) supažindina su moralės ir įstatymų normose nustatytais teisėmis ir laisvėmis, taip pat pareigomis bei atsakomybe visuomenei;

4) ugdo jauno žmogaus talentus, protinius ir fizinius sugebėjimus, jų panaudojimo visuomenės labui prasmingumo supratimą;

5) įtraukia jaunus asmenis į švietimo procesą, vertindama juos kaip aktyvius dalyvius, o ne kaip švietimo proceso objektus;

6) siekia sukurti teisinio vaikų ir šeimų švietimo sistemą, teikdama prioritetus vaikų teisiniam švietimui ugdymo įstaigose, vaikų ir šeimų teisiniam švietimui per visuomenės informavimo priemones, smurto, alkoholio, narkotinių medžiagų vartojimo ir prostitucijos stabdymo propagavimui.

Itin svarbi yra ir nusikaltimų aukų **socialinės teisinės apsaugos politika**, tarp kurios keliamų uždavinių yra socialinės - psichologinės pagalbos nusikaltimų aukoms

organizavimas, socialinės (materialinės) paramos nukentėjusiems nuo nusikaltimų fondo įsteigimas.

Lietuvoje vykdant vaikų ir jaunimo nusikalstamumo prevenciją ir kontrolę siekiame mažinti teisėsaugos bei teisingumo institucijų administracinę, procesinę ar baudžiamąjį poveikį vaikams ir jaunimui iki būtino ir adekvataus minimumo, užtikrinant, kad baudžiamosios priemonės būtų taikomos veiksmingiau, greičiau, o pats baudžiamasis procesas turėtų auklėjamąjį pobūdį; teisėsaugos ir teisingumo institucijos savo veikloje privalo užtikrinti, kad darbas su vaikais būtų kvalifikuotas ir specializuotas, kad būtų atsizvelgiama į darbo su vaikais specifiką; siekti socialiai ir pedagogiškai apleistus vaikus atitraukti nuo neigiamo socialinės aplinkos poveikio, mažinti alkoholio, psichotropinių, toksinių medžiagų ir narkotikų vartojimą tarp jaunimo; užimti daugiau vaikų plėtojant laisvalaikio veiklos formų įvairovę; didinant jaunimo užimtumą, pritraukti kuo daugiau jaunimo, prioritetą skiriant nelankantiems mokyklos bei socialiai ir pedagogiškai apleistiems vaikams; įgyvendinti kitus Programoje numatytus uždavinius. (<http://www.socmin.lt>).

Jungtinėse Amerikos Valstijose mokykla ir visuomenė vaidina didelį vaidmenį paauglių nusikaltimų prevencijos programų įgyvendinime. Dalyvavimas mokomuosiuose projektuose, bendruomenės aptarnavimas, įstojimas į savanorių organizacijas padeda paaugliams lengviau palaikyti gerus santykius ir bendravimą bendruomenėje, atsisipirti rizikingai veiklai. Jau pastebėta ir įvertinta paauglių vystymosi programų veikla nusikaltimų prevencijai. Yra labai sudėtinga pasirinkti prevencinę programą, kuri bus vykdoma konkrečioje mokykloje. Juk programa tinkanti rizikos grupės vaikams ar jau nusikaltusiems, nebetiks smurtą patiriantiems vaikams. JAV nusikaltimų prevencijos programos pagal jų efektyvumą yra skirstomos į: pavyzdines, perspektyvias ir neveiksmingas. Kaip pavyzdinės išskirtinos dvi prevencinės programos – Gyvenimo įgūdžių mokymo programa (Life Skills Training) ir JAV centrinės dalies prevencijos projektas (Midwestern Prevention Project). Kaip ir pavyzdinės programos, taip ir perspektyvios paremtos įgūdžių vystymu. Svarbu pabrėžti, kad abi programos dažnai būna sujungiamos. Pavyzdžiui, kelios efektyvios į įgūdžius orientuotos programos sujungiamos su tėvų mokymo programomis. Tuo siekiama, kad bendravimas tarp tėvų ir vaikų taptų glaudesnis.

Ligų kontrolės ir prevencijos centrai (The Centers for Diseases Control and Prevention's) Jungtinėse Amerikos Valstijose išskiria keturias išsamias strategijas, skirtas vaikų nusikaltimų problemai spręsti:

- **Šeimos strategija.** Ji grindžiama tėvystės ir motinystės įgūdžių ugdymu, mokymu apie vaiko vystymąsi bei bendravimą su juo ir kaip spręsti problemas be prievartos.
- **Namų lankymo strategija** paremta šeimų, kurioms gresia pavojus (asocialių) lankymu jų namuose bei tiek psichologine, tiek finansine parama .
- **Socialinė - pažinimo strategija.** Vaikai mokomi kaip jie turėtų spręsti konfliktines situacijas be prievartos.
- **Vadovavimo strategija.** Akcentuojamas suaugusiųjų vaidmens svarbumas mažinant prievartos riziką ir nusikalstamą elgesį. (<http://www.safeyouth.org/scripts/facts/intervention.asp>).

Nepilnamečių Justicijos ir Nusikaltimų Prevencijos Ministerija (The Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention) suformulavo nacionalinę nepilnamečių justicijos veiksmų programą, kurios tikslas sumažinti paauglių nusikalstamumą. Programoje yra suderinta nusikaltimų prevencija su sankcijomis jauniems nusikaltėliams.

JAV nacionalinė nepilnamečių justicijos veiksmų programa pabrėžia visuomenės veiksmus kovojant su prievarta išskirdama penkias svarbiausias sritis:

- Mobilizuoti visuomenę;
- Stiprinti nepilnamečių justicijos sistemą;
- Mažinti gaujų, ginklų ir narkotikų skaičių;
- Kurti galimybes jaunimui;
- Mažinti nusikalstamumą per šeimos stiprinimą ir tėvų mokymą.

(<http://www.safeyouth.org/scripts/facts/intervention.asp>).

Jungtinėse Amerikos Valstijose, skirtingai nei Lietuvoje, mokykla yra svarbiausia institucija vykdant paauglių nusikaltimų prevencines programas. Saugumas mokyklose yra svarbiausias prioritetas. Kiekviena mokykla turi turėti visapusišką nusikaltimų prevencijos ir reagavimo programą, kuri apsaugotų tiek mokinius, tiek pedagogus nuo smurto. Tyrimai parodė, kad du pagrindiniai metodai mažinant paauglių smurtą Jungtinėse Amerikos Valstijose yra kuriant teigiamą mokyklos visuomenės kultūrą bei vykdant prevenciją ir ankstyvąją intervenciją. Mokymo įstaiga privalo sukurti tokią mokyklos kultūrą, kurioje agresyvus elgesys, įskaitant erzinimą ir priekabiavimą, būtų nepriimtinas. Išskirtinos kelios JAV efektyvios mokyklos programos:

- Remti profesionalus, gebančius teikti socialinę – pedagoginę ir psichologinę pagalbą (mokyklos psichologas, socialinis darbuotojas,

mokyklos konsultantas ir t.t.), kurie vertina problematiškų vaikų elgesį, juos konsultuoja bei konsultuoja vaikus, pedagogus ir tėvus smurto prevencijos tema;

- kurti darbo vietas socialiniam darbuotojui, psichologui bei mokinių tarybas, kurios vykdytų specialias programas kaip konflikto sprendimas, pykčio valdymas, socialinių įgūdžių mokymasis ir problemų sprendimas;
- skatinti mokinius atpažinti potencialią smurto grėsmę ir apie tai informuoti atitinkamus asmenis;
- skatinti normas, kurios priešingos smurtiniam elgesiui bei mokyklų ir socialinių institucijų bendradarbiavimą;
- mažinti ginklų buvimą ir naudojimą;
- nesmerkti psichologinių susirgimų ir kurti kultūrą, kurioje vaikai jaustųsi pakankamai patogiai sprenddami savo problemas;
- akcentuoti aukštus mokslo pasiekimus;
- skatinti bendradarbiavimą tarp tėvų, pedagogų, socialinio darbuotojo ir mokinio.

Psichinės sveikatos tarnybų centras (The Center for Mental Health Services) yra viena iš organizacijų kuri pradėjo vykdyti mokyklos prevencinę programą JAV. Programa žinoma „Saugios mokyklos“ pavadinimu. Ši mokyklos nusikaltimų prevencinė programa įtraukia šeimas, visuomenę ir mokyklą stengiantis sumažinti nusikalstamumą mokykloje.

Jungtinių Amerikos Valstijų mokyklose vykdomų prevencinių programų skaičius yra iš ties gausus, tačiau ne visos iš jų yra efektyvios mažinant paauglių smurtą. 2001 m. sausį JAV „Surgeon General“ pateikė ataskaitą apie paauglių smurtą, kurioje išsamiai aprašytas tyrimais pagrįstas atsakas kaip reaguoti į vaikų ir paauglių nusikalstamumą ir kaip spręsti šią problemą (JAV Sveikatos ir Žmonių Aptarnavimo Departamentas). Ataskaitoje pabrėžiama, kad tokios programos yra labai reikalingos, nors pastaraisiais metais šalyje paauglių nusikalstamumas smarkiai sumažėjo.

(http://www.ascd.org/health_in_education/062001/feature.html).

JAV įstatymuose reglamentuotas „*boot camps*“ (angl. – „naujokų mokymo stovyklų“) taikymas nepilnamečiams, padariusiems smurtinius nusikaltimus. Vakarų literatūroje autoriai, palaikantys ir kritikuojantys tokių stovyklų, kaip nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo recidyvo prevencijos priemonių įteisinimą, yra pasiskirstę maždaug po lygiai. Tačiau tenka pripažinti, kad egzistuoja tokia smurtinius nusikaltimus padariusių berniukų grupė, kuriai

griežto karinio režimo taikymas padėtų pasiekti jų recidyvinių nusikaltimų prevencijos tikslu (<http://www.ncjrs.org/works/>).

JAV teisės aktuose reglamentuotas nusikaltimus padariusių nepilnamečių auklėjimas žemės ūkio darbais (sodininkyste, daržininkyste, gyvulininkyste, paukštininkyste ir pan.). Tokio tipo įstaigos dažniausiai yra kaimo vietovėje. Valstybėje vykdomos nusikaltusių nepilnamečių išvykos laivu, prižiūrint socialiniams darbuotojams. Tokios programos (pvz., gyvenimas stovyklose atšiauriomis sąlygomis miškuose, turistiniai žygiai) Lietuvoje nėra taikomos.

Vienas iš būdų, kaip reaguoti į nepilnamečių nusikaltimus, smarkiai išplitęs šeštame ir septintame dešimtmetyje, yra gerovės metodas - pozityvioji socializacija ir ankstyvoji prevencija. Pagal šią doktriną kiekvienam vaikui siekiama užtikrinti ne tik maistą ir saugumą, suteikti žinių, bet ir ugdyti jo gabumus, o jaunas nusikaltėlis yra laikomas reikalaujančiu rūpybos, apsaugos ir tampa gerovės priemonių, o ne baudžiamojo kaltinimo objektu. Toks metodas suderina oficialiai teigiamas savybes, kurias iškelia aukšta baudžiamosios atsakomybės amžiaus riba (kartais 18 metų), taikant nerepresinį reagavimą. Šis metodas populiarus ir JAV (Kvieskienė, 2003: 152).

3.4. Socialinės pagalbos modelių Lietuvoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose metmenys

Šiame skyriuje sieksime apibendrinti institucijų, susijusių su socialinės pagalbos modelių įgyvendinimu norminėje bazėje, praktikoje bei teorinėje literatūroje.

Tiek Jungtinėse Amerikos Valstijose, tiek Lietuvoje veikia vaikų teises ginančios institucijos, kurios pagal savo kompetenciją atlieka dvi pagrindines funkcijas:

1. **Bendrosios justicijos funkcija** - gina vaikų teises ir interesus, rengia nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemones;

2. **Specialiosios justicijos funkcija** - reagoja į nepilnamečių padarytus nusikaltimus ir kitus jų teisės pažeidimus ir įgyvendina teisingumą .

Tačiau toks funkcijų skirstymas nereiškia institucijų suskirstymo į dvi institucijų grupes, iš kurių vienos atlieka vien tiktai vaiko teisių apsaugos ir nusikalstamumo prevencijos funkcijas, o likusios – teisingumo vykdymo funkcijas. Kartais tarp paminėtų funkcijų nėra griežtos ribos, nes tam tikros institucijos gali rūpintis ir vaiko teisių apsauga, bei dalyvauti vykdant teisingumą nepilnamečiams (pvz.: teismas, policija, prokuratūra).

Sprendžiant minėtas problemas, būtina užtikrinti tinkamą institucijų funkcionavimą, koordinuoti jų veiklą. Todėl institucijų veikla turi būti efektyvi šiais jų veiklos lygmenimis:

1. Nacionaliniu valstijos lygmeniu arba visos valstybės mastu.
2. Savivaldybių lygmeniu, atsižvelgiant į teritorinį pasiskirstymą.
3. Atskirų institucijų lygmeniu. (Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija, 1999: 87; www.familysupportamerica.org).

Remiantis Jungtinių Amerikos Valstijų Švietimo įstatymu, JAV didžiausias dėmesys skiriamas darbui su vaiku ir jaunuoliu mokykloje arba kitoms ugdymo ir socialinėms institucijoms, o valstijų ir nacionaliniai departamentai finansuoja šių institucijų veiklą, remdami atskiras programas (To extend programs and activities under the Elementary and Secondary Education Act of 1965, 2000).

Pagal Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą vaiko teisių apsaugą Lietuvoje užtikrina (žr. priedas Nr. 6):

- valstybė ir jos institucijos;
- vietos savivaldos institucijos;
- nevyriausybinės organizacijos, kurių veikla susijusi su vaiko teisių apsauga.

Lietuvoje nacionalinio lygmens institucijomis būtų tikslinga laikyti valstybės institucijas; savivaldybių lygmens – vietos savivaldos institucijas ir visuomenines (nevyriausybines) organizacijas; vietos lygmens – visas institucijas, kurios glaudžiai susijusios su vaiku, jaunu žmogumi, jo neužimtumo ir nusikaltimų prevencijos problema.

Valstybės institucijos įgyvendina priemones vaiko teisių apsaugos srityje pagal kompetenciją, kurią nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija, įstatymai, kiti teisės aktai.

Respublikos prezidento 1996 m. gegužės 30 d. dekretu įsteigta visuomeniniais pagrindais dirbanti kolegiali patariamoji **Konsultacinė vaikų reikalų tarnyba prie Respublikos Prezidento**, kurią sudaro valstybinių institucijų bei nevyriausybinių organizacijų, susijusių su vaikų teisių apsauga bei nusikaltimų prevencija, atstovai, kiti šios srities specialistai. 2000 m. gegužės 25 d. Seimas priėmė **Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus** įstatymą. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos uždavinys – peržiūrėti, kaip įgyvendinamos Konstitucijos, LR tarptautinių sutarčių, Seimo ratifikuotų konvencijų, LR įstatymų bei kitų teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teisių ir jo teisėtų interesų apsaugą, nuostatos Lietuvoje, ir kontroliuoti, kaip vykdomas vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas. Specializuota Seimo kontrolieriaus įstaiga vaiko teisių apsaugos klausimais turėtų tapti svarbia vaiko teisių apsaugos sistemos dalimi. Prie Vyriausybės įsteigta ir veikia

Valstybinė jaunimo reikalų taryba įsteigta valstybinei jaunimo politikai įgyvendinti ir kitoms įstatymų bei LR Vyriausybės nutarimų nustatytoms funkcijoms vykdyti. Tirdama jaunimo poreikius, problemas, Taryba turėtų daugiau dėmesio skirti užimtumo problemai, teikti pasiūlymus kitoms institucijoms, rengiant bei įgyvendinant jaunimo užimtumo programas bei priemones, teikti įstatymų ir kitų teisės aktų projektus. Pabrėžtina, kad ši Taryba galėtų būti įvairių programų, siekiant gerinti užimtumą, iniciatorė. Be to, jos skyriai (padaliniai) turėtų veikti ir miestuose, ir rajonuose.

Lietuvos Vaikų teisių apsaugos tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos tiesiogiai rūpinasi vaikų teisių apsauga, atsako už vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių įstatymų bei kitų teisės aktų vykdymo organizavimą, kontrolę bei priežiūrą.

Jungtinėse Amerikos Valstijose panašios konsultacinės tarybos veikia prie mokyklų, aktyvių nevyriausybinė organizacijų arba prie bendruomenių. Čia laikomasi nuostatos, kad prevencinė veikla turi būti decentralizuota ir koordinuojanti institucijas, veikiančios arčiausiai vaikai.

Specifinį vaiko teisių apsaugos ir nusikaltimo prevencijos darbą dirba valstybės institucijos – policija, prokuratūra, teismas, vaidinantys svarbų vaidmenį ne tik vykdant teisingumą su nepilnamečiais susijusiose bylose, bet ir nepilnamečių teisių apsaugos ir nusikalstamumo prevencijos srityse. Jų vaidmuo ypač svarbus tais atvejais, kai kiti asmenys, patys vaikai, institucijos pažeidžia vaiko teises ir reikia imtis visų teisėtų priemonių šioms teisėms ginti bei užtikrinti teisę pažeidusio vaiko teisių apsaugą, taikant prevencines priemones, siekiant užkirsti kelią vaikų nusikaltimams ir kitiems teisės pažeidimams.

Vienas pagrindinių **policijos** uždavinių yra nusikaltimų bei kitokių teisės pažeidimų prevencija. Lietuvoje specializuoti policijos darbuotojai - savivaldybių policijos nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai yra atsakingi už nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją. Pagal JAV vaiko globą, įvaikinimą ir teisėsaugos pažeidėjų prevenciją vykdo skirtingos institucijos, veikiančios Jungtinių Amerikos Valstijų švietimo, teisės, socialinės rūpybos departamentuose.

Vykdydami prevencinį darbą nepilnamečių reikalų pareigūnai bendradarbiauja su Vidaus Reikalų Ministerija vaikų socialinės pagalbos ir prevencijos centro pareigūnais, vaikų teisių apsaugos tarnybomis, socialinėmis, pedagoginėmis, psichologinėmis, sveikatos apsaugos institucijomis ir visuomeninėmis organizacijomis.

Jungtinėse Amerikos Valstijose savivaldos institucijoms tenka didžiausia atsakomybė saugumo, nusikaltimų prevencijos ir vaikų laisvalaikio užimtumo srityse. Lietuvoje vietos savivaldos institucijos vaiko teisių apsaugą garantuoja ir vykdo per savivaldybių Tarybas,

vietos savivaldos vykdomąsias institucijas, vaikų teisių apsaugos tarnybos, policijos nepilnamečių reikalų pareigūnus, švietimo ir kitų institucijų, susijusių su vaikų apsauga, darbuotojus. Savivaldos institucijos rengia ir įgyvendina vaikų teisių apsaugos, vaikų teisių pažeidimų prevencijos priemones savo teritorijoje. Nuolatos stiprėja savivaldybių vaidmuo, ginant vaiko teises bei sprendžiant jų problemas.

Tiek Lietuvoje, tiek Jungtinėse Amerikos Valstijose vis didesnis vaidmuo tenka nevyriausybinėms organizacijoms (NVO) saugant vaiko teises.

Per 18 % Lietuvoje veikiančių NVO kaip savo pagrindinę veiklą nurodo socialinių problemų sprendimą. Taip pat jos informuoja visuomenę apie visas vaikų reikmes ir problemas, užsiima švietėjiška veikla. Tokiu būdu nevyriausybinės organizacijos yra tartum jungiančioji grandis tarp valstybinių, socialinių institucijų, šeimos bei mokyklos ir, jeigu joms pavyksta koordinuoti veiksmus, tas bendradarbiavimas atneša naudos visai visuomenei, o visų pirma - vaikams. Panašius prioritetus nurodo ir JAV veikiančios nevyriausybinės organizacijos. Pagal finansavimo apimtį, šias organizacijas Jungtinėse Amerikos Valstijose lenkia tik organizacijos veikiančios demokratinio ugdymo srityje.

Kitoms institucijoms, susijusiosioms su vaikų ir jaunimo teisių apsauga ir nusikalstamumo prevencija priklauso ikimokyklinio, mokyklinio, papildomo ugdymo institucijos, kurioms, be akademinio ugdymo, tenka svarbus vaidmuo sprendžiant vaikų neužimtumo problemą. Šiose institucijose turi būti organizuojamos įvairios programos minėtai problemai spręsti, pvz., būreliai, klubai ir kt. bei tinkamai organizuotas teisinis švietimas. Svarbi sudedamoji vaikų ugdymo sistemos dalis yra socialinės rūpybos ir globos sistema, kurios paskirtis – formuoti visuomenės narį, visapusiškai jį ugdyti.

Kalbant apie **mokyklą**, kuri turėtų vykdyti ankstyvąją nepilnamečių nusikalstamumo prevenciją, pirmiausiai turi būti užkirstas kelias mokyklos nelankomumui. Švietimo ir mokslo ministerijos sukauptais duomenimis, mokyklos nelankymo priežastys:

- 41,8% vaikų nenori mokytis;
- 14,8% neleidžia mokytis tėvai;
- 10,8% nesimoko dėl materialinių sunkumų;
- 5,7% gyvena asocialiose šeimose;
- 2,7% yra antramečiai arba trečiamečiai;
- 21% vaikatauja;
- likusieji nesimoko dėl įvairių kitų priežasčių.

Kaip matome, didžiausią mokyklos nelankančių vaikų procentą sudaro nenorintys mokytis, todėl vykdant ankstyvą paauglių nusikalstamumo prevenciją labai svarbu išsiaiškinti, kokios priežastys tai lemia.

Dažniausiai tokia situacija susiklosto dėl ekonominių - socialinių priežasčių, dėl tėvų abejingumo nesimokantiems vaikams, dėl tikslios mokyklinio amžiaus vaikų apskaitos nebuvimo.

Pripažinti reikia ir tai, kad nemažai klaidų daroma ir pačiame mokymo procese. Norint to išvengti, o tuo pačiu ir užkirsti kelią nepilnamečių nusikalstamumui, reikėtų skatinti geranoriškus ir abipusiu pasitikėjimu pagrįstus moksleivių ir mokytojų santykius. Manau, kad ugdant mokinį, svarbų vaidmenį turi atlikti mokytojo asmenybė. Jis privalo tinkamai elgtis sudėtingose psichologinėse bei pedagoginėse situacijose. Mokytojas turi domėtis vaiku, jo gyvenimo sąlygomis namuose, jo santykiais su tėvais ir bendraamžiais, domėtis kas ir kokią įtaką jam daro, susipažinti su jo praeitimi. Mokytojas turi stengtis sudominti mokinius savo dėstomuoju dalyku, tapti mokinio draugu. Per įvairių mokomųjų dalykų pamokas mokytojai turėtų atkreipti dėmesį į su dėstomuoju dalyku susijusių profesijų apibūdinimą bei jų galimybių išryškinimą.

Galima būtų išskirti pagrindinius mokyklos veiklos principus:

- Vaikystės kaip labai svarbaus amžiaus tarpsnio praturtinimas nauja socialine patirtimi, prievartos ir smurto vaiko atžvilgu nelaikymas, demokratiškas elgesys;
- Vaiko laisvė pasirinkti;
- Nekonfliktinis bendravimas tarp moksleivio ir mokytojo;
- Optimistiškas nuteikimas, mokytis džiaugtis, kantrumas, abipusė pagalba;
- Geri kontaktai su tėvais;
- Moksleivių savivalda, saviaukla, bendruomeniškumo ugdymas, socialinė atsakomybė;
- Platus edukacinių programų pasirinkimas, socialinė adaptacija prie nuolat kintančių sąlygų ir kt.

Mokykla visame pasaulyje kaltinama dėl nepakankamo vertybinio ugdymo, menko vaikų užimtumo. Nuolatinės švietimo reformos, siekiant surasti teisingiausią ugdymo modelį, „vaučerių“ sistema (kai pinigai keliauja paskui vaiką), mokyklų tinklo optimizavimas, mažų mokyklų rūpesčiai – nūdienos Lietuvos mokyklų realijos. Nepaisant įvairių reformų, mokykla

išlieka labiausiai kontroliuojama visuomenine sistema. Pažvelgę į kitas visuomenės sferas, nesunkiai padarysime išvadą, kad ten, kur valstybės monopolis, sunku tikėtis laisvos iniciatyvos, kūrybiškumo ir laikmetį atitinkančios kaitos. Tiesa, negalime nepastebėti ir prasidėjusių teigiamų pokyčių visoje švietimo ir dalinai mokyklos sistemoje, tačiau tie pokyčiai nepadarė laimingesnių vaikų, nesumažino savižudybių, nepagerino sveikatos nei sumažino nepilnamečių nusikaltėlių.

Visame pasaulyje visuomenė daugiau reikalauja iš mokyklos nei ji sugeba atlikti. Tačiau pastaraisiais metais, tiek Lietuvoje, tiek Jungtinių Amerikos Valstijų mokyklose daugiau dėmesio skiriama vaikų socializacijai, pilietiniam ugdymui, mokymui dirbti bendruomenėje. Humaniška mokykla, siekai padėti kiekvienam vaikui, siekia ugdyti demokratines vertybes ir įtvirtinti demokratinius principus, palaikyti kiekvieno vaiko individualybę. Tačiau realybėje mokytojams labiau rūpi pamokose praleistas valandų skaičius, programų ir reikalavimų kaita, kuriuos vis sunkiau įsidėmėti, o ne vaikas. Mano manymu, didžiausias mokytojo pašaukimas yra išmokyti vaikus gerbti vienas kitą, suprasti ir gerbti kitus žmones, išmokyti gyventi kartu, užjausti, suprasti ir kartu spręsti iškylančias problemas. Tai svarbiausias mūsų ir mokyklos uždavinys, diskutuojant apie problemišką vaikų ugdymą, - paprastai ir aiškiai svarbiausius uždavinius suformulavo socialinių mokslų mokytojas Robert Goldan iš Nicholas Senn mokyklos (JAV, Čikaga). (Kvieskienė, 2000:23).

Pastaraisiais metais mokykloje ypatingai kreipiamas dėmesys į socialinių pedagogų veiklą, kuri remiasi socioedukacinės pagalbos asmeniui ir šeimai principu. Socialinis pedagogas tarpininkauja bei kuria partnerystės ryšius tarp asmenybės ir visuomenės. Socialinė pedagoginė veikla realizuojama per moksleivių kultūrinio laisvalaikio, sveikatingumo programas, skirtas vaikų socializacijai, adaptacijai visuomeniniame gyvenime. Ši veikla apima ne tik tradicines sritis, bet ir platų socialinės praktikos žinių, apimančių šiuolaikinius socialinius – ekonominius poreikius. Socialinės-pedagoginės veiklos komponentais yra socialinė vaikų ir paauglių apsauga – nemokamos ugdomųjų laisvalaikio, sveikatingumo ir kitos paslaugos vaikams, profesinis orientavimas.

Mokykloje socialinis pedagogas dirba su mokyklos bendruomene, sprendžia problemas iškilusias mokymosi procese, patenkindamas mokytojų ir mokinių poreikius, tai yra skatina mokinių mokymosi motyvaciją, šalina mokyklos nelankymo priežastis, stiprina ryšius tarp mokyklos ir šeimos, vykdo neigiamų socialinių reiškinių prevenciją. Socialinio pedagogo šią pagalbą teikia taikydamas individualų, grupinį, visuomeninį metodus.

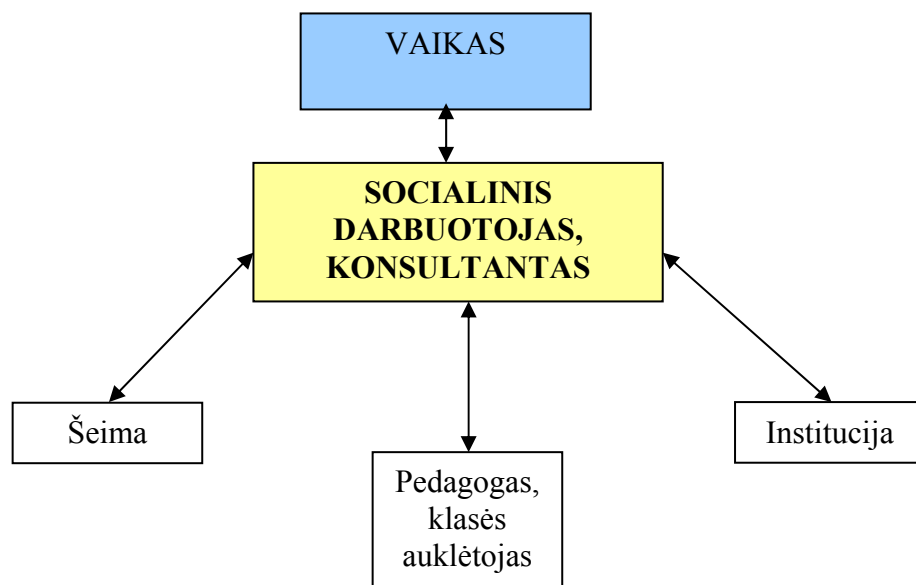
Galima teigti, jog socialinio pedagogo turimos žinios, padeda nepilnamečiui suvokti savo vertę, pažinti save, sutarti su pačiu savimi, padeda mokytis nepilnametį atsilaikyti prieš gyvenimo negandas, išmokyti spręsti iškilusias problemas bei rasti vietą jį supančioje socialinėje aplinkoje, taip užkertant kelią nusikalstamumui.

Lietuva paveldėjo tarnybų sistemą, kurioje tarp vaikų sveikatos ir švietimo įstaigų vyravo absoliuti tuštuma socialinės pagalbos infrastruktūroje. Lemtingas buvo komunizmo ideologų teiginys, esą socialinės problemos jau išspręstos. Štai kodėl tik neseniai pradėta kurti socialinę pagalbą vaikams ir šeimoms teikiančių struktūrų (tarnybų) tinklas ir brangiausi šių struktūrų turto - specialistų (visų pirma - socialinių darbuotojų), kurie dirba su prievartos aukomis ir prievartautojais.

Įvertinant Vaiko Teisių Konvencijos nuostatas ir įgyvendinant Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą bei Vaiko globos įstatymą, socialiniai pedagogai bendradarbiauja su savivaldybių padaliniais, valstybinėmis institucijomis ir nevyriausybinėmis organizacijomis. Vienas iš svarbiausių socialinio pedagogo tikslų – paveikti rizikos grupės vaikus, sudaryti jiems visas mokymosi sąlygas, tenkinti tokių vaikų lavinimosi poreikius. Gaila, bet dabartinės mokyklos neretai siekia atsikratyti asocialių šeimų ir rizikos grupės vaikų. Darbui su šiais vaikais mokyklose trūksta socialinių pedagogų, psichologų, kvalifikuotų specialistų.

Jungtinėse Amerikos Valstijose ypač akcentuojama mokyklos psichologo, socialinio darbuotojo, konsultanto reikšmė siekiant padėti pedagogams ir tėvams atskirti ir panaikinti rizikos faktorius, dėl kurių kyla vaiko agresyvumas. Jų pareigos: konsultavimas; tėvų mokymas; atsakas į iškilusias krizes; intervencijos ir prevencijos strategijų įgyvendinimas; pagalba pedagogams bei kitiems mokyklos darbuotojams įgyvendinti programas, kuriant teigiamą mokyklos aplinką.

JAV mokyklose mokiniai yra nukreipiami mokyklos socialinių darbuotojų ar psichologų, konsultantų globai, kai pastebimi socialiniai ar emociniai sunkumai bei požymiai, kurie trukdo jiems prisitaikyti ir sėkmingai mokytis mokykloje. Tačiau tai nereiškia, kad tik mokyklos socialinis darbuotojas gali išspręsti vaikams iškilusias problemas. Tam pastangas turi dėti ir šeima, ir pati mokykla. Daugeliu atveju mokyklos socialinis darbuotojas yra tarsi tarpininkas tarp vaiko ir šeimos, mokyklos bei institucijų, kurios pagelbės problemas sprendime. (žr. 15 pav.).

15 pav. Pagalba vaikui tarpininkaujant socialiniam darbuotojui, konsultantui.

Kadangi Lietuvoj socialinių pedagogų nėra daug, jie dažniausiai rūpinasi tik asocialių šeimų vaikais. Šiuo aspektu Lietuva ir skiriasi nuo Jungtinių Amerikos Valstijų, nes ten socialinis darbuotojas rūpinasi visais vaikais. JAV socialinio darbuotojo bendradarbiavimas su vaiko šeima yra glaudesnis, nei mūsų šalies.

Prevencinių strategijų sėkmė priklauso nuo:

- reikšmingo užimtumo (darbinis ugdymas, pradiniai profesiniai įgūdžiai, kariatyvinė veikla, meninė, sportinė saviraiška ir kt.);
- pozityvių socialinių įgūdžių ugdymo skalės;
- vaikų nuomonės ir lūkesčių pripažinimo ir palaikymo;
- tikslų neprievartinio elgesio taisyklių apibrėžimo ir jų laikymosi.

Pedagoginė šių strategijų metodika gana išsamiai pateikiama Dr. Rimos Martinėnienės adaptuotame vadovėlyje, knygoje mokytojui ir darbo sąsiuvinyje „Pilietis“. Lietuvos demokratiškumo ugdymo kolegijos seminaruose jau parengta 30 mokytojų, kurie dirba pagal šią metodiką ir gali suteikti vertingų patarimų savo kolegoms. Nuo 1999 metų rugsėjo mėnesio į mokymo planus 7-10 klasėms įtraukus pilietinio ugdymo pamokas, kiekviena mokykla, pasinaudodama šia metodika įgyja šansą ne tik vaikus supažindinti su realiomis bendruomenės problemomis, bet ir atlikti efektyvų prevencinį darbą. Pagal šią metodiką, inicijuotą Pilietinio

ugdymo centro (JAV) dirba tūkstančiai mokytojų daugiau nei 40-tyje pasaulio kraštų. Kodėl ši metodika tapo tokia populiari ir pripažinta tiek praktiku, tiek teoretiku? Tam yra keli pagrindiniai atsakymai ir visi jie yra priimtini tiek pačiam vaikui, tiek bendruomenei:

1. **Atsakomybės ugdymas.** Mokiniai turi išmokti jaustis atsakingais ir bandyti spręsti savo problemas patys.

2. **Racionalių sprendimų pasirinkimas ir priėmimas.** Mokiniai turi suprasti kaip geriausiu būdu padėti sau spręsti išskylančias problemas.

3. **Teisinių principų pažinimas.** Mokiniai turi susipažinti su savo teisėmis ir sužinoti įstatymus, kurie juos saugo ir su praktine procedūra, kuri taikoma nepilnamečiams, pažeidusiems įstatymą.

4. **Demokratiškos principų analizė ir konfliktų sprendimų praktika.** Mokiniai tiru išsiugdyti problemų, konfliktų sprendimo, sprendimų priėmimo įgūdžius netradicinėse situacijose.

5. **Prosocialių vertybių formavimas.** Mokiniai turi išmokti suprasti ir atskirti nusikalstamą elgesį, kriminalinio pasaulio grėsmę asmenybei ir visuomenei (Kvieskienė, 2000:24).

Prievarta prieš vaikus gimdo vaikų prievartą prieš pačią visuomenę. Delbert S. Elliot, jaunimo prievartos ekspertas (JAV) pažymi, kad daugiausia vaikų ir jaunimo nusikalsta būdami 16-17 metų amžiaus. Iš kitos pusės, kaip pažymi autorius, jei vaikai neįtraukiami į nusikaltimus iki 20 metų, jie dažniausiai nenusikalsta iš viso. Daugiau kaip 80% linkusių nusikalsti jaunuolių, pasitraukia iš policijos akiračio, sulaukę 21 metų ir apie 20% padaro sunkius nusikaltimus. Iš šios amžiaus skalės matome, kad mokykla yra pagrindinė socialinė institucija, galinti paveikti didžiausios rizikos grupėje esančius jaunuolius. Tai patvirtina ir pedagogų, dirbančių su rizikos grupės vaikais patirtis. Jie įsitikinę, kad vaikai, kurie neįtraukiami į nusikaltimus iki 20 metų, vėliau į prokriminalinį elgesį žiūri kritiškai (Kvieskienė, 2000; 24-25).

Norint užtikrinti rizikos grupės ir nusikaltusių vaikų sėkmingą socializacijos procesą, labai svarbu sudaryti jiems tinkamas ugdymosi sąlygas įgyti išsilavinimą bei pasirinkti profesiją. Jiems turi būti sudarytos individualios mokymo ir ugdymo programos, vykdomas nuolatinis ugdymo rezultatų vertinimas.

Pedagogai, siekdami, kad jų darbas su rizikos grupės vaikais būtų veiksmingas, turėtų sukaupti kuo daugiau informacijos apie tokių vaikų socialinę aplinką: gyvenimo sąlygas, šeimą, bendraamžių įtaką ir kt.

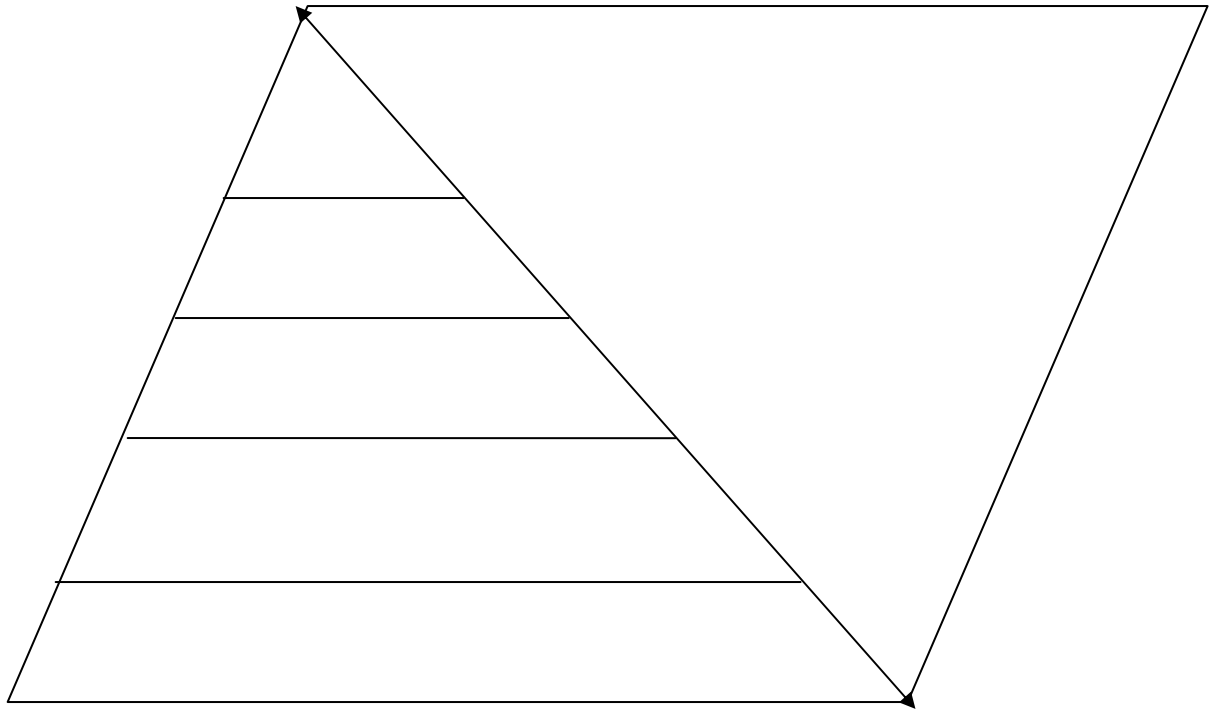
Daugelis Lietuvos pedagogų, kurie inicijavo vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programas, globoja rizikos grupės vaikus ar dirba pagal metodiką „Pilietis“, galėtų patvirtinti, kad tik vaikų įsisąmonintos vertybės gali padėti realiame gyvenime. Tam būtinos ne žinios, o socialiniai įgūdžiai ir gebėjimai, kuriuos suformuoti gali pedagogas ar vadovas, kuris myli vaiką ir mato jame asmenybę, galinčią klysti, individualiai ieškoti ir atrasti tiesas, kurios padės jam gyvenime.

Apibendrinant išanalizuotą teorinę medžiagą, JAV ir Lietuvos norminę bazę, vykdomus projektus, smurto prevencijos ir piliečio metodikas, galima apibendrinti socialinės pagalbos modelius Lietuvoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose (žr. 16 pav.).

Matome, kad Lietuvos modelis yra centralizuotas tiek lėšų paskirstymo, tiek programų koordinavimo prasme, tuo tarpu JAV modelis yra labiau orientotas į kiekvieną vaiko socialinių problemų sprendimą. Be to, JAV kiekvienas mokytojas, socialinis darbuotojas ar NVO vadovas, vadovaudamas projektui tampa savarankišku šio proceso subjektu.

Todėl svarbu keisti daugelį mokyklos gyvenimo aspektų: mokyklos kultūrą, pedagogines nuostatas, bendrą mokyklos organizavimą, plečiant mokyklos funkcijas, mokymo planą, neformalų ugdymą, siekiant į smurto prevenciją įtraukti visus mokyklinės bendruomenės ir aktyvius visuomenės asmenis.

Tiek Lietuvoje, tiek JAV būtina tobulinti institucijų, atsakingų už vaikų ir jaunimo užimtumą ir nusikaltimų prevenciją, jų veiklą, būtina rūpintis visų valstybės ir savivaldybės institucijų darbuotojų, dirbančių su vaikais ir jaunimu, tinkamu parengimu. Kvalifikuotų profesionalų rengimas, jų kvalifikacijos kėlimas turi vykti nuolat, o geriausi praktiniai šio darbo pavyzdžiai turi būti plėtojami bei jų patirtis įtvirtinama.

Išvados ir pasiūlymai

1. Išanalizavus smurtinių nusikaltimų plitimo tendencijas tarp paauglių teorinę ir metodinę literatūrą, norminę bazę, smurto prevencijos praktiką šioje srityje atliktus tyrimus Jungtinėse Amerikos Valstijose bei atlikusi pačių paauglių apklausą padariau tokias išvadas:

2. Emocinis bei fizinis vaikų ir paauglių smurtas egzistavo visais istorijos laikais ir yra sąlygojamas tam tikrų, būdingų konkrečiam laikmečiui, ekonominių, kultūrinių bei socialinių aspektų.

3. Statistiniai duomenys verčia daryti išvadą, kad didėjantis vaikų ir paauglių nusikalstamumas liudija apie neišspręstas visuomenėje socialines ir švietimo problemas. Tiek kriminologų, vaikų psichiatrų, tiek psichologų ar pedagogų, dirbančių šioje sferoje nuomone, radikaliai nepakeitus valstybės politikos šioje srityje, artimiausiu metu mūsų laukia dar vienas nepilnamečių nusikalstamumo šuolis.

4. Jaunimo latentinio nusikalstamumo tyrimai duoda pagrindo teigti, didelė dalis jaunuolių savo brendimo metais elgiasi nusikalstamai. Lietuvoje šiuo metu vaikų ir paauglių agresyvumas yra žymiai didesnis nei prieš 10 metų, o kas šeštas Lietuvos moksleivis yra potencialus nusikaltėlis, kurio polinkis į agresiją jau aiškiai matomas ketvirtoje klasėje.

5. Svarbiausią įtaką smurtiniams vaikų bei paauglių nusikaltimams vaidina aplika, kurioje tas vaikas auga bei vystosi. Kai tėvai ar kiti suaugusieji ankstyvaisiais raidos periodais neužtikrina vaikui saugumo, nepatenkina emocinių vaiko poreikių, pasunkėja socialiai pageidautinų elgesio formų perėmimas, asmenybės prisitaikymas prie kintančių aplinkos sąlygų, susietumo su kitais žmonėmis jausmo formavimasis.

6. Dauguma linkusių nusikalsti vaikų dažniausiai yra iš tų šeimų, kurios patiria stiprų stresą arba nestabilios, asocialios. Skurdas, tėvų psichopatologija, kriminalinis elgesys, skyrybos, tarpusavio konfliktai - šeimos veiksniai tiesiogiai susiję su vaikų elgesio sutrikimais. Smurtą patyrę vaikai ateityje prasčiau suvokia kitų žmonių emocinius

išgyvenimus, agresyviai elgiasi su bendraamžiais, jiems būdinga prasta savikontrolė bei neigiami emociniai išgyvenimai.

7. Nuolatinis prievartos vaizdavimas ir jos patirtis masinės komunikacijos priemonėmis formuoja nuostatas, kad pasaulyje laimi tik stipriausieji. Taigi prievarta įvairiapusiškai perduodama ir išmokstama socializacijos procese.

8. Patologinių elgesio sutrikimų turintys vaikai vėliau kenčia emocinį smurtą mokykloje, nes jie trukdo mokytojams ir klasės draugams. Vaikų reabilitacijai reikia saugios aplinkos, o mokykla yra per didelė, kad galėtų tai užtikrinti. Tokie vaikai patiria emocinį smurtą iš mokytojų, kurie savo bausmėmis stengiasi pakeisti vaiko elgesį, vėliau prie šio proceso prisijungia ir klasės draugai.

9. Iš respondentų apklausos analizės galime teigti, kad Lietuvos vaikai teigiamai vertina JAV Švietimo ir Teisingumo Departamento siūlomus socialinės - pedagoginės pagalbos bei globos modelius, konflikto valdymo bei pykčio kontroliavimo programas, vaikai suvokia problemos esmę, geba gana tiksliai įvertinti smurto keliamas problemas ir gali vertinti priemones, kuriomis siekiama mažinti smurtinių nusikaltimų skaičių.

10. Nepaisant didelių projektinių lėšų, veiklos decentralizavimą siekiant užkirsti kelia paauglių smurtinių nusikaltimų plitimui, per paskutinius keturiasdešimt metų JAV smurtas tarp paauglių vis labiau plinta. Šis procesas ypatingai stebimas padidėjusiu smurtinių atvejų skaičiumi tarp mergaičių. Be skirtumų tarp kartų yra tokie pat skirtumai ir tarp gyvenamųjų vietų.

11. Sprendžiant šią problemą, visų pirma, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad bet kokia efektyvi prevencinė programa turėtų dirbti ne tik su vaiku, bet ir su jo socialine mikro ir makro aplinka. Pagalba smurtaujančiam arba smurtą patyrusiam asmeniui turėtų būti susijusi su pasikeitimais socialinėje aplinkoje bei tos aplinkos poveikiu pačiam asmeniui.

12. Sprendžiant šią problemą Lietuvoje, galima daug ko pasimokyti iš šioje srityje tam tikrą sistemą suformavusių Jungtinių Amerikos Valstijų, kur nusikaltę vaikai yra neištumiami iš bendruomenės, o jiems teikiama socialinė – psichologinė pagalba,

taikomos integracijos programos, įvairios pykčio valdymo bei kontroliavimo programos, kurių pagalba jie įgyja atsparumą nuo noro keršyti bei veltis į konfliktines, situacijas, pedagogai yra mokomi bendrauti su tokiais vaikais.

LITERATŪRA

1. Kvieskienė G. Socializacija ir vaiko gerovė. Vilnius, 2003. 249 p. ISBN 9955-568-04-6
2. Sakalauskas G. Vaiko teisių apsauga Lietuvoje. Vilnius, 2000. 159 p. ISBN 9986-656-22-2
3. Leliūgienė I. Žmogus ir socialinė aplinka: vadovėlis. Vilnius, 1997. 302 p. ISBN 9986-13-558-3
4. Bukauskas A. Patarimai judėjimo „Stabdyk nusikalstamumą“ nariams: 9 žingsniai kaip pradėti judėjimo "Stabdyk nusikalstamumą" veiklą ir efektyviai ją tęsti/ Antanas Bukauskas, Vilma Židonytė. Vilnius, 1998. 32 p. ISBN 9986-764-01-7: 3.00
5. Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija: situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos / Gintautas Sakalauskas, Svetlana Gečėnienė, Boguslavas Gruževskis, Bronė Čėsnaitytė, Vaidas Kalpokas, Ilona Michailovič, Audra Mikalaukaitė, Jolanta Šliužienė, Aldevinas Antanas Švedas, Ligita Vaicekaskaitė, Danutė Veličkienė. Vilnius, 1999. 200 p. ISBN 9986-9250-1-0
6. Mokykla ir nusikalstamumo prevencija. Vilnius, 1996. 139 p. ISBN 9986-03-213-X: 7.00
7. Vaiko teisių konvencija. Vilnius, 1999. 23 p. ISBN 9986-656-19-2
8. Kvieskienė G. Socializacijos pedagogika: mokymo priemonė socialinės pedagogikos studentams. – V.: Baltijos kopija, 2000. – 83 p.
9. Bushway Shawn, Reuter Peter. Labor Markets and Crime Risk Factors. [žiūrėta 2004-03-02]. Prieiga per Internetą: <http://www.ncjrs.org/works/chapter6.htm>.
10. The United States and the United Nations Convention on the Rights of the Child (CRC). [žiūrėta 2004-04-04]. Prieiga per Internetą: http://www.canadiancrc.com/UN_CRC_webpage/US_Convention.htm.
11. Dėl Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos. [žiūrėta 2004-05-10]. Prieiga per Internetą: <http://www.socmin.lt/?-758349591>.
12. **Lazarus Phil. Youth Violence Intervention and Prevention.** [žiūrėta 2004-04-21]. **Prieiga per Internetą: http://www.naspcenter.org/teachers/gc_youth.html.**
13. Moore Mark, Tonry Michael. Youth Violence in America. [žiūrėta 2004-04-21]. Prieiga per Internetą: <http://www.ojp.usdoj.gov/nij/newsletter/0499chapter.html>.
14. Youth Violence Prevention and Intervention Fact Sheet. [žiūrėta 2004-04-21]. Prieiga per Internetą: <http://www.safeyouth.org/scripts/facts/intervention.asp>.

15. Youth Violence Prevention: A Public Health Perspective. [žiūrėta 2004-04-23]. Prieiga per Internetą: http://www.ascd.org/health_in_education/062001/feature.html.
16. Nepilnamečių kriminalinės justicijos reformos koncepcija. [žiūrėta 2004-05-16]. Prieiga per Internetą: <http://www.nplc.lt/lit/lit10.htm>.
17. Bikauskienė Marija Nijolė. Žvilgsnis į vaikų teisių padėtį Lietuvoje. [žiūrėta 2004-05-02]. Prieiga per Internetą: <http://www.sociumas.lt/Lit/Nr10/bikauskiene.asp>.
18. 1989 m. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija. [žiūrėta 2004-03-17]. Prieiga per Internetą: <http://www.socmin.lt/?-1932266448>.
19. Convention on the Rights of the Child. [žiūrėta 2004-04-21]. Prieiga per Internetą: http://www.amnestyusa.org/children/crn_faq.html
20. Support U.S. Ratification of the United Nations Convention on the Rights of the Child. [žiūrėta 2004-04-21]. Prieiga per Internetą: <http://www.capwiz.com/unicefusa/issues/alert/?alertid=32697>.
21. Moterų informacijos centras. [žiūrėta 2004-05-12]. Prieiga per Internetą: <http://www.lygus.lt/mic2/apie.php>.
22. Massey Marilyn. Early Childhood Violence Prevention. [žiūrėta 2004-04-21]. Prieiga per Internetą: <http://www.ericdigests.org/1999-2/violence.htm>.
23. Vaikų gerovės centras "Pastogė". [žiūrėta 2004-04-14]. Prieiga per Internetą: <http://www.vaikunamas.lt/organizacijos/Kaunas/pastoge/>
24. Tarptautinė vaikų teisių gynimo organizacija „Gelbėkit vaikus“. [žiūrėta 2004-04-14]. Prieiga per Internetą: <http://www.gelbvaik.lt/index.php>.

Summary

Children are especial members of society. Children do not have the self-dependent status that is why they are depending on adults and on created social institutions in country also. Adults are expecting from children certain behavior and relations, which would reflect parents importance to their kids. In that case, when adults are expecting the certain behavior from children, which are inclinable to crime, situation becomes even more complicated. These children are feeling the “pressure” not only from adults, but from society, where all rules and regulations for children have already been existed, also.

In the beginning of the year 2003, 802.3 thousand of children lived in Lithuania, which is 23.2% of all population of the country. There is a constant reduction of children and other population also since 1992. Every forth country’s resident is a juvenile, this means the person who doesn’t have 18 years old. Because of financial, social and other reasons the number of waifs, socially and pedagogically abandoned kids are increasing together with their crimes. In 2002 14 – 17 year old juveniles have committed 5.2 thousand of crimes – 14.7% of all crimes that have been solved.

Today many scientists are studying the violence problem, but there is not enough attention is paying to the solving the problem of crimes of juveniles. By writing this graduation dissertation I’ve found that the sources of information from surveys and analysis were missing. The missing information was the only reason I have decided to take the example of United States for the solutions of the questions that were uplifted in my studies.

The teen violence is very actual problem now in United States that is why a plenty of researches and surveys had been done to find a better solution for this problem, and I have used them to write my work. In my dissertation are presented US teenagers’ research studies, which could be used as the example in searching the teenagers’ crime problem ways of derivations in our country.

The aim of this work – to analyze the tendencies of teen crime and to sweep the social assistance models for juveniles which have suffered the violence in Lithuania and USA referring the statistic stuff, the derivation of theoretical analysis and researches in Lithuania and United States.

PRIEDAI

JŪSŪ NUOMONE KAS SĄLYGOJA SMURTĄ MŪSŪ ŠALYJE

1. Atskirama lapė vaikai turi parašyti kas jų nuomone sukelia smurtą mūsų šalyje.

.....
.....

2. Apibraukti žodį(-ius), kurie jūsų nuomone labiausiai atitinka tai ką jūs parašėte apie smurtą sukleliančias priežastis.

Alkoholis/ narkotikai

šeima

baimė, pyktis, pavydas

gaujos

bejėgiškumas

silpnavališkumas

pinigai

skurdas

prestižas

repo muzika

kerštas

televizija (filmai)

ginklai

kita-----

NUOMONIŲ APIE SMURTO PRIEŽASTIS APTARIMAS

1. *Vadovas suskirsto klasę į grupes po 3 - 5 mokinius. Kiekvienos grupės mokinys paaiškina kokį ir kodėl pasirinko vieną ar kitą žodį. Tuomet visi tos grupės nariai svarsto, kuris (-ie) žodis (-iai) labiausiai atitinka jų nuomonę dėl smurtą sukeliančių priežasčių.*

2. *Jei kuris nors žodis buvo apibrauktas bent vieno iš grupės narių, tačiau jis nebuvo grupėje traktuotas kaip svarbiausias, tuomet reikia leisti tam mokiniui paaiškinti pasirinktą žodį.*

3. *Kiekvienas mokinys atskirame lape parašo santrauką apie savo ar savo grupės diskusiją, kurią vėliau pristato klasei.*

Vienas ar daugiau narių iš kiekvienos grupės turėtų paaiškinti savo ar savo grupės nuomonę. Moksleiviai iš kitos grupės gali klausti ar komentuoti šiuos pasisakymus.

Savo nuomonių apsvaistymas

Ar pakito jūsų nuomonė po įvykusių diskusijų? Jei taip, tai parašykite kokia ji dabar bei kodėl pasikeitė.

KAIP MES GALĖTUME IŠSPRĘSTI SMURTO PROBLEMĄ MOKYKLOJE

Kaip jau ir buvo minėta anksčiau, šioje programoje rėmiausi JAV Medisono vidurinės mokyklos kovos su smurtu patirtimi. Šios mokyklos direktorius, pastebėjęs, jog jo vadovaujamoje mokykloje smurtinių nusikaltimų, t.y. muštynių, vagysčių bei ginkluotų išpuolių skaičius, lyginant su ankstesniaisiai metais, žymiai išaugo, nutarė pagalbos kreiptis į švietimo bei teisingumo departamentus, kurie savo ruožtu, pasiūlė mokyklai imtis sekančių priemonių:

1. Tėvų pagalba suformuoti veiklią bendruomenę, kuri visomis įmanomomis priemonėmis sugebėtų užkirsti kelią smurtiniams nusikaltimams pasitaikančiams šalia mokyklos esančiose teritorijose.

2. Įsigyti metalo detektorius, kurių pagalba būtų galima aptikti mokinių nešiojamus ginklus.

3. Į mokymosi programas papildomai turėtų būti įtrauktos konfliktos valdymo bei pykčio kontroliavimo programos. **Konflikto valdymo programa** - tai visa eilė iš anksto planuojamų veikimo būdų, sukurtų sumažinti ar visai panaikinti konfliktą pačioje jo užuomazgoje. **Pykčio kontroliavimo programa** - mokytų moksleivius kaip atsikratyti ar sutvardyti savo priešišumą.

4. Įvesti auklėjimo ir globojimo programas jaunimui, kurie nelanko mokyklos, vartoja narkotikus bei yra linkę naudoti smurtą kitų moklseivių atžvilgiu ir kt.

- **Rizikos** moksleiviams priskirti į mokyklą be rimtų priežasčių neatvykstantys, daugybę elgesio problemų turintys bei ne kartą su policija susidūrę moksleiviai.

- **Auklėjamosios programos tikslas** - vyresniųjų moksleivių bei kitų suaugusių žmonių pagalba tiesm mokiniams, kuriems tos pagalbo reikia. Čia prižiūrėtojai palaiko glaudžius ryšius su prižiūrimų mokinių tėvais ir mokytojais, tikrina lankomumą bei padeda susidoroti su mokyklos užduotimis.

• **Globojamosios programos tikslas** - ieškoti savanorių, kurie galėtų padėti moksleiviams susidoroti su jų mokyklos užduotimis. Savanoriais gali būti vyresnieji moksleiviai, mokytojai ar suaugę žmonės iš anksčiau minėtos bendruomenės.

5. Įdiegti daugiau užklausinės bei laisvalaikio užimtumo priogramų.

6. Mokykloje vystyti krizės valdymo planą, sudarytą iš daugybės iš anksto paruoštų metodų, kurių pagalba būtų galima išvengti pavojingų ir sunkių nusikaltimų pačioje jų užuomazgoje. Siekiant išvengti nemalonių incidentų, plane numatyta susirūpinti geresne mokyklos teritorijos apsauga (apsaugos darbuotojai, tvora ar kt.). Labai svarbu, jog užkertant kelią nusikalstamumui dalyvautų ir patys moksleiviai. Tokiu būdu, galėtų būti sukurtos moksleivių patruliavimo, nusikalstamumo stebėjimo komandos ir kt.

7. Mokykloje įdiegti griežtesnes taisykles ir nuobaudas už alkoholio vartojimą, muštynes, vagystes ir kitus nusikaltimus.

Dabar pabandykite įsivaizduoti, jod jūs esate išrinktas į mokyklos komitetą. Apsvarstykite kiekvieną iš auksčiau pateiktų siūlymų, neva padėsiančių sumažinti smurtą mokykloje. Parašykite kokie siūlymai jūsų nuomone, jums yra priimtini, o kokie ne bei pagrįskite savo nuomonę.

1. Mokykloje įdiegti griežtesnes taisykles ir nuobaudas už alkoholio vartojimą, muštynes, vagystes ir kitus nusikaltimus.

Už-----

Prieš-----

Kodėl taip manote.....

.....

.....

2. Metalo detektorių pagalba ieškoti ginklų pas moksleivius.

Už-----

Prieš-----

Kodėl taip manote.....

.....

.....

3. Į mokymosi programą papildomai įtraukti konflikto valdymo bei pykčio kontroliavimo užsiėmimus.

Už-----

Prieš-----

Kodėl taip manote.....

.....

.....

4. Įvesti auklėjimo bei globojimo programas moksleiviams, ypatingai tiems, kurie nelanko mokyklos, vartoja narkotikus bei yra linkę naudoti smurtą kitų moklseivių atžvilgiu.

Už-----

Prieš-----

Kodėl taip manote.....

.....

.....

5. Padidinti užklasinės veiklos bei laisvalaikio užsiėmimo skaičių.

Už-----

Prieš-----

Kodėl taip manote.....

.....

.....

6. Vystyti mokyklos krizės valdymo planą, į kuri būtų įtraukta gersnė mokyklos teritorijos apsauga (apsaugos darbuotojai, tvora, savanorių tėvų priežiūros grupė ir kt.).

Už-----

Prieš-----

Kodėl taip manote.....

KOKIOS IDĖJOS NAUDOJAMOS KURIANT TAISYKLES

Medisono vidurinės mokyklos direktorius nusprendė, kad eilė kriterijų, apibrėžiančių taisykles šios mokyklos mokinių kodekse, reikalauja naujos peržiūros ir pataisymų. Taigi, jis pasiūlė visas situacijas ir taisykles apsvarstyti tėvų komitetui bei pateiktų jų savo nuomonę apie šių taisyklių galimą efektyvumą.

Situacijų ir taisyklių įvertinimas

1. Vidurinės mokyklos direktorius susirūpino dėl nuolatinių moksleivių muštynių pietų pertraukos metu. Tokiu būdu jis įvedė tokią taisyklę: „*Mokiniai pagauti besipešant mokyklos teritorijoje nuo tos dienos turės praleisti visas pietų pertraukas ir dar po dvi valandas po pamokų iki pat mokslo metų pabaigos*“.

2. Vidurinės mokyklos mokytoja susirūpino dėl moksleivių, ateinančių į jos pamokas, aprangos, todėl ji įvedė tokią taisyklę: „*Moksleiviai atėję į pamokas dėvėdami gatvės gaujų drabužiais, akimirksniu bus išsiųsti į direktoriaus kabinetą*“.

3. Dėl didėjančio smurtinių nusikaltimų skaičiaus šalyje, JAV prezidentas pasiūlė tokį įstatymą: „*Kiekvienas žmogus turi elgtis atsakingai ir stengtis sumažinti nusikalstamumą*“.

4. Mokyklų vadovas nerimaudamas dėl smurtinių nusikaltimų skaičiaus jo apygardoje, nustatė tokią taisyklę: „*Bet kuris mokinys, pagautas mokyklos teritorijoje su ginklu, bus nedelsiant išsiųstas į nepilnamečių koloniją*“.

5. Valstijos gubernatorius, susirūpinęs dėl mokyklose padidėjusio smurtinių nusikaltimų skaičiaus, įvedė tokį įstatymą: „*Bet kuris mokinys užpuolęs mokytoją ar mokinį mokyklos teritorijoje, gali būti sužeistas ar net nušautas*“.

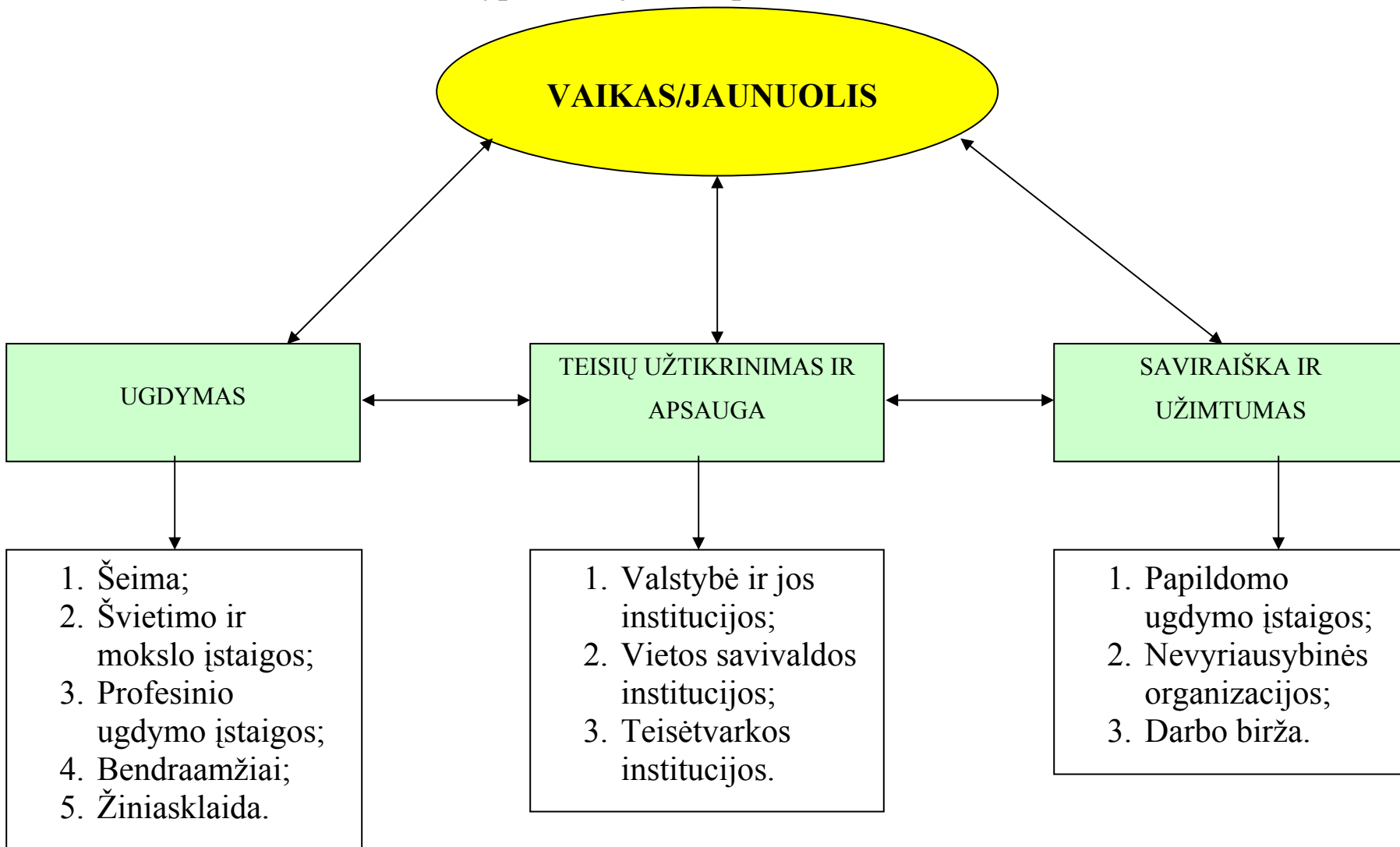
6. Bandydamas apsaugoti vietinės mokyklos mokinius nuo smurto ir vagysčių, miesto šerifas pasiūlė tokį įsakymą: „*Į mokyklą tos mokyklos moksleiviams važiuoti dviračiais draudžiama*“.

7. Siekiant sukontroliuoti ginklų plitimą mokyklose, tėvų komitetas nusprendė: „Kiekvienas mokinys turės parodyti savo kišenių turinį, norėdamas patekti į šokius“.

Vadovaujantis aukščiau pateiktomis situacijomis, mokytojai turėjo užpildyti šią lentelę.

Taisyklė	Jos silpnosios pusės	Kaip jūs spręstumėte šią problemą
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		
6.		
7.		

Nusikaltimų prevencijos kompleksškumas

Lietuvos Respublikos institucijos, atsakingos už vaikų užimtumą ir nusikaltimų prevenciją.

